

1978|2

A szolgáltatások helyzete
Nógrádban

Mechanizmus
a Lehel Hűtőgépgyárban

Az öröklött nyelv ürügyén

Salgótarján szobrairól

Bencze József, Csanády
János, Tamás István,
Lelkes Miklós versei,
Gágyor Péter, Kelemen
Gábor, Laczkó Pál
prózai írásai

A palóckutatás
elvi és módszertani
problémáiról

VIII. Salgótarjáni
Tavaszi Tárlat

PALÓCFÖLD

Mögöttünk a költészet ünnepe, előttünk a könyv ünnepi heté — sorában az így tavasztájt évről évre emlékeztető ébresztő jeles napoknak, nemzeti sorsunk és társadalmi előrehaladásunk nevezetes fordulópontjainak. Munkás hétköznapiaink közepette megülve március 15, március 21, április 4, május 1. felelősségtudatot ébresztő, igazító és cselekedtető ünnepeit, megküzdött lehetőségeink jóvoltából és mai életünkben mindinkább természetes módon számítjuk a szellemet gazdagító-nemesítő megmérekezések neves alkalmai közé a könyv, a vers ünnepét is. S nem az aránytévésztés vétké fejeződik ki ebben a tényben, de éppen egyértelmű és látványos megnyilatko-

zása a szocializmust építő mai Magyarországon egyre szélesebb köröket érintően növekvő tudatosságnak és öntudatnak. Mondhatni: a felelősségben emelkedett ünnepi pillanatoknak ilyesfajta egymáshoz rendeződésében akaratlanul is nekünk címzett utalás olvasható okról és okozatról, tervek megvalósulásáról, álmok beteljesüléséről. Világosabban szólva: arról, hogy 1848, 1919, 1945 nemzetet erősítő és társadalmat újító álmainak, terveinek, utókort igazító cselekedeteinek összegződő eredményeként (is) teremtett meg a lehetőség, terebélyesedett el az igény: megülni a könyv, a vers méltó ünnepét is: az évszázadokon át a társadalmi elnyomás és nemzeti balsors hányattatá-

sai között küszködő magyar nép e mindig büszkeséggel előszámlált történelmi kulcspontok szellemének fényében merít ma egyre szélesebb körben, mind öntudatosabban és mélyebben a kultúra gazdagságából.

Napjainkban (mindinkább nem vélekedő szólamként, hanem példázó tényekre hivatkozhatva) mind gyakrabban emlegetjük fel, hogy a „miből élünk” kérdésének helyébe a „hogyan élünk” kérdése lépett, hogy természetű környezetünk és épített világunk tagadhatatlanul egyre gazdagodó körülményei között szükségszerűen növekszik a tárgyi világát mindenoldalú felkészültséggel igazító, mert a régi és új értékek befogadására nyitott személyiségek iránti igény. Ennek az igénynek naponkénti érvényesülése által magasodik és terebélyesedik azután az írott szó, a könyv, a költészet rangja is. Ami persze kétoldalú igény és törekvés alapján válhat gyümölcsözően meghatározóvá hétköznapijainkban — a felelősségtől sem az alkotók, sem a befogadók nem mentesülhetnek.

A magyar nemzeti és társadalmi haladás történetét valamennyire is számon tartó számára nem lehet ismeretlen Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy, Petőfi, Mikszáth, Móricz, Ady Endre, József Attila neve — és a hozzájuk méltók hosszú soráé. Akik életművének ismeretében okkal emlegethetjük fel: a magyar történelmében a költők és írók évszázadokon át kiemelkedő szerepet vállaltak és kaptak; figyelmeztető és fegyelmező, irritáló és lázító, kijózanító és álmodó, közömbösséget felfakasztó és sebeket gyógyító szavaik mindig is közösségformáló, reményt ébresztő, cselekvésre ösztönző kovásza voltak a haladásnak — társadalmi és nemzeti egyaránt. Műveik — és nemritkán személyiségük totális közéleti érvényesítése által is — teljesítve küldetésüket. A történelmi korokban, és három évtizednyi szocialista építőmunkánk során egyre növekedő mértékben.

Ha pedig mindez nem kerüli el figyelmünket, a költészet napja és a könyv ünnepi hete rangjának, az irántuk való érdeklődésnek növekedése, az írott szó által nyújtott kulturális értékek iránti igény általánosulása, elmélyülése mai örömeinket inkább fokozza akkor, amikor a most és itt Magyarországot építő milliókra gondolunk, a felszabadult és teljességre áhítozó, tudatos és öntudatos, értékelő és értő emberekre, akik elválaszthatatlan társukat ismerték fel és ünneplik az írott szóban, a könyvben, a poézisben. Ezáltal is értőbben, méltányosabban ítélve meg a múltat, megnövekedett egyéni és közösségi felelősséggel alakítva dolgainkat.

KASSAI-VÉGH MIKLÓS

1978|2

TARTALOM

- 3 Szabó Gyula: Bűvös kör
- 5 Tóth Elemér: Madách-émlékermesek „megvallatása”
- 7 Szombathy Viktor: Némi elmefuttatás az öröklött nyelv ürügyén
- 9 Pál József: Válasz
- 10 Kunszabó Ferenc: Mechanizmus

- 13 Csanády János: Régi gémeskút, Nyári mesék, Fulladoztam, Biztató falusi délutánok
- 13 Laczkó Pál: Havazás, forralt bor és újszülött
- 17 Tamás István: Felajzott
- 17 Bencze József: Ha még kéthetenként
- 18 Gágyor Péter: A Mester
- 19 Lelkes Miklós: Lekéstek, Sodródó
- 19 Kelemen Gábor: A bűn jele

- 23 Bakó Ferenc: A palóckutatás elvi és módszertani problémáiról

---

- 25 VIII. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat (Rátkai Ferenc)
- 26 Jócsik Lajos: Egy ország a csillagon; Csák Gyula: A szikföld sóhaja (Horpácsi Sándor)
- 28 Valentyin Raszputyin: Élj és emlékezz! (Kulin Ferenc)
- 29 Komjáthy Jenő születésének 120. évfordulójára (Kerényi Ferenc)
- 30 „Ipari kristályok” (Lóska Lajos)
- 30 Kresz Mária: Palóc ködmönök (Antal András)

*

A címlapon és a belső oldalakon Fery Antal ex librisei, a hátsó borítokon Szöllösi Mária rajza (palóc ködmönök) — fotó: Kulcsár József.

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVESZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDESUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Felelős szerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14–13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. F. k.: Nógrád m. Lapkiadó Vállalat mb. igazgatója. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215–961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555–8867

78.16681 N. S. 1500 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Bűvös kör

A szabálytalanul kiforduló Skoda láttán a Zaporozsec vezetője beletaposott a fékbe. Talpa szinte már az aszfaltba égett, a karambolt azonban nem tudta elkerülni. Meg nem sérült senki, a személygépkocsi eleje viszont úgy nézett ki, mint egy hanyagul összegyűrt papírlap.

A biztosító tizenötezer forintba taksálta a kárt.

A balszerencsés kocsitulajdonos az s.-i AFIT-hoz állított be, hogy megrendelje a javítást. Ott ugyan megpróbálták a fővárosi típusszervizhez irányítani, ám az előleg-borralaló és egy liter kisüsti meglágyította a kevély műszakiak szívét. Érdeklődjön egy hónap múlva — mondták.

— Elment az eszed? Abban a szervizben még jövőre sem lesz kész a kocsid, nem hogy harminc nap múlva — fogadták ismerősei a gépkocsi-tulajdonost, s nekik lett igazuk. Az AFIT vezetője hat hét elteltével közölte, hogy alkatrészhiány miatt a Zaporozsechez még hozzá sem nyúltak. A telefonban elő is sorolta a listát: homloklemez, díszrács, villogó lámpabúra, szélvédő üveg s még néhány apróság — mindezeket a központi raktárban sem találta. A károsult — befolyásos ismerősei révén, újabb liter pálinkáért — mégis megszerezte a hiánycikkek listáján szereplő alkatrészeket.

Az AFIT anyagbeszerzőjének a meglepetéstől tévta maradt a szája.

— Kevés a szerelőnk — hangzott a kifogás az újabb késedelemért.

— Azt már nem tudok keríteni! — évődött a gépkocsi tulajdonosa, füle pirosra gyulladt a méregtől, s próbált fenyegetőzni népi ellenőrökkel, felettes hatósággal, bírósággal.

A szerviz dolgozói megmosolyogták.

Negyedév múlva lett kész a Zaporozsec. Gazdája legnagyobb megrökönyödésére a biztosítónak kiállított számla mellett az orra alá dugtak még egyet. Kétezer forintból: palackzöldre átfestették a járművét, amit ugyan nem rendelt meg senki a szerviztől, de amíg ki nem fizetik, a kocsi marad. Kiegyenlítette az összeget.

— Hány hónap a garancia a javításokra? — fordult kérdőn a művezetőhöz, aki már kezébe nyomta a slusszkulcsot, de még mellette lábatlankodott.

— Garanciát? Hol él maga, jóember? — mordult az rá pökhendin.

— Tessék! Itt az év elején megjelent rendelet... — vette elő a nyomtatott írást a kárvallott kuncsaft. A művezető belepillantott, arcára kirajzolódott egy új, megdöbbentő felismerés kemény fintorba csúcsosodó jegyei... A Zaporozsecet kiadták. Diszléc, irányjelző burkolat híján, s azóta az újdonsült festés alól terjednek a rozsdafoltok. A tulajdonos pedig, hogy idegeit és idejét kímélje, beletörődött a megváltoztathatatlanba.

A negyedik ötéves terv kezdetén Nógrád megyében a lakossági szolgáltatások össze-

ge az országos vidéki átlagnak mindössze hatvan százaléka volt. Ma sem sokkal rózsásabb a helyzet. Annak ellenére, hogy az utóbbi években a kiemelt szolgáltatások — textiltisztítás, gépjárműjavítás, híradástechnikai berendezések, háztartási gépek javítása — teljesítménye száznegyven százalékkal emelkedett, a felvevőhelyek kétszázalékkal gyarapodtak. Jellemző, hogy az elmúlt tervciklusban a rendelkezésre álló szolgáltatásfejlesztési alaprak csupán kétharmadát vették igénybe a szövetkezetek, vállalatok. Hézagpótló beruházások maradtak el; a néhány kedvező jel a magánkisipar szélesedésének köszönhető.

A szolgáltatási biztonság terén továbbra is siralmas a kép.

— Aki a szakmában boldogulni akar, nem ér rá politikával foglalkozni. Hogy mit értek én szolgáltatás alatt? Kérdezd meg az államiaktól, ők is azt csinálják. Csak éppen a leendő lakóval nem találkoznak naponta, ahogy én. Mert az nekem ott áll a fejem fölött, és még abba is beleüti az orrát, hogy a téglát miként rakjam a habarcsba. Nem ismerek olyan szigorú műszaki ellenőrt, mint az építető — magyarázza a kőművesmester.

Másfél esztendeje váltotta ki az ipart. Előtte dolgozott építési hatóságnál, tanácsi vállalatnál. Szabad szombat, vasárnap fogta a serpenyőt, a kalapácsot, a függőt, s beállt egy-egy működési engedélyes kőműveshez napi négyszázért.

— Meguntam, hogy mások keressenek az én bőrömön; meg az asszony is biztalt. Két évig adókedvezmény jár, ha meg rosszul menne az üzlet, még mindig adott a visszavonulási lehetőség. A szakmát nem vehetik el az embertől. Így van-e? — néz rám...

— Mennyire jön ki?

— Sokra. A kezdőnél az a fontos, hogy kiváló minőséget nyújtson, megbízható legyen. Engem az előleg nem érdekel. A környéken mindenkint ismerek, már most elegendő munkám van egész évre...

Kibőki sikereinek másik okát is: a környező falvakban nincs konkurencia. Egy öreg mester tett-vett a közelben, orrolt is rá egy darabig, sehonnai jött-mentnek nevezte, aztán halkán más vizekre evezett. Kontárral viszont Dunát rekeszhetnének.

— A java azért nem kontár, mert nem ért hozzá! — horkan fel a szóra B. Lajos. — Szakemberek ők, de olcsóbban dolgoznak és semmiféle adót, költségfejlesztési hozzájárulást nem fizetnek.

— Maga is ezt csinálta...

— No, nem haragszom rájuk. Néha segítségnék egyiküket-másikat magam mellé veszem. Bőven van munka, télen már nyugodtan pihenhetek. Hol volt nekem eddig három és fél hónap szabadságom?!

... A múltkor egy agronómus állított be hozzá. A tévész építőbrigádjával szerette volna családi házat megtoldani. Mesélte, hogy még „házon belül” is százötvenezerrel hozták ki a költségvetésben. Sebesen le-

mondta hát a megrendelést, és B. Lajossal egyezkedett, akinek híre húsz kilométerrel arrébb is eljutott már.

— Nem vállaltam. Messze van. A helybelieket szolgálom ki, ez tetszik a tanácsnak is...

Nyáron már fél hatkor az állványon találni, két-három siknyik elpilled mellette, dinsteli őket a nap tizenkét órán át, míg besötétedik. Dicsérik is, milyen dolgos.

— Ha a szövetkezet a lakossági szolgáltatások fejlesztésére építőbrigádot alakít...?

— Volt már egy. Felhúzták az istállókat és munka nélkül maradtak. Sem az árban, sem a minőségben nem versenyképesek — hangzik a felelet, egyenesen, mint az útszéli pilonok.

„A lakossági szolgáltatások minőségi színvonalának és átfutási idejének rendszeres mérése még csak néhány helyen történik meg” — állapította meg a megyei népi ellenőrzési bizottság tavalyi vizsgálata, amely a szolgáltatások helyzetét volt hivatott feltérképezni.

— Az s.-i ingatlankezelő vállalatnál évente körülbelül ötezer munkát végeznek. Az árral, minőséggel, határidővel szemben gyakori a reklamáció, megközelíti a tíz százalékot. S ebben még nincsenek benne a telefonon érkező bejelentések — említi a vizsgálat vezetője.

Negatív példa máshol is akad. Az m.-i ÁFÉSZ elnöke megyei tanácskozáson tette szóvá, hogy legjelentősebb élelmiszerboltjukban hónapokon keresztül mérsékelni kellett a hús és tejtermékek választékát. Az ok: az újonnan érkezett nagy teljesítményű hűtőberendezést az üzembe helyezésre kijelölt vegyipari javító vállalat nem helyezte üzembe.

S íme a bűvös kör: az ÁFÉSZ működési területén a kistermelők hiába szerettek volna munkájukat könnyítő eszközökhöz jutni, még gereblyét sem kaptak, nemhogy rotációs kapát.

— Gyakran anyagellátási nehézségek akadályozzák a szolgáltatások javulását. Nincs kialakítva a beszerzés szervezete, az ipari szövetkezetek a forgóalapok elégtelen volta miatt nem tarthatnak nagyobb készleteket még a kurrens cikkekből sem — magyarázza a vizsgálat vezetője.

A népi ellenőrök derekas munkát végeztek, javaslatok sorával próbálták megmozgatni a szolgáltatás állóvizét. Tüzeltek a vállalkozókedv hiányára, a fejlesztések tervszerűtlenségére, de elsősorban a szemlélet fogyatékoságaira.

A feslett szélű műbörkanapén négyen ülnek. Türelmesen böngészik a tegnapi újság lapjait, félig szívott cigarettákkal teli a hamutartó. A szomszédban egyre fogyanak a vendégek, ők pedig csak az üresen álló forgósékre vetnek tétova pillantásokat. A „mester” félórája ruccant át a szemközi élelmiszerboltba, harapni valamit.

Jön is már, arcán az elmaradhatatlan mosollyal. Egyenesen öltözőjébe siet.

— Nem zavarja, hogy vendégek várják?

— Enni csak kell? — mondja, s vastag szeletet kanyarít le a rúd télisalámiból. — Ötre ígérkezett az egyik törzsvendégem. Addig még van néhány percem.

— S akik ott ülnek?

— Nem hiszem, hogy rájuk sor kerül ma. Majd arrébb ülnek valamelyik kollégához!

— Ezt nevezik önkényes szolgáltatásnak?

— Nem tudom, minek hívják. Nekem állandó, kialakult vendégköröm van. Hat-hét fej elég egy napra. Csupa nagy munka.

— S csupa nagy borraivaló?

— Az — mondja nevetve, s az ajtó belső lapján kifüggesztett táblázatra mutat. A papírlapon a fodrászok nevei, a megadott terv és az időarányos teljesítés.

— Láthatja, hogy nekem kell a legtöbb bevételt hoznom. Sima hajvágással nehezen jön össze. Tehetek én arról, hogy a „krém” nálam jelentkezik? A kollégák belátják, s örülnek is, hogy a gyors melókat kapják — magyarázza a minőségi fodrász. Kinn járt legutóbb a fodrász Európa-bajnokságon. Saját pénzén utazott, de a tapasztalatokat közreadja. Hogy nem mindent? De hiszen az üzlet — az üzlet. S a fodrászok a havi bevétel bizonyos százalékát kapják. Kenyérre megy a játék. S amellet bosszankodnak, mert a hajvágás áremelkedése miatt aránytalanul csökkentették a jutalékot.

— Jó estét! — kukkant be a törzsvendég.

— Űlj a székre, máris megyek! — fogadja a fodrász.

Egy darabig nézem a földre hulló barna tincseket, a szempontól dúsan habzó fejet, hallgatom a szárító monoton zúgását, ahogy keveredik a fodrász legújabb vicceinek hangfoszlányaival. Előkerül néhány fénykép, vita kezdődik a labdarúgásról. A várakozók valóban arrébb ültek.

*

Hogy K. Józsefet megátkozták vagy szerencsétlen csillagzat alatt született-e? Mert ami tavaly történt vele, azt már megrendezni sem lehetett volna különül. A pech-sorozat egy másfél éves, alig használt télikabáttal kezdődött, melyre ismeretlen eredetű, ötforintos nagyságú folt került. Szaladt vele a tisztítóba, ahol a regula szerint felvették a rendelést, és sürgős munkát ígértek, tekintettel a meteorológusok által előrejelzett hideghullámokra. Annak rendje-módja szerint át is vette kabátját, s csak otthon vizsgálta meg tüzetesebben. Az anyagot a gallértól a hátaig, a zsebtől a szélekig finom ráncok hálózta be, mint hajszálerek a testet. Sietett vissza a szalonba kártérítési igényét bejelenteni, követelte a három és fél ezer forint ellenértékét. Onnét a bürokrácia közbeeső állomásain át útja a központba vezetett. Hónapokig tartó huzavona után megkapta a kért összeg felét.

Néhány hét múlva a Munkács típusú televíziójának képernyőjére borult sötétség.

— Képcsőhiba — állapította meg egykedvűen a szerelő a baj forrását. — Bevisszük a műhelybe, majd érdeklődjön!

Várt egy darabig, aztán naponta telefonált, be-benézett a tv-javítók boszorkányműhelyébe. Csak vérmérséklete változott, a válasz ugyanaz maradt: — Nincs képcső!

Türelme fogytával keményebb hangot ütött meg, azaz olajat öntött a tűzre.

— Próbáljon meg a Szovjetunióból hoztatni, bizonyára utaznak oda ismerősei — hangzott a cinikus jó tanács. K. József dühében és tehetetlenségében szeretne volna véresre karmolni arcát, toporgott a széttrancsírozott készülék előtt. Szavai megjuhászodtak, pénztárcája kinyílott, s hamarosan előkerült az alkatrészs is.

Tekintete nem sokkal később megakadt az újság hirdetésén. Automata mosógépet kínáltak jutányosan. Felesége régi vágóját teljesítette a vásárlással. Az áruház hazaszállította a gépet, de felszerelésére már nem vállalkozott. Annyit azonban megjegyeztek: ha a masina nem működik, hetvenkét órán belül hibátlanra cserélik. Átnyalaszták a tizenöt oldalas prospektust, de továbbra is ördögös feladat maradt a készülék üzembeállítása. Felhívták a szervizt: ők csak a javításra rendezkedtek be. Végül az ezermester szomszéd segítségével sem oldódott meg a gordiuszi csomó. Hiába nyomogatták a gombokat, színes kapcsolókat, hiába tekergették a programozó hengerét, az automata mosógép egy zoknit sem szabadított meg a kosztól. K. József azonban a szolgáltatókkal vívott harcban nemcsak idejét pazarolta, néhány praktika-ra is szert tett:

— Tegnap vettem egy mosógépet, elfelejtették lebélyegezni a jótállási jegyet — állított be az áruház műszaki osztályára. A pecsét gyorsan a papírosra került. Délután aztán cserére jelentette be. Az osztályvezető olyan képet vágott, mint aki csevicét ivott.

— Hogy sikerült ilyen hamar felszerelni? — kíváncsiskodott.

A felelet titokzatos mosoly maradt.

*

A p-i építő-, szerelő- és szolgáltatóipari szövetkezet két esztendeje az egész járás gazdája. Az összehívások jótékony hatását bizonygatja az elnökhelyettes:

— Kedvezőbbé váltak a feltételek a lakossági szolgáltatások kielégítéséhez. Eddig például a családház-építés elhanyagolt

terület volt, az idén már félszáz lakás kivitelezésére ajánlkoztunk. A fodrász-, cipész-, órásrészelemek az s-i szövetkezet fennhatósága alá kerültek.

— Egy púppal kevesebb?

— Sajnáljuk. Megizzadtunk azért, hogy elfogadható körülményeket teremtsünk a vendégeknek, s nem kevés pénzünkbe került — mondja.

A szakosodás visszavonhatatlanul betört a szolgáltatásba is. Az s-i szövetkezetet kizárólag fogyasztói szolgáltatások végzésére jelölték ki. A p-i és még másik kettő 1980-ig a lakáskarbantartások, -felújítások megyei végrehajtásáért a felelős. E szempont dönt a mérlegelésnél, mire is fordítsák csekély pénzüket. Mert az igazsághoz hozzátartozik — s ezt kár lenne tagadni —, hogy a szolgáltatást végző állami, szövetkezeti egységek nem tartoznak a tőkeerősek közé. Ötször is meg kell fontolnunk egy-egy korszerű berendezés megvásárlását, ha egyáltalán terveikbe építik. Sokkal előnyösebbnek tartják termelő jellegű részlegeik finanszírozását, s ezt a szolgáltatás színvonalára sanyli meg. A nyílászárók, az egyedi lakatostermékek, középületek kivitelezése hoz valamit a konyhára, míg a hagyományos szolgáltatási ágak jó, ha nem veszteségesek.

Ismerik e problémát a szolgáltatás irányítói is. Egyre tetemesebb a támogatás összege, hogy új autójavítók, szervizek, kozmetikai, ruhatisztító szalonok létesüljenek.

*

Kihalt a porta, csak a kutya acsarkodik a látogatóval. Hátul, az udvar mélyén a cügos száraz alatt diákos rendetlenség. Az épület istálló volt, egykor barmok bögték a vályogfalak között. Az asztalosmester kevés munkával alakította át műhelynek. A gyalupad alatt gondörödnek a faforgácsok, lécs- és deszkadarabok hevernek szanaszét. A gazda az ugatásra kilép a nyári-konyhából, és bevezet. Az asztalon a szerény reggeli romjai, bepiszkolódott rajzlap, rajta zsiros ujjlenyomatok és a nehezen kivehető zárlat.

— Könyvespolcot rendeltek — mutat rá az utóbbira. — Nem akármilyet, eszi az anyagot, tele csappal, lapolással . .

— Nem szereti?

— Secko jedno, csak borsos lesz ám a megrendelőnek, sok a bíbelődés vele — válaszol, s elővesz egy másik irkalapot, azon a hevenyészett költségvetés. Precíz ember lehet, még a szegeket is feltüntette. Megnézzük a műhelyt közelről. A falba vert kampókon különböző méretű, simára fogdosott nyelvű kéziszerszámok lógnak, gyaluk, vésők, fűrészek. A sarokban a gatter árválkodik, acéllapján finom rétegben a fűrészpor, mint kékszilván a hamv.

— Már tűzifát sem darabolok vele. Olajjal fűtenek erre felé is, meg gázzal — darvadozik az asztalos, s megcirógatja a szerkezetet, amely tegnap még otromba rönköket szeletelgethetett a mellette árulkodó fafoszlányok tanúsága szerint.

A mester ötvenen felül. Nyiszlett váll, lapos mellkas, szokatlanul széles tenyér, s melabús, a jövőért aggódó tekintet.

— Egyre kevesebb a jó munka. A Tűzép kiszolgálja az építetöket ajtóval, ablakkal. A falusiak még a garázkaput is maguknak barkácsolják. A zöld olaj eltakarja a hibákat. A sáml, hokedli kinek kell már

a kombinált szekrény mellé? — morfondírozik magában az öreg. — Egy-két polc, kisebb pászítások. Konyhabútort utoljára három esztendeje rendeltek. Az adót meg csak kell fizetni.

Gondolkodott már azon is, hogy abba hagyja az egészszet, de mire menne ősz fejjel az építőknél vagy a gyárban. Sajnálja a szabadságot is, mert maga ura, akkor kel, amikor akar, úgysem bírná megszokni már a kötelékeket. Asztalost nevelt a fiából is. Maradt volna mellette, de ő küldte biztos munkahelyre. Hét végén besegít a gyerek, amikor úgy adódik, ácshoz szegődnek, az még jó jövedelmet hoz, különösen, hogy fűrészgéppel rendelkezik.

— Nézze meg az újtelepi házakat. Majd mindegyikhez én vágtam a szarukat. Ha

egyetlen görbét talál benne, suszternek hívjanak — jegyzi meg tréfálkozva. Azt mondja: ha már a munka kevés, legalább a jókedvnek legyen bőviben.

Szivarra gyűjt, méricskéli, kupacokba rakja a deszkacsonkokat. Siet a könyvespolccal: egy hétre vállalta.

*

A szolgáltatásokra lépten-nyomon rászorulnak, úgy igényeljük, mint a mindennapi kenyeret. Idegesít a tömitési hiba miatt csöpögő csap, a félnapokat késő karóra, a gyújtás rossz beállításától köhögő személygépkocsi, az elnémult magnó, a futballmeccs legizgalmasabb perceinél elhólyosuló tévékészülék. S a háztartás ro-

hamos léptű gépesítésével a szolgáltatásban is új igények jelentkeznek.

— Higgye el, nem könnyű nekünk sem. Kevés a jó szakember, ki vagyunk téve az alkatrészellátás ingadozásának. A vendég türelmetlen, azt szeretné, ha már tegnap kijavítottuk volna a ma hozott készüléket. Mi is ugyanazzal a problémával találkozunk az üzletben, amikor belecsempészik a szalámivéget a tíz dekába, a romlott gyümölcsöt a zacskó aljára a piacon, amikor a pincérek csevegnek, s fél órát kell várni a levesre, amikor este tízkor hiába ácsorgunk a taxiállomáson. Nem várjuk a dicsériadát, de mi is emberek vagyunk! — prédikál az ÁFÉSZ ifjú műszaki vezetője.

Szabó Gyula

Madách-emlékermesek „megvallatása”

A Nógrád megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1978-ban az alábbiaknak ítélte oda a Nógrád megyei Madách-díjat, mely kitüntetés a Madách-hagyomány megőrzésére, népszerűsítésére való törekvés jegyében, valamint Nógrád megye művelődésében, szellemi közéletében megnyilvánuló kiemelkedő színvonalú tevékenység elismerésére szolgál: Somogyi József Kossuth-díjas szobrászművésznek, a megye képzőművészeti életének fellendítésében, a salgótarjáni tavaszi tárlat, a szabadtéri szoborkiállítás megrendezésében végzett munkájáért, a megyei kiállításokon való rendszeres magas színvonalú kiállítói szerepléséért. Guthy Éva zenetanárnak, a megye zenei életében, elsősorban a kórusmozgalom hagyományainak ápolásában és továbbfejlesztésében végzett kimagasló zenepedagógiai és közművelődési munkájáért, a KÖTA megyei szervezetében végzett irányító tevékenységéért. A Salgótarjáni Bányász Férfikarnak a munkásénekkari hagyományok ápolása, megőrzése és népszerűsítése terén nyújtott kiemelkedő művészeti munkásságáért.

Madách Imre születésének 155. évfordulója alkalmából — a korábbi években kialakult hagyományokhoz híven — Madách Imre-díszünnepséget rendeztek január 20-án Salgótarjában, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Nógrád megyei székházában. Ez alkalommal került sor a Nógrád megyei Madách-díjak átadására is.

SOMOGYI JÓZSEF

— Salgótarjáni felszabadulási emlékműve a város egyik jelképe. Mennyi időre nyúlnak vissza kapcsolatai Nógráddal?

— Nagyon régi időre. Kezdetben inkább csak személyes kapcsolataim voltak, később megszerettem a tájat, és megbízást is kaptam.

— Szívesen gondol-e erre a megbízásra?

— Örülök, hogy itt áll a szobrom Salgótarján főterén. Szeretem ezt a felszabadulási emlékművet. Egy-két szót éppen ezért hadd szóljak még másról vele kapcsolatban. Idegenkedem attól az arisztokratikus felfogástól, amely szerint van a művész és van a társadalom. Az igazi művész nem engedheti meg magának lényének merev elválasztását a társadalomtól. Igaz, a szobor, a mű belső erőből jön létre, belső örömből, belső boldogságkeresésből, még akkor is, ha megbízásra születik — de

rögtön ott van mellette a megmutatás vágya. Tehát nem igaz, miszerint közömbösen hat rám, hogy egy szobrot hogyan fogadnak. Azt tudom, hogy egy szobor nem tudhat az ország egyik sarkától a másikig mindenkinek tetszeni. De hogy megtalálja a maga befogadó rétegét, arra szükség van. Salgótarján egyik előnye például az, hogy nem köti magát stiláris dogmákhoz. Itt most, szerintem, egy sor olyan szobor áll, amelyek a legkülönbözőbb kifejezési vágyból, formai készségekből, művészi szándékból születtek. Mintegy apellálva arra az oszthatatlan társadalmi bázisra, amelyben mindenki megtalálja a maga számára legjobbat mondó művét, s annak örül. De ugyanakkor csiszolódik egyiken is, másikon is, elfogadja a legkülönbözőbb belső rendből fakadó műveket. Mert én azt hiszem, hogy az élet egyik nagy boldogsága — s ez a művészre még fokozottabban vonatkozik —, ha valaki felismeri a saját belső rendjét, a saját maga törvényeit. Én olyan szobrot szeretek csinálni, amilyent csinálók, mert nekem ezek a törvényeim. De felismerem a mások törvényeit is, és tisztelni tudom a mások törvényét is.

— Manapság sok szó esik az építészet és a képzőművészet, a szobrászat, az iparművészet kapcsolatáról. Mi a véleménye erről a kapcsolatáról?

— Ekörül még mindig nincs rendben minden. Amikor nagy építészeti körök ki tudtak alakulni, akár évszázadokkal, akár félszáz évvel ezelőtt — gondolok itt a Bauhausra —, akkor a szellemi, de a szűkebben vett művészeti élet is sokkal szorosabb egységben dolgozott egymással, mint ma. Természetesen, nem hiszem azt, hogy például a Bauhaust meg kell ismételni. De tanulni lehet tőle. Adott egy hallatlanul kifejlett gyáripari, technológiai lehetőség az építészetben, a többi csak szellemi összefogás kérdése. Itt még sok mindent kell tennünk. Majdnem azt mondhatnánk, hogy manapság egy ún. funkcionista építészet él. Egy kicsit puritán építészet, amelyről sokan azt mondják, hogy lerúgja magáról a képzőművészetet. Nem biztos, hogy lerúgná magáról, ha ez egy szerves szellemi életben jöhetne létre, s az együttműködés sokkal szorosabb lenne építészet és képzőművészet között, tehát nem applikációról lenne szó.

— Min dolgozik jelenleg, mik a további tervei?

— Beteg voltam, tehát most kicsit visszafogott vagyok a munkabírásban. Van két nagy adósságom, szeretném törleszteni.

Van egy Bartók-szobrom, amit be szeretnék fejezni. S van egy másik szobrom, amely a Minisztertanács üdülőjébe készül, Balatonöszdöre — nagy kettős figura. Ezeket akarom csinálni. Jó órában legyen mondva, most már ott tartok, hogy fél életnagyságú figurákat csinálók. Sőt, most elkezdtem egy életnagyságú ülő figurát, amit a saját magam örömeire, boldogságára teremtek; ezt a salgótarjáni tavaszi tárlatra, vagy a szabadtéri szoborkiállításra szeretném beküldeni. A betegségem még fokozottabban eltolt egy olyan műfaj felé is, amiből korábban részben kimaradtam, de azóta nagyon sok örömem telik benne: plaketteket, érmekeket csinálók. Ezek tematikailag a legszabadabb és legváltozatosabb dolgok. Salgótarjánban is csináltam már plakettet. Ezek spontán örömből születnek, a szerelem, a halál kérdéseivel foglalkoznak. Az embernek hozzá kell szoknia, hogy a drámákkal is szembe kell merni nézni. Én most érzem, milyen sok függ attól, hogy komoly helyzetben az ember hogyan tud szembenézni magával, az étellel vagy a volt étellel. Mennyi erő kell ahhoz, hogy ne vinnyogjon, hanem emberi tartással és méltósággal gondolja át azokat az álláspontokat, amikor a földgolyó egy diónyira összezsugorodik, és tulajdonképpen lehámlik róla minden felesleges, minden sallang; de erre a dióra ráfér az a lényeg, amit az életben tettél. A másik nagy kérdése a létnek vagy a nemlétnek az, tényleg tett-e az ember annyit, hogy ez a dió tele van. Ha ez a dió tele van, és nincs lelkiismeretfurdalásod, akkor a dráma órái megkönnyülnek. Nekem ezek az idők nagyon nehezek voltak, mert váratlanul ért a betegségem és a jelképes házam — művészetemet nevezem háznak — még nem készült el, a tetjét még rendesebben meg kell csinálni. Szóval, még a tető nincs rendesen feltéve. Emiatt volt bennem nosztalgikus szomorúság, hogy jaj, hát ezt a tetőt nem tettem fel. Sok minden mással foglalkoztam, ami elől nem tudtam kitérni, s ez rengeteg időmet elvette. Most nagyon sok mindentől megváltam. Az eljövendő időben a főiskolának és a műteremnek akarok élni, nagyon minimális társadalmi kötelezettségeket megtartva. De azt hiszem, hogy ennyel önzéssel most tartozom magamnak. És ha nem nagyképi kijelentés, akkor azt hiszem, hogy a műteremben történő dolgoknak azért mégis van társadalmi kisugárzása, s így mégis csak a társadalmat szolgálom, amikor szobrot csinálók. Jól vagy rosszul, képességem és tudásom szerint.

— Borsodból került Nógrádba. Hogyan?

— Görömbötpalócán születtem, Miskolcon diplomáztam 1961-ben a zeneművészeti szakiskola tanárképző tagozatán, szolfejs és zongora szakon — akkor még a szakiskolának volt külön tanárképző tagozata is. Salgótarjánba 1961-ben kerültem.

— Hová?

— A Rákóczi úti Általános Iskolába. Én ugyan a zeneiskolai módszertant ismertem, ez azonban nem okozott nehézséget. A nehézség inkább abban volt, hogy nagy csoportokkal kellett foglalkoznom. Azóta itt tanítok.

— Salgótarján zenekedvelő közönsége évek óta gyakran hallhatja énekelni Guthy Évát a legkülönfélébb rendezvényeken. Mit mondana el énekléssel való kapcsolatáról?

— Az énekléssel való kapcsolatomban nagyon régi. A gyerekek között figyeltem fel arra, hogy szeretek énekelni. Visszajártam Miskolcra magánénekórákra. Annyira komolyan vettem ezt, hogy 1975-ben Budapesten magánénektanári diplomát is szereztem, a Zeneművészeti Főiskolán.

— Gyakorló pedagógusként hogyan látja a zeneoktatás helyzetét Nógrádban?

— Valóban csak személyes véleményemet mondhatom. Szerintem, jelenleg sem a salgótarjáni, sem a nagybányai és balasgyarmati zeneiskola nincs olyan helyzetben, hogy környezetesztétikailag is a maximumot adhatná. Jóllehet, az iskolák jellegéből következő az, hogy külső megjelenésükben is magas színvonalú esztétikai értéket nyújtsanak, hiszen ez inspirálóan hathat a zenetanulásra is. Amennyire én kollégaként a zeneiskolákban tanítókat ismerem, tartalmilag a maximumot kívánják nyújtani tanítványaiknak.

— Tevékenyen részt vett a kórusmozgásban is.

— Igen. Saját kórusom van, a salgótarjáni József Attila megyei Művelődési Központ kamarakórusa. 1969 őszétől kezdtünk el énekelni, 1970-ben volt az első országos szereplésünk.

— A KÓTA Nógrád megyei titkáráként szólna röviden a szervezet tevékenységéről?

— A múlt évben meghatározott feladataink legnagyobb részét eredményesen végeztük el, a megye zenei életének fejlesztése érdekében. 1977 első felében a KÓTA megyei szervezetének munkáját a megyei közművelődési tanács is vizsgálta, a KÓTA elnökének előterjesztésében. Öröndetes tényként említhetem, hogy kórusaink a megyében számbelileg gyarapodtak. De sok tennivalónk van még az ifjúsági énekkarok terén. Az optimális az lenne, ha minden középfokú intézményben működne énekkar. Sajnos, ennek sem személyi, sem működési feltételei nem adóttak. Tavaly felnőttek karaink száma nem változott. A szereplési lehetőségek bővültek a budapesti múzeumi hangversenyek programjával, s minősített egyes karaink valamennyien részt vettek az ilyen alkalmakon, szélesítve a zenekedvelő múzeumi látogatók táborát. Az 1977-re tervezett megyei kórustalálkozó viszont szervezési okok miatt elmaradt.

— Nógrád megye gazdag a zenei folklór-hagyományokban is.

— Valóban, bőséges tennivalónk volt az elmúlt időszakban a hagyományok ápolásában. Négy, immár hagyományos ren-

dezvény színesítette a nyár programját: Rárópusztán a Rárósi Kulturális Nap, Hóllőkön a Palóc Szóttés, Bánkon a Nemzeti-ségi Nap és Magyaránadorban a Palóc Nap és a minősítés. A megyében jelenleg legtöbbet a szécsényi járás tesz a népi hagyományok őrzésében. Tavaly áprilisban és májusban a pávakörök részére minősítés volt, amely az idén megrendezendő országos minősítés előzményének számít.

— Idei feladatok?

— Terveink kapcsolódnak az országos rendezvényekhez. Mindenekelőtt két jelentős programot emelnék ki. Az egyik a Röpülj páva-körök országos minősítése. A másik a Vándor Sándor-énekkari szemle és fesztivál bemutatóinak előkészítése, az érdekelt kórusok megfelelő szakmai színvonalának biztosítása. E két — nagy tömegeket mozgató — rendezvényhez szükség van megyénk valamennyi jól képzett, a műfajban otthonosan mozgó szakemberének segítő munkájára. Feladataink észleltetésére nem térek ki. Még annyit említenék, hogy fokozott gonddal szeretnénk megoldani a megyei kórusvezetők karnagy-továbbképzését, illetve képzését. A Népművelési Intézet „A” kategóriás tanfolyamára szorgalmazzuk a jelentkezést. A megyei művelődési központtal és a továbbképzési kabinettel közösen tervezzük a nyári továbbképzést, amelyhez a tematikát a Népművelési Intézettől várjuk. Bizunk abban, hogy némileg sikerül majd egységesíteni karnagyaink különböző tudásszintjét.

SALGÓTARJÁNI Bányász Férfikar

— A Salgótarjáni Bányász Férfikar kitüntetését Virág László karnagy vette át. Mióta karnagya a bányász férfikarnak?

— 1974. január 1-től vettem át a kar vezetését, kissé kritikus időben. Ugyanis a korábbi karnagy lemondott, nyugdíjba ment, s a bányász férfikar fennállása 50. évfordulójának méltó megünneplésére készült. Salgótarjánban 1974 májusában volt egy országos munkáskórus fesztivál, amellyel a KÓTA központi vezetősége a bányász férfikar félévszázados jubileumát kívánta ünnepelni. Ez egyúttal minősítés is volt. A kórus Aranykoszorú diplomás lett ez alkalommal. 1976-ban szintén megkaptuk az Aranykoszorú diplomát. 1974-ben egyébként a gondok és az örömek is egyaránt ránszakadtak: a minősítés idejében derült ki, hogy a kórust egy walesi utazásra is jelölték, az ottani bányászfesztiválon való részvételre. Ez a szereplés igen serkentően hatott a kórusra. Gondok, természetesen, vannak — elsősorban létszámbe-ly problémák. Ettől függetlenül úgy érzem, hogy a kórus minőségileg egyre szilárdabb, nemcsak a régi munkásmozgalmi hagyományokat viszi tovább — ez egyik elsőrendű feladat! —, hanem madrigálokkal, népdalokkal, egyéb kórusművekkel bővíti repertoárját, tágítja látókörét, szélesíti stílusismeretét.

— Említette az utánpótlási gondokat. Általában mi az oka ezen gondoknak?

— Énekkari utánpótlási gondokról van szó. Itt most válasszuk ketté a férfi- és a női szólamokat. A női szólamokkal általában nincs gond. A férfiakkal van. Ennek egyik alapvető hátterét abban látom, hogy az általános és a középiskolai énekkarokban, ahol a gyerekek az énekkari munkát megszerethetnék, elsősorban lányokat ta-

lálunk. Fiúkat a mutálás miatt hatodik-hetedik osztályos korban már nem vesznek be, sőt gyakran már korábban sem. Tehát a fiúknak az általános és a középiskolai énektanárok sokkal kevesebb teret adnak ahhoz, hogy a kórusmuzsikát megszerethessék. Sok szempontból meg is értem ezeket a tanárokat, mert a fiúkkal való egyes kar sokkal nehezebb munka. A szak-középiskolában és az ipari tanuló intézetekben még kevesebb a lehetőség, mert ezekben énektanítás és énektanár sincs. Ezért van nagy jelentősége annak, hogy a salgótarjáni ipari szakmunkásképző intézetben a múlt évben megindult az énekkari munka. Elképzelhető, hogy ezekből a fiatal énekesekből ifjúmunkás korukban munkásénekkari tagok lesznek.

— Térjünk vissza a több mint félszáz esztendő bányász férfikarra, amelynek működése politikai szempontból is jelentős volt. Hogyan dolgoznak jelenleg?

— Valóban, a bányász férfikar, bár a múltban különböző néven működött, de mindig munkáskórus volt, s működése politikai szempontból is jelentős volt. Az énekkari tagok a haladás érdekében jöttek össze, ez műsorpolitikájukon is látszott. Gyűléseken, tömegmozdulásokon léptek fel, ahol gyakorta csendőrök oszlatták fel a tömeget, sőt egy ízben magát az énekkart is teljes egészében lecsukták. Most a bányász férfikórus kétszeres kiváló együttes, a Szocialista kultúraért jelvényvel kitüntetett kórus, és most — örömmünkre — megkaptuk a Nógrád megyei Madách-díjat. A kórus jelenleg heti két próbát tart. Fellépéseink a legváltozatosabbak. Elsősorban, természetesen, a különböző társadalmi, politikai jellegű mozgalmasokon, ünnepeken, nagygyűléseken stb. lépünk fel. De az elmúlt évben koncertszerűen is felléptünk a bányász fúvószenekarral közösen. Sőt, filharmóniai hangversenyen is szerepeltünk már egy nehéz Brahms-mű előadásával.

— Hallhatnánk röviden valamit részletesebben is a bányász férfikar műsorpolitikájáról?

— Műsorpolitikánkat egyrészt befolyásolja maga az a tény, hogy munkáskórus vagyunk, tehát Nógrád megye munkás-énekari hagyományait kívánjuk ápolni és ébren tartani. Ebben szerepelnek nógrádi népdalok, munkásdalok, országosan ismert munkásdal-feldolgozások, és így tovább. De zenei szempontból igen nehéz kórusművek előadására is vállalkoznunk kell. Hogy csak egy példát mondjak, a Vándor Sándor-seregszemlére most éppen egy nagyon nehéz Vándor Sándor-művet tanulunk, Ady Endre-versre írt művet: Esze Tamás komája. Jelenleg a kórus nagy célja a Vándor Sándor-seregszemlére és fesztiválra való jó felkészülés. Ezenkívül állandóan készenlétben tartunk 15—20 perces blokkokat, hogy ha bármikor szükség van a közreműködésre, ne jöjjön zavarba a kórus. Egyébként, a salgótarjáni Bányász Művelődési Házban működik, taglétszámunk 30 körül mozog.

Tóth Elemér

Némi elmefuttatás az öröklött nyelv ürügyén

Boldogult emlékü Lenhossék Mihály professzor anatómiai előadásainak szövegtani jegyzete került elém a minap a fiókok rendetlen rendjéből: régi egyetemi naplóm. Benne az emberi testszövetek megannyi rajzolata: a sejtfalak, sejtnedvek, sejtmagok, a kövér zsírszövet, a bonyolult idegsejt, az egyszerűségükben is annyi titkot, örömet s veszedelmet rejtő vértestecskék, a millimikron csekélységű sejtpálcikák, laza hurkok, a felhám pikkelyeinek gyöngyházfény színei, az izom fibrillumainak cérnaszálai. A jegyzet egyik oldalán az öröklést hordozó kromoszómák képe, a páros testecskék, a gének, a petesejt, a tüsző.

Fülembe zsong még ma is a tantermi nyüzsgés, a suttogás, lábecsoszogás, füzetpapírosok csörgése, a zengő „éljen”, amivel minden professzort üdvözölni illett, és a szopora lábdobogás, jeléül annak, ha valami tetszett. A tantermi altiszt, Józsi bácsi, oly ünnepélyesen állt az alsó padsor szélén, készen arra, hogy krétával, szivaccsal, boncmintákkal szolgáljon, mintha maga is professzor lenne; szigorúbb tekintettel illette a zajongókat, mint maga a tanársegéd, aki viszont az ajtó mellett ült fehér köpenyében. Majd hirtelen elhalkul az a maradék nyüzsgés is, amely annyi ifjú ember között még a legtiszteltebb professzor jelenlétében is múlhatatlan, mert az ezüstszakállú tudós a hosszú mutatóbottal körülkeríti a csontszínű üvegtáblára rajzolt színes ábrákat, a kromoszómasejteket képét, és szól, kissé öblösen:

— Ez az örökségviselő. Ezekben a sejtekben szunnyad s várakozik egész életünk és az utánunk következőké: múltunk és jövődönk. Visszafelé sok százezer esztendővel és előre is az időben, amíg csak emberfajta él. A mákszem mikronnyi részében jó és rossz, háború és béke, egészség s betegség, siker és kudarc, fekete és fehér, szőke és barna, áldozatos édesanya és kegyetlen utód, gyatra falusi muzsikus és diadalmas hadvezér, tudós és gyengeelmű. Nagypapa és unoka. Maga a folyamatos emberi élet.

De tán eszembe sem jut ennek az anatómiai órának emléke, és a mindnyájunk számára oly drágáról, a magunk anyanyelvéről szólóan nem a gének és kromoszómák felől közeledem édesanyám emlékéhez — hogy a múlt idők burkából hámozzam ki az anyanyelvi tudat és a vele rezgő érzések titkait —,

ha nem függene össze ezzel a tudományos tanórával ama másik emlék is.

Lenhossék professzor ugyanis egy pillanatra megállott a beszédben. Végigfektette a hosszú, hajlékony nád vesszőt az asztalon, s így folytatta:

— Higgyék el, kérem, ezek a kromoszómák anyanyelvi örökségünkre is hatással vannak. Tudatunkra s ösztöneinkre.

És most hirtelen egy merész odalívvel megint pontosan új célba talált. Tudta, miért mondta ezt. Mert:

— Igen, anyanyelv; de nyelvhelyesség is — folytatta. — Sajnos, önök, kolléga urak, sokszor kerülnek ellentétbe még a legegyszerűbb nyelvtani szabályokkal vagy értelmezésekkel is. Orvosnak azonban helyesen beszélni kötelező! A tegnapi kollokviumon például három jelölt urat is figyelmeztettem, ne mondjon „egyelőre” helyett „egyenlőre”-t. Vegyük végre, kérem, tudomásul, hogy az „egyelőre” időhatározó, míg az „egyenlőre” módhatározó. Ha ez még mindig magasnak tűnne az urak előtt, akkor megmagyarázom, hogy az asztalos szokott *egyenlőre* fűrészelni két deszkút és egyenlő nagyságúra vágja az ügyes gazdaszöny is a szalonnadarabokat, ám ez még nem jár azzal, hogy az asztalos *egyelőre* össze is illeszti a deszkákat, vagy a háziasszony *egyelőre* meg is pirítaná a szalonnát.

Udvarias lábdobogás váltotta fel a figyelés csendjét, jeléül annak, hogy tetszett a professzori kitérő. Hogy az európai híru anatómus — akadémiai rangjához illően — időnként nyelvleckét adni sem sajnál a leendő doktoroknak, aznap tapasztaltuk először, de nem utójára. Aminthogy Vámosy Zoltán professzor, a gyógyszer-tan tanára is mindig megkövetelte a földrajzi tudást is; a kinin vegyjele vagy a tea alkalmazási módja mellé kinin meg a ceyloni tea útját is el kellett magyaráznunk, kikötőtől kikötőig.

— Nem szeretem az egyoldalú szaktudósokat — mondogatta, mert a „szakbarbár” kifejezés akkor még nem volt divatos —, az általános műveltség is számít valamit a pályán, jelölt úr!

Botor dolog lenne azt állítanom, hogy valamiféle korszakalkotó nyelvtani vagy örökléstan felfedezést teszek, amikor azt valom, hogy az író egész életén át pontosan elhatárolható — szavakban, szövegekben, leleményekben, gondolati összetevőkben jól kimutatható — kétféle nyelvet használ: a régit, amelyet alig-eszmélő korából otthonról hozott magával, s az újat, a folyton változót, a korszerűt, amelyhez a maga leleménye is állandóan hozzátold valamit. Alkalmazója, azaz írója válogatja, mi módon, mely ízekkel keveri a kettőt; örök életű lesz-e — azaz eltart egy-kétszáz évig —, avagy még életében megöregszik, elkopik, avultta, olvashatatlanná válik a nyelve. Hasonlítsuk össze az elavult Jókai Miklóst a ma is könnyen olvasható Jókaiakkal, vagy éppen Vas Gerebent Mikszáthtal! Bizonyos azonban, hogy az illetén kusza nyelvi építménynek vasbeton alapja az otthonról öröklött édesanyai nyelv. És különös: minél inkább újítani, „cifrázni” akarjuk, annál inkább elavul. Minél tovább kitarunk a gyermekkori beszélt nyelv — tehát az édesanya nyelve — mellett, annál tovább tart s élvezhető az irodalmilag használt nyelv is. (Hogy kivétel is erősitse a szabályt, a máig tökéletesen modern Petőfi-nyelvezet nem Hruz Mária öröksége ugyan, ám az apa, a rokonság jelesül bírta a magyar nyelvet; nyelvi tudás tekintetében a környezet is jelentette Petőfi számára az édesanyát.)

De minden esetben az édesanyáé-e? Érthetjük képletesen. Néha az apáé is.

Jókai — hogy jeles példával éljek tovább is — akképp beszélt s írt, amiképp 1820 táján, tehát még az ő születése előtt Komáromban s általában a Csallóközben beszéltek. A nyelvi hatások iránt is erősen fogékony lévén azonban, a komáromi szólásmód mellett könnyen magába oldotta a pápai és kecskeméti idiomát is, a jurátusi latinsággal együtt. Mivel azonban első nevelőmestere maga az édesapa, Jókay József volt, feltételezhető, hogy a kis Jókai anyanyelve nagyrészt az apa

magyar nyelveként jelentkezett, ezt kapta ajándékkul az első iskolai klasszisba menet. Itt aztán — mint minden gyerekre — a környezet is erős hatással volt, de ez már csak az otthon tanult nyelvet gazdagítja tovább. Mikszáth írói nyelve lényegében az 1840-es évek köznapi beszédformájával indult, a Balassagyarmat környéki nép, a vidéki köznemesség, valamint a rimaszombati polgárság s a gömöri kúriák kedélyesen évődő nyeivével ötvöződve. Ezzel élt oly remekül, hogy nyelvezete még ma is élőnek hat, máig sem avult, holott megannyi kortársa nyelvi frissesség tekintetében kidőlt mellőle. Legnagyobb nyelvművésziünk, Arany János a múlt század eleji Bihar gazdag, árnyalatos — és mindmáig példászerű — nyelvtől örökölte és őreá is hatott az édesapa; ám Aranyról is anyanyelvről szólunk, amely nyelv végül a környezet hatására virágzott ki oly ékessé. (A szókép nem botor: szoktunk virágzó nyelvről beszélni.) Arany kiművelt nyelve gyökereiben az 1820-as népnyelv, folytonos, tudatos gazdagítással, Tompa Mihály „alap”-beszédmódja borsodi eredetű, sárospataki tanultsággal s csak későn jött gömöri beütéssel. (Bár Rimaszombatan született, gyermekkora a borsodi Igrichen töltötte.) A gyökerek „eredési ideje” Tompánál is a múlt század eleje. Ady úgy szólal meg, ahogyan édesanya a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben beszélt. Móríc Zsigmond szintén a múlt század ötvenes-hatvanas éveinek nyelvét hallotta először, az édesanyák aligha szoktak változtatni a gyermekkorban tanult nyelvükön. A Móríc nyelve szatmári idióma. Tamási Áron még messzebből kapta anyanyelvét: a nagyanyák, nagypapák nyelvét örizte meg s adta tovább. Nem kétséges, hogy a vidéki gyermek a születése előtt harminc-negyven évvel beszélt nyelvet hallja először, azon nevelkedik. De, hogy pesti példával is éljek: Pesten született s ott nevelkedett anyai nagypám, s nagyanyám Gömörben is az 1840-es, 50-es évek pesti magyar nyelvtől beszélt, kifogásatlanul. Számolni azonban németül számoltak. Gyermekük — hazafias okokból — csak magyarul tanulhattak. El is sajátították a legteljesebb rimaszombatizmust. Ezt tanultam meg én.

*

De most önletrajzi visszaemlékezést írok és az édes anyanyelvnek magamra vonatkozó gyökereit ásogatnám. Ezt pedig aligha lehet ezernyi közbülső rezzenet nélkül cselekedni. Az édesanyára-apára való emlékezés — hálás gyereknél — egyetlen tisztá, folttalan, mély érzés. Így aztán hibátlanná lesz a velük kapcsolatos alaptudat is, az anyanyelvi örökség tudata. És ezzel együtt szorosán, soha szét nem választhatóan, egész életre szólón: a szülőföld szeretete. Bárhová vesse is a sors.

Menekülök a frázisoktól, de attól tartok, hogy amit itt leírtam, mégis közhelynek hat. Mégsem félek leírni a nagy közhelyet: *édesanya és szülőföld*. Hisz végül a festő is az alapszínekkel dolgozik, csak azokat tudja keverni. A zeneszerzőnek mindössze néhány oktávja, azon belül tizenkét, esetleg tizenhat hangja van. Ez a birtoka egy életen át.

Olvasva és írva egyre többet tűnődtem azon — elnézést az alanyiságért —, vajon milyen magyar nyelvet tanultam én?

Pontosan meg tudok felelni rá: azt, amelyet 1850—1880 között beszéltek Rimaszombatan. Azt tehát, amelyet édesanyám kicsi korában — 1880-ban született — otthon, iskolában, piacoszó pokorági kofákra fülelve, nemesradnóti Póság és Bodonok mesélő ajkán csüngve, tamásfalai meg várgedei tejszenének tejfőlés bögréiben kanalazva, a Rima partján játszva, a templomban misét hallgatva, a Mikszáth előtt is a példaképen tudós Fábry János tanóráin felelve. Ibsék varrodájában himzést tanulva, a városi kertész kislányával lepkét kergetve, az obásti barkók talpraesettségen mosolyogva, családai nyomdánk szerkesztőségi gyűléseinek szellemi sziporkált élvezve, kövér főzőasszonyok jóízű harsogásától elzsongulva tanult s beszélt. Abban az időben — a múlt század végén s e század első negyedében —

csak az nem született „szombatyiasan” nálunk, aki nem ott született: a messziről odahelyezett állami tisztviselő, az Erdélyből, Szepességről, Debrecenből érkezett gimnáziumi tanár, a prelátus, az esperes, avagy valamely kereskedő-ember, aki alföldi tájakról jött föl Gömörbe szerencsét próbálni. De már a bennszülött — papi ember éppúgy, mint akára Rima parti csizmadia, a kádár, a szállodás, vagy a tanító, a malomszögi tímár, a Tompa utcai gombkötő, a fésűs, a földbirtokos és a végrehajtó, a toronyőr és a városi mérnök, a polgármester és a harangozó, sőt az alispán s a főispán is — társadalmi létra ide, vagy oda — azzal a kedves derűt keltő hangsúllyal, nyílt és zárt á-kkal, aó-kkal, ó-kkal beszélt, amelyet jófízlű ember az első szájtátra is pompásan el tudott különíteni a rozsnyaitól, a dobsinaitól, lonsoncától, csetnekitől, vagy akár a közeli tornaaljtól, salgótarjánitól, fülekitől is. Falura, kilométerre meg lehetett állapítani, melyik megyebizottsági tag mely völgyből kocsizott be, s a piacozó kofa Guszonáról érkezett-e, Vajda Pálék felől, avagy Nemesradnótról, Pósa Lajos falujából, netán Balogról — ahol „két ember sem tesz ki egy emberszámot” —, esetleg Szutorból, ahol még „közös a nadrág”. Végül aztán mindenkinek jótékonyan összekeveredtek egy sajátos dél-gömöri, rimaszombati idiómává, és az is eltanulta mihamar sajátos szójtésünket, aki Kecskeméten vagy Nagyváradon született, ha sorsa közénk vetette és hosszú időre nálunk maradt.

A falusiak azonban igencsak nem szerették, ha bárki csak palócnak merészelt nevezni őket s nem magyarnak. Mikszáth jó palócnak utódai erősen tiltakoztak mindenféle gyanúsítás ellen. Hiszen annak vették! „Vaörge-débe” vagy „Feledbe” akár verekedni is tudtak volna a sértés miatt. Ezt, ártatlanul s jóhiszeműen a gedei vár alatt egyszer csaknem megszenvettem magam is. Ha pedig már semmiképp sem moshatták le magukról a palóc nevezetet — kárörvendve a szomszéd falura fogták. „A geszteteiek a palócok, nem mink!” — magyarázták Serkén.

Csak a simonyiak, a darnyaiak, bástiaik s almagyiak vallották az ősi származást. De akkor sem a palócot, hanem:

— Barkók vagyunk mi, kérem, nem holmi palócok!

Hát még a radnótiak a Balog völgyében! A Pósa, Vargák, Bodonok, az armálista nemesek. A nemességet 1660 táján kapták a bécsi királytól. Húsvétkor a kutyabórt szitára tették ki, hadd száradjon a napon, nehogy a penész egye, nedvesség lágyítsa a Hadak lábájában!

„Gyüker” volt valamennyi a maga fészkeben, nem holmi „gyütt-ment!”

Gyüker voltunkra mindenkor büszkén hivatkoztunk. Címertelennek címere, fátlannak a családfája volt a gyükeri lét. Szabó Kata nénem, vagy Patay-Szabó Jóska bátyám meg éppen olyan gyüker, alapgyüker, hogy tán még a kálvinista hitet is hamarabb vették föl a Rima partján, mint ahogy azt Kálvin János megalapította volt Genf városában. Meg is verekedtek érte némely évtizedekben városom ősei: Mária Terézia királynő ítélobírái lehetnek rá a tanúk. Még mongolvágású szeműk, kiálló pofacsontjuk is megvolt az ősi gyükeriséghez. S illetően típusban ritkán láttam szebbet, Európához simulóbbat, mint Szabó Kata nénem. Az ősök nyilván Ákos vagy Huba törzsfővel együtt származtak Gömör-Kishontba. ásták a gypüt Rozsnyónál, hogy át ne csapjon Gömörbe a lengyel. Ámbár az is lehet, hogy az ősapát a tatárok hagyták itt. Ha ugyan nem a törökök...

Ezt a „gyüker-nyelvet” hallottam dallani gyermekkoromban. Andalítóan hangzott, nyelvtanilag is helyes volt. A „suk-sük”-nyelvet én tisztességes rimaszombati polgár szájából akkor nem hallottam; újabb keletű, csúnyán tapadó honi vétek ez gyükeri nyelvezünk ellen is, mint ahogy a pesti utca bogáncként ragadó szöszzeit, kiszólásait tüneményes gyorsasággal viszi szét a szél, a határonkon túlra is. Egy-két hónapos vagy éves kiséssel a pesti szlengeket a Rima partján is megtalálom.

A múlt századbéli, valódi gyüker-nyelv grammatikája, szófűzése helyes volt, szabato, izes. Sok tájszóval, eredeti kifejezéssel keveredett. Ragjait néha ugyan cserélték, a kettős mássalhangzóval sem békült ki mindig a gyüker; „mássalhangzó”-t mondott, viszont az elemi „ellemi”-vé dagadt, vegytisztasága azonban — amit a régiektől örököltünk — kristály maradt. A mondatok leleményessége, a gondolatok ötletessége nem is kellett, hogy eredeti legyen; a beszéd sava-borsa ott élt a levegőben, szállongott szinte, s mindenki szípanthatott belőle, válhatott rimaszombati vele. Ragadt a kiejtés helyi zamata mindenkire, a tréfás szófűzés éppúgy, mint a mindenki nyelve hegény folyton ott ingerkedő gyengéd csúfolódási szándék, a telitalálatos bökvers, a soha le nem mosható ragadvány-név. Egy-egy elszólásból, félresikerült tettekből, hibás lépésből mindhalálig fénylő, avagy sötétlő pecsét lett. Apró, csúfondáros, ötletes versikék hallásával nőttünk föl. Az édes anyanyelv fogalmi körét, alkalmazási lehetőségét ez még tágabbra nyitotta.

Mert nem kímélte önmagát sem az igazi gyüker. Mondjam, hogy emelkedett gondolkodásmódra is vallott — kispolgári kicsinyessége ellenére is —, amikor önnön városára saját maga költött rigmust? Hiába próbálták a gyüker országoszerzte bosszantani a jól ismert bökessel, mondván „Batyiba — hintóba jár a liba!” — mi csak mosolyogtunk rajta. S hiába ingereltek a város nevének fokozásával: „Hová való kend? — Batyiba! — Milyen Batyiba? — Szombatyiba! — És milyen Szombatyiba? — Hát Rimaszombatyiba!” Ez is tetszett nekünk; jólesett; hízelgett vele a szomszédtság. Igazi rimaszombati embert, gyükeret maradtunk — (mert már egyre kevesebben vannak!) — aligha lehetett ilyen mókákkal megbosszantani. Hálásan mosolyogtunk érte s mosolygunk ma is, azért hogy észrevettek. Bár még minél többen mondanák! Minél többen hallanak!

Erkeztek az idők folyamán nem-gyükeresek is, akik azonban hamar beleszoktak a város polgári rendjébe, beházasodtak, adót fizettek, tisztségeket kaptak, dolgoztak, építkeztek s második nemzedékükben maguk is gyükereknek neveztek. Ámde, bármely igyekvéssel pengették is le a városi pótdadót, az első generáció nem menekülhetett, a vereszetet megköltötték rájuk is:

Sirmajzer, Rómajzer, Lenner postamester,
Hepka, Repka, Hudoba, Krik,
Az öreg Findura, Burszky, meg a fia:
Mind a három csizmadia.

A Bach-korszak sodorta őket a gyüker-városba, a rigmust a postakürt dallamára énekeltek. Maguk az érdekeltek is! De az öreg Findura fia már Farkasfalvy Imre néven a város jeles életirója. Burszkyék is megmódosítottak, a gyükeriség elismerésével azonban az unokák nemzedékéig kellett várniok. De a dal, amelyet rájuk költöttek, megtartó, egybefogó kerítés is volt ugyanakkor.

Ha rokonságom olykor „felment” Pestre családlátogatóba, avagy baráti körben ült meg Szegeden, Zalában, körülvették őket és óraszám beszélgették, mint mesélő nagyanyót az unokák. Búvóletben hallgatták a gömöri szót, a rimaszombati anyanyelvet, amely oly édes vegyülete volt a palócnak, a Jókain nevelődött magyarnak, a barkó izességnek, a nyusztjai akcentusnak, hogy amikor a pestiek, szegediek, zalaiak hallgatták: színházi előadás-ként élvezték.

S volt egy bizonyító aduja is rokonságomnak:

— Mikszáth élete végéig palócosan beszélt, soha nem felejtette el. Rimaszombatban tanulta.

Ami félig-meddig igaz is. Hiszen kissé Mikszáthot is magunkénak tudjuk. Tompa Mihályt teljesen, bár gyermekként Borsodban élt, de Pósa Lajost is, hiszen ő is „nálunk” járt a ki a gimnáziumot.

Három nemzedék nőtt föl akkortájt Jókai regényein. Édesanyám talán kívülről tudta

mindet. A századforduló éveiben aztán átváltak más írókra is. A férfiak Mikszáthra, a női olvasók — ha nem Beniczky Bajza Lenkénél és Ohnet Györgynél ragadtak meg — Szomaházy Istvánra, Gárdonyira, Herczeg Ferencre kapcsolnak. Ennek ellenére mégis Jókai igézetében búvóldótt az ország, ő tanította meg magyarul érezni, gondolkodni, olvasni az olvasásra hajlamosakat. Aki vershez hajlott, az Petőfi—Tompa—Arany triászát követően Tóth Kálmánon, Vajda Jánoson, főképp azonban Reviczky Gyulán, Endrődi Bélán, Ábrányi Emilen, Kiss Józsefen érzelt. A magát hivatalos palóc költőnek kikiáltott Lisznyay Damó Kálmán már kevesebb hatással volt palóc gyükeresűnkre. Sokan mosolyogtak rajta, nem volt hitele, művirágnak, túlzónak tartották.

Ha Jókai magyarul tanított meg érezni s olvasni egy országot, akkor a pesti népet magyarul beszélni, az országot szépen dalolni: Blaha Lujza.

Aki, persze, szintén Rimaszombatban született.

Illetve egy kis utcában, amely később sokáig Tompa Mihály nevével viselte, és ahol 1944-ig Tompa szülőháza is állott, tehát szinte szimbólumnak ható helyen, ott csomagolták pályába a vándortársulat tagjai. A kis Reindl Lujza ugyanis már a város kapui előtt, a színesek kocsián megszületett. Keresztszülei azonban tősgyökeres gömöriek voltak, a földbirtokos Darvasék. Így aztán gyüker lett nálunk Blaha Lujza is.

Úgy ragaszkodott hozzá a város — és ragaszkodik mindmáig az, aki tudja, ki volt Blaha Lujza —, mint Öreg-Komárom Lehar Ferenchez, holott tudnivaló, hogy Lehar is csak születni ment Komáromba, a világhír koszorú már másutt hullottak fejére.

Blaha Lujzának ma is van szobra Rimaszombatban. Ez kölcsönös vonzalom jele. Blaha Lujza is ragaszkodott városához. Büszke volt rá. Dicsősége teljében többször hívták vendégszerepelni őt a városatyák Gömör fővárosába s Blaha Lujza oly örömmel jött, mint aki nem pusztá véletlenségből pottyant oda, hanem egész fiatal korát a gyükeres között töltötte. Ő volt az egyedüli „gyütt-ment”, akit a gyükeres gyükernek ismertek el — de, persze ehhez először Blaha Lujza fényesen befulott pályája kellett.

Siheder újságíró koromban életem első két megszólaltatója Pósa Lajos özvegye és Blaha Lujza volt, Budapesten. Velük a „Gömör” című helyi újság számára beszélgettem, s még ma is torkomban érzem azt az izgatottságot — pedig ötvenöt éve már —, amellyel e két angyszelidségű asszony ajtaján csöngettem. A Pósa Lajosnéval — a maga személyében is dalköltő és meseíró Andrassy Lidi nénémel — való diskurzus még csak ment valahogy, hiszen szegől-végről rokonnak számított. Blaha Lujzánál azonban csaknem megakadtam. Pedig ő a rimaszombatiakat mindig szívére ölelte.

Nos, azon a szép nyári délelőttön fehér hajú, csipkés köntösű dáma, dédmama volt már Blaha Lujza. Egy évvel halála előtt. Fiatalos, bájos, közvetlen jelenség még akkor is. Szembe ültetett magával Erzsébet körüti otthonában. A falakon koszorúk, szalagok, fényképek, a vitrinekben jelmezek, legyezők, színházi ékszerek, színlapok, festmények, diadal-

jelek. A sarokban cimbalom. Az egész laká egy népszínmű díszletére emlékeztetett. Az erkélyajtó előtt külön kis ajtó is lengett még a szobában, zöldre festett, virágos léckapu. Finum Rózi udvarának ajtáját kellett kinyitnia annak, aki a szalonból az erkélyre lépett. Színházi díszletet közt élt. Ha kiült az erkélyre halványlila ruhájában, a Nemzeti Színházra, az egykori Népszínházra, dicsősége színhelyére látott.

A cukorbaba Splényi báróné — mert ekkor már rég a bárónéi rangot viselte, nem sok haszna volt belőle — kedves közvetlenségével zavarba hozott. Sose hittem volna: ilyen híresség büszke lehet arra, hogy Rimaszomban pólyázták be először. Közös szülővárosunkra hivatkoztam zavartan. Mosolygott:

— *Tompa Mihály, Hatvani István, Ferenczy István szülővárosára ne lehetnék büszke?*

Attól tartottam, észreveszi s menten ki is neveti Rima-parti akcentusomat, hiszen pesti rokonságom rögtön mosolyra gerjedt, ha meghallott beszélni. Minden igyekezetemmel pesti á-kra és pesti é-kre, előkelően hangzó ó-kra nyílt a szám, így aztán az interjúra szánt időnek fele az önmagammal vívott nyelvtani és kiejtésbeli küzdelem jegyében telt el, nehogy e szent falak között palócosan visszhangozzanak mondataim. Jó füle volt azonban Blaha Lujzának! Hamar észrevette gyöker-voltom benső tusakodását s finoman így feddett:

— Miért igyekszik oly hévvel megszabadulni, kedves öcsémuram ettől a gömöri akszántól? Nemhogy örülne neki. Ápolja csak, őrizze, frissen. Dicsekedjék vele.

Fellélegtettem, nekiszabadultan folytattam tovább; ajkamat nem kellett illesztgetnem-rakosgatnom, kerekítenem a divatos pesti beszéd érdekében, és ő, hogy még eredményesebben bátorítson, hunyorított egyet kedvesen:

— Mert tudom ám, hogy Batyiba hintóba jár a liba.

Úgy mondta, gömöriesen, nógrádiásan.

De azért hiába biztatott a drága Blaha Lujza a nyelvi örökség megőrzésére, csak elveszítettem bizony. Nyári vakáción aztán még is kaptam a gyükerektől:

— De hamar megtanúta afektaólnyi!

Néha azonban mégiscsak visszacsúszik hozzám a Blaha Lujzától biztatott édes hazai akszán, akaratlanul. A múlt nyáron. Salgó vára alatt, amikor egyszerre két lepkét borítottam le sapkámal, így kiáltottam:

— Paórrjaóval fogtam.

Mintha édes gyerekkori ízek csurrantak volna végig ajkamon. Estig elmulattunk rajta.

*

Hadd kanyarodjam vissza édes anyanyelvemre.

Tudom s vallom, hogy beszédem ízét s a bennem élő nyelvi tudatot, a grammatikai gondolkodásmódot, az édesanyától tanultat s amely éppúgy jelenti életemet, mint anatómiai s biológiai létem, a száz esztendővel előtti Gömörből és Kishontból hoztam magammal. Abból az időből, amikor még nem is éltem. A hosszú lánc egyik szemét adták kezembe, nyújtsam bátran tovább. Úgy nőtem bele ebbe a nyelvbe, mint virág a mezőbe, fa az erdőbe, ez lett az életem, az oxigénem. Édesanyám is úgy tanulta azoktól, akik a még öregebbektől örökölték. Valahányszor hazatárazom Gömörbe s a közvetlen rokonsággal értek szót, ugyanazok a régi szófordulatok, a kifejezéseknek, nyelvi ötleteknek változatlan színeképe, eredetisége, hangzasmódjai fogadnak, mint amelyeknek múltból érkező hangjait édesanyám emléke bennem mindmáig hirdeti még.

Csak tartson sokáig!

De miért ne tartana, amikor még a töltött káposzta, kapros túrós lepény, a töpörtyűs pogácsa, a májas hurka, a lángos, a leves íze is ugyanaz, ahogyan azt az egész város főzete akár száz esztendővel ezelőtt is.

A recept változatlan.

Édes szülővárosban, édes ízekkel édes anyanyelv.

Csak sokáig tartson!

Szombathy Viktor

Válasz

egy leendő lokálpatriótának

Néhány évvel ezelőtt, ifjonti lelkesedéssel, azt is mondhatnám rajongó lokálpatriotizmussal [ami azóta szelídült ugyan, de józan(abb) szemléletem mellett is megmaradt], azt találtam leírni, hogy Salgótarjában — más vidéki városokkal összehasonlítva — a város területéhez mérten a legtöbb szobor található. A büszkélkedő mondatot tartalmazó írást a *Salgótarjáni Műsorfüzet* című havi kiadvány szerkesztői nagy meglepetésemre — újra közzölték. Rövid és nem hibátlan írásomat azóta már magam sem vállalnám, különösen stiláris okok miatt. A lényegével viszont, a várost mint építészeti együttest szerető elfogultságaival ma is rokonszenvezek. Ezért olvastam rossz szájjal egy nem túl régi salgótarjáni lakos levelét, aki a másodközlést használta alkalomul, hogy az enyémével szöges ellentétben álló véleményének hangot adjon. Természetesen nem az volt a kellemetlen, hogy velem nem ért egyet. Levelének azokon a mondataim még mulattam is, amelyekben kifigurázta stiláris hevületemet, amellyel sajátos esztétikai és kulturális fokmérővé avatom a város területének és a szobrok számának arányát. Íróniágja mégsem volt következetes. Magával szemben elnézőbb volt. Emígyen összegezte benyomását és véleményét: „1977 februárjában költöztem a városba, s elsődleges következtetésem a városképről az volt: művészeti, esztétikai képe szegényes, éppen a kedves szobor miatt.”

Ezután kezdhethénk a kötélhúzást, amelyben az lenne a tét, hogy tehát mégis esztétikai fokmérő-e a szobrok száma, vagy nem. Ne legyünk kicsinyesek, nézzük a kérdés egészét, amint — gondolom — az a levélírónak is szándékában volt.

Azt kell mondjam, megértem vitapartnerem csalódását. Nem tudom, honnan költözött Salgótarjába, de abban bizonyos vagyok, hogy várakozással készült a várossal való találkozásra. Sokat, nagyon sokat várt. Mert nincs város, amit annyira dicsértek volna a tömegkommunikációs eszközök, mint Salgótarjánt. Úgy látszik, mostanában jött el a bőjtje a dicshimnuszoknak. Egyre többen ki akarják mondani, hogy meztelen király — azaz, hogy nincs miről áradozni.

Áradozni valóban fölösleges. Önkéntelenül is ellenérzéseket szül sokakban. De ne essünk a másik végletbe sem. Ne kisebbsítjük a meglévőt. Van egy városközpont, amilyenre — sajnos — nincs példa mai városépítészetiünkben. Próbáljuk végre ezt érdemben megítélni. Ne növezzük világvárossá. Két tucat épületet ítéljünk meg az építőművészet szempontjai szerint. Kedves levélírómnak is csak ezt tudom ajánlani. Mert épületek bizonyos együttesét nem a szobrok és a többi társművészet avatnak esztétikumá, hanem az építészetben magában meglévő sajátosságok.

Nem a tekintély miatt, hanem a világos beszédért idézem Mácza Jánost (bár másokat is idézhetnék): „Az építőművész úgy alkotja meg művét, hogy az építés alapjaiból következő és az építészeti funkció által felvetett minden feladatot megoldjon. Mindezzel együtt, tanulmányozza az építészeti objektum szerepét, értelmét, jelentését az adott társadalom életében, maga elé tűzi az objektum tartalmának szemléletes művészi formában való kifejezését is. Feladatát tehát reális racionális, építőipari alapon és eszmei-művészi alapon oldja meg.

A művészet nem járuléka az építészetnek — hanem egységben formálódik vele.” Hogy mennyire így van, azt könyvnyi terjedelemben lehetne bizonygatni — éppen a salgótarjáni városközpont példáján. Pogány Frigyes *Salgótarján* című könyve az első, de bizonyára nem az utolsó kísérlet ennek igazolására.

Ezek után talán megalapozottnak tűnik a kijelentés, hogy a városközpont nem igényel több szobrot, vagy egyéb külső dekorációt, mert már így is esztétikai egész, meghatározható eszmei-ideológiai tartalmakkal.

Persze a városlakó nem úgy szemléli városát, mint egy festményt. Általában nem a tudatos műélvezés fókán teszi magáévá az építőművészet értékeit, hanem mindenekelőtt használja és észleli, ahogy Walter Benjámín rámutatott. A befogadásnak ez a foka azonban nem lebecsülendő. Walter Benjámín így folytatja: „a történelem fordulópontjain az emberi észlelőapparátus elé kitűzött feladatok egyáltalán nem oldhatók meg a pusztá optika, tehát a kontempláció útján. Laszacsakán, a taktilis recepció irányításával, a megszokás által oldják meg őket.” Hasznos, ha olykor benyomásaink és ellenérzéseink világából ilyen távlatokba tudjuk emelni szemléletünket. Abban mégis egyetérték a levélíróval, hogy a város más pontjain valóban lenne hely újabb köztéri alkotások elhelyezésére. Remélni lehet, hogy a jelenlegi helyzet hamarosan megváltozik, és újból folyamatossá válik a murális alkotások számának gyarapítása.

Engedje meg a kedves levélíró, hogy figyelmét arra is felhívjam, az építőművészetnek is van egy dimenziója, ami óvatosságra int a pillanatnyi benyomásokkal szemben. Ez pedig az idő. Akármilyen furcsa is, az építészet nem csupán térben, hanem időben is realizálódik.

Engem sokkal inkább az izgat, amit Vadas József tett szóvá az *Élet és Irodalomban*: a városközpont épületeit egyre jobban belepi a kosz. No meg az, amitől a téren bukácsolva naponta tartok: az egyre gödrösebbé váló, tökéletlen burkolat alól elő fog bukkanni az eredeti talajréteg, a sárga agyag. De ez már nem tárgya a levélíró és a magam véleménykülönbségének. Vagy mégis?

Pál József

Mechanizmus

A jászberényi vállalat, mint annyi más gyár a világon, egészen különböző rendeltetésű árucikkeket készít, így többek között szifont, pénztárgépet, légműkömpresszort, járművízhűtőt, mélyhűtő pultokat, háztartási hűtőszekrények. Ez mind egy-egy gyártmány, s jelenleg mintegy hatvanféle van a vállalatnál. Ezek azonban rendeltetésük és gyártási eljárásuk szerint nagyobb csoportokra oszthatók. Így ma a Lehelben a gyártmányoknak vagy termékeknek három fő csoportja van: a hagyományos alumínium és egyéb áruk, ahová tartoznak többek között a szifonok, a sörshordók, a búvárpalackok, és tartozott, amíg volt, a haditermelés is. Második a hőtechnikai termékek főcsoportja, míg harmadik a hőcserélőké. E két utóbbi azonban kisebb egységekre, *gyártmánycsoportokra* oszlik. Így a hőtechnikai termékek a Tyler-pultra, a klímaberendezésekre, a kereskedelmi hűtőszekrényre és hűtőpultra, a háztartási hűtőszekrényre — míg a harmadik főcsoport a hűtőelem, a radiátor és a járművízhűtő termékcsoportra. A gyár fejlődése során ezek egymás mellett vagy egymásból fejlődtek ki, de még mindig nem egyfajta gyártmányt, azaz nem egyfajta árucikket jelentenek, hanem azoknak egész sorát. Így például a főtermék, a háztartási hűtőszekrény gyártmánycsoportján belül több mint húszféle frizsider készül, s ezek nem csupán külalakban, a hűtőtér belső elrendezésében, nagyságában különböznek egymástól (és a gyártó számára főként nem), hanem a technikai, technológiai megoldásokban. Nos, főként az utóbbi szempontból oszlanak az egyes csoportok gyártmánycsoportokra. Így például a háztartási hűtőszekrények csoportja az 1976-ban indult Bosch-, a hatvanas évek végén kezdett Sibir- és a legkorábbi, lényegében saját fejlesztésű Lehel-családokra. Az egyes termékcsoportoknak rendszerint külön gazdasági, gyártmányfejlesztő, gyártáselő-készítő, értékesítő, szervizelő, sőt propagandaosztályaik, -részlegeik vannak a vállalat szervezetében. Külön minőségellenőrző és utóalkulációs csoportok foglalkoznak vele, külön raktárak és szállítóapparátusuk van. S ha a termékcsoport nagytömegű árut jelent, akkor külön üzemek, gyárak, gyáregységek állítják elő, mint például a klímaberendezéseket Jászárokszállás, vagy a radiátorokat Jászboldogháza. Tekintve azonban, hogy a háztartási hűtőszekrényeknek csak a raktári alapterülete majdnem akkora, mint a budapesti Parla-

menté, ennél a termékcsoportnál már az egyes „családoknak” is külön üzemek, alkatrészyártó részlegeik, raktáraik, minőségellenőrzésük és a többi vannak — külön kis birodalom, külön szervezet a szoros vállalati egységben belül. Így például a Bosch-család számára új gyáregységet építettek a központi telepen. Ennek a tervezését, a megépítés szervezését, a gyártmány licenc alapján történő kifejlesztését, a gyártás előkészítését, szóval az egész honosítási, telepítési programot egy külön erre a célra létesített törzskar, a Bosch Létesítményi Főmérnökség irányította. Ahogy a telepítés tavaly nyáron befejeződött, s megindult a gyártás, úgy a létesítményi főmérnökség, illetve annak ilyen programfeladata fokozatosan megszűnt, és az irányítást lépcsőzetesen átvették a Bosch-család végleges gazdái.

A hazai olvasó a vállalat szódavíz- és habszifonjaival, a kereskedelmi mélyhűtő pultokkal, valamint a háztartási hűtőszekrényekkel találkozhat, él együtt naponta. Tekintve azonban, hogy a szifonokon nincs rajta a cég védjegye, az élelmiszerüzletekben viszont inkább az áru kiválasztására ügyelünk, nem pedig arra, hogy honnan kapjuk elő a mirelit-csirkét, a frizsidereken viszont minden egyes esetben ott van, hogy LEHEL — a gyárnak ezt az árucikket ismerjük legjobban. Nézzük meg hát a Lehel-család készítését, de elsőül csak a termelés menetét, kihagyva a tényleges gyártás előtti és utáni folyamatokat.

A Lehel háztartási hűtőszekrények gyártásának központja a II. Üzem. A főbb lemez- és vasalkatrészeket az úgynevezett Fekete soron munkálják meg, az oda bejövő félkész anyagokból. Innen a palástokat, ajtókat és kisebb darabokat az a Nagy Csiga vízsi festésre, amelyik nem áll meg a Festőde bonyolult munkafolyamatai idején, hanem lassan halad tovább, át a Fehér sorra, amelyik is a II. Üzem központi csarnoka, és állományi létszáma egy műszakban átlag 450 ember. A festett áru itt lekerül a csigasorról, s a munkások háromfelé szortírozzák. A szekrény leendő oldalfalait elküldik a palásthabosító felé. Az ajtókat az ajtóhabosítóba. A habosítás eléggé új eljárás, és lényege, hogy a dupla lemezek közé nem kell papírt, szivacsot vagy valami más tömörítő anyagot rakni, hanem a gép befogja a darabot, az oldalfalak közé hevített műanyagot nyom, majd lehűti. Az egész folyamat körülbelül egy perc, minek leteltével a zárt rendszerű töltőgépből az addig ingó-bongó lemezek helyett a frizsider szilárd váza kerül elő. Az apróbb darabokat pedig közvet-

lenül az úgynevezett végszerelés helyére kerül a munkások.

A végszerelés Központi szalagján (vagy helyi nyelven: a Nagy Gumin) a következő mozzanatokat különböztetem meg mint a készgyártás folyamatának főcsoportjait: a hőfokszabályozó, a világítótest, az aggregát, a kompresszor beszerelése, az elektromos részek összekötése, a köpeny rögzítése a talpra, az előkeret felrakása, az ajtó felszerelése, a tisztítás.

Egy-egy mozzanatszoportnál 2, 3, de legfeljebb 4 ember áll, s olyan sorrendben, ahogyan a következő alkatrészt a mozgó szekrényhez kell emelni, beilleszteni, becsavarozni, illetve más módon beerősíteni.

A végszerelés normaideje 80 másodperc.

Ez a Nagy Gumi normális (egy főművezető: morális) munkasebessége. Ha ezt a Fehér sor „tudja hozni”, akkor minden és mindenki nyugodt. Ha nem... — de erről később. Elég az hozzá, hogy a „morális ütem” esetén, egy műszak alatt, leszámítva az uzsonna- és az egészségügyi szüneteket (15+5+5=25 perc) 340 kész Lehel-hűtőszekrénynek kell „lepotyannia” a Nagy Gumiról. A valóságban persze dehogys pottyann, hiszen vállalati vezető véleménye szerint a szalagszerelés első és legfontosabb célja nem a gyorsaság, hanem hogy a terméket ne húzzák-vonják, ne tegyék-vegyék, hanem simán, sérülések nélkül gördüljön előre a készáruraktár, azaz a Kedves Vásárló felé... Nos, a Lehel nem esik le sehová, hanem egy rövid átadó gumi segítségével az Ellenőrző szalagra vonul. Itt a következő folyamatok várják még:

— Esztétikus ellenőrzés. Megnézik, hogy nem horpadt-e, a festés hibátlan-e, nem lóg-e valami, nem csapott-e ki valahol a műanyag hab, ésatöbbi. S ha igen, azt rendbehozzák. Ezt a folyamatot a munkások glancolásnak vagy a szekrény pofavizitjének hívják.

— Villamos vizsgálat. Működnek-e a beszerelt elektromos részek, vezetékek, valamint hogy a gép indítása, leállása, áramfogyasztása megfelelő-e a szabványoknak.

— Bemérés. Három és fél óráig „járatják” a szekrényeket, s közben beszabályozzák a hűtés alsó és felső határait.

— Kalorikus ellenőrzés. Itt megnézik, hogy az alsó és felső határok, valamint a közbeeső fokozatok „hozzák-e” az előírt hűtőértékeket.

— Csomagolás. Itt először berakják a szükséges alkatrészeket (polcok, dobozok), a pótalkatrészeket és a használati utasítást, illetve műszaki leírást, vagyis a gyár prospektusát. aztán nagy óvatossággal beemelik abba a papír-

és habszivacs ágyba, amelyekben már nyugodtan lehet szállítani.

Ez a Fehér sor működésének lényege, lefo-lyása, amit nem csak én értettem meg, s nem csupán a kedves olvasónak sikerült ábrázol-
nom (legalábbis remélem), hanem az odakerü-
lő munkás is felfog, néhány hét alatt. Sőt, lát-
ja kijönni a csigasort a Festőből, és ha a fe-
kete üzem valamelyik ajtaján bepillant, ak-
kor észreveszi, hogy a Nagy Csigára ott rak-
ják föl azokat a „nyersszínű” alkatrészeket,
miket aztán ő kifestve, kihabosítva kap kéz
alá. S mindebből hosszabb-rövidebb idő után
kialakulhat az az érzése, hogy ő nem egyedül
a saját három-négy mozdulatelemét gyakorol-
ta be, hanem érti munkahelyének, a Lehel-
családot gyártó „Öreg Hűtő”-nek egész mun-
kafolyamatát. Másként szólva: eltöltheti az a
tudat, hogy értő és érző részese egy szép, jó
és fontos gyári termék készre csinálásának. —
Eltölti-e valójában? Az előző fejezet végén
(*Palócföld 1978/1. A szerk.*) közölt táblák bi-
zonyos mértékig ebben is eligazítanak ben-
nünket: mi az, ami érdekli, hogyan érdekli,
milyen problémák foglalkoztatják őket? Ve-
gyük itt hozzá a 200-as felmérés 17. és 18. kér-
déseire adott válaszok összesítését, és neveze-
tesen csak a II. Üzemből:

„Írja le, legyen szíves, hogy Ön szerint mi
a vállalat előtt álló legfontosabb gazdasági
feladat a közeli években?”

1. Az V. ötéves terv; a vállalati terv teljesi- tése	12 válasz
2. A Bosch-program teljesítése	10 válasz
3. A gazdaságos termelés	6 válasz
4. A termelés exportarányának növelése	6 válasz
5. A termelés darabszámának növelése	4 válasz
6. Az anyagmozgatás gépesítése	1 válasz
7. A munkaerő stabilizálása	1 válasz

Összesen 40 válasz, 40 személytől. Hatan
semmit sem jelöltek.

„Kérjük, írja le azt is, hogy Ön szerint mi
az üzem előtt álló legfontosabb feladat?”

1. A terv teljesítése	13 válasz
2. Az exportdarabszám növelése	10 válasz
3. A minőség javítása	8 válasz
4. A selejt csökkentése	6 válasz
5. Az anyagellátás javítása	4 válasz
6. A darabszám növelése	3 válasz
7. A munkaidő jobb kihasználása	7 válasz
8. A jobb anyagi és erkölcsi megbecsülés	2 válasz
9. A balesetmentes munka biztosítása	1 válasz

Összesen 56 válasz, 43 személytől. Hárman
semmit sem jelöltek. Egy valaki viszont azt
írta, hogy „nem tájékoztatnak bennünket
ilyesmikről”, amit véletlenül sem hiszek el,
s mindjárt megmondom, miért, csak előbb le-
írom a fenti két adatösszeállításához tartozó ma-
gyarázatokat.

Legfontosabb lett volna persze az a kérdés,
hogy véleménye szerint mi az Ön előtt álló
legfontosabb munkafeladat a közeli években?
— vagy valami ilyesmi, és az anyaggyűjtés el-
ső heteiben ezt így is képzeltem. „Megszon-
dázván” azonban a „terepet”, odajutottam,
hogy még a fentieknél is szimplább, magya-
rul: sematikusabb válaszokat kaptam volna.
Vagy semmit. Egy vállalati vezető azt mondta
a fenti két adatcsoporthoz: Hiszen ez mind jó
válasz!... És igaza van. Csakhogy egy mun-
kás ismerősöm, ugyanezeket végigtanulmá-
nyozva, azt vetette: Ez mind hivatásos kifeje-

zés!... Nos, éppen ezek a hivatásos kifejezé-
sek, ez a hivatalos nyelvezet tette fölöslegessé
az aggodalmamat, hogy miként fogom majd
összesíteni erre a két, úgynevezett nyílt kér-
désre adott válaszokat. Mert ezek után nem
voltak ott az aláhúzendő, előregyártott felele-
tek, hanem csak kipontozott sorok. Több sor,
jó szellősen, ám nagy többségben teljesen fö-
löslegesen, mert alig akadt a 196 személy kö-
zött néhány, aki kitöltötte. S mindenki ilyen
előregyártott elemekkel. És itt következnek.
hogy miért nem hiszek a bejegyzésnek, mely
szerint a dolgozók nem kapnak tájékoztatást
a vállalat, az üzem előtt álló feladatokról.
Nem hihetek, mert egyrészt tapasztalataim
vannak a gyárban, másrészt pedig ezek a fent
összesített válaszok az üzemi újság, a vállalati
ünnepi beszédek, a termelési értekezletek
„sarokmegállapításait” adják vissza. Sőt azt,
amit a televízióban, a rádióban, a sajtóban
ilyen témában kapunk. Pontosan, szabatosan,
világosan, röviden. (Ezért volt könnyű az ös-
zesítésük is.) Baj ez? Ez nem. Hiszen látszik,
a jársági munkás megértette, amit mondtak
neki, sőt vissza is tudja adni. Azaz: aktív szó-
kincsévé lett!

Am ha azt tekintem, hogy a válaszok között
alig van olyan, amelyik vállalati vagy üzemi
részfeladat, netán brigád- vagy egyéni tenni-
való felől közelíti meg a nagy, általánosan
igaz témát, akkor föltétlenül kiderül, hogy baj
van az adaptációval, a 196 ember értő és érző
együttműködésével. A testreszabott és testhez-
álló részvétellel. És itt visszajutottam az alko-
tás témához, az ember—munka kapcsolathoz,
amit az előző fejezetben kísértem meg kibon-
tani, itt pedig a mechanizmus felől közelíté-
nék meg, ha sikerülne.

Mert szóval: az Öreg Hűtő Fehér sorának
dolgozója látja, hogy milyen pontos és precíz,
fontos és nagytömegű gyártás résztvevője, de
azt is mihamar észleli, hogy ez a VÉGSZERE-
LÉS egy nagy összeműködő tevékenység-há-
lózathoz egyetlen állomás csupán. És e háló-
zatot ő nem tudja áttekinteni, sem térben,
sem időben. Ha előadásokat hallgatna, tanf-
lyamokra járna, ha népszerűsítő kiadványo-
kat venne a kezébe, akkor megérthetné, fel-
foghatná, hiszen a gyárban és a városban sok
lelkes munkása van a műszaki, közgazdasági,
ipari ismeretterjesztésnek... Felfoghatná, ha
lenne kellő iparszervezési, közgazdasági isko-
lázottsága. És nem azért nincs, mert lusta
megszerezni, vagy mert a gyár, illetve a vá-
ros, járás vezetősége akadályozza ebben, ha-
nem mert — már elnézést, de ez a legkézen-
fekvőbb összehasonlítás — nekem sincs meg
például. Pedig hosszú éveket dolgoztam fizi-
kai munkásként az iparban, és az általános

műveltségemben sincsenek talán túl nagy ré-
sek, mostani szakmában pedig igyekszem
nyomon követni a szakirodalmat — eleinte
mégsem értettem, mit magyaráznak nekem
mérnökök és közgazdászok a gyárban! És et-
től bizony egy kicsit megijedtem, mígnem rá-
jöttem, hogy nemcsak velem van a baj: ők
sem értik! Tudnak egy csomó szakszót, szak-
kifejezést, hiszen ők is részt vettek stúdiomo-
kon, olvastak általános iparszervezést, de a
szókincs, a fogalmak, az összefüggések vég-
eredményben passzívuk maradtak bennük! —
Ezzel persze véletlenül sem akarom mondani,
hogy nem jó mérnökök, közgazdászok vagy
„kereskedők”. Dehogynem! Ettől még megál-
latják helyüket a reszortjukban — csak ép-
pen az egészet nem értik, nem fogják föl, nem
látják át. Hogyan látná, értené akkor a mun-
kás? Vagy, mondjuk, én?

Ezért tartozom különös köszönettel László
Károlynak, Gorjanc Ignácnak, de mindenek-
előtt Szalay Szabolcs gyártmányfejlesztő mér-
nöknek, akik úgy magyarázták el a mecha-
nizmust, hogy érződött: mondataik hátterében
ott van a vállalat, sőt a népgazdaság össze-
függéseinek értéke. S azért tartozom minde-
nekelőtt Szalay Szabolcsnak köszönettel, mert
vele beszélhettem legtöbbet ez ügyben. Kí-
noztam is eleget, szegényt. És nemsokára ki-
derül, volt-e eredménye, akármilyen is. A
konkrét termelőmunka hátterének, bővebb
összefüggéseinek megértéséhez mindjárt meg-
kísérlem a szifonygyártás megszervezésének,
„mechanizmusának” leírását, előbb azonban
lássuk a másik kitűnő (és hasonlóképpen tü-
relmes!) informátorom, Hodász József osztály-
vezető mérnök szematikus ábrázolatát az
úgynevezett Gázhűtő program megvalósításá-
ról. Hodász József nem iktatott be minden
programállomást, és néha kihagyott csatoló-
dásokat, mikor látta, hogy az már sok lenne
az én laikus agyamnak — de talán éppen
ezért tesz nagy szolgálatot ez a vázlat ne-
künk, hozzá nem értőknek a gyári működés
jobb megértéséhez:

A Gázhűtő program 1975-ben indult, egé-
szen távolról, az Energiagazdálkodási Kutató
Intézetből, ahol is Heller András megkérték,
hogy vállalja el egy olyan klimatikus beren-
dezés (közismertebb nevén: légkondicionáló)
tervmunkálatainak a vezetését, amelyikben az
épület (lakás, terem) hőfokát a berendezésben
„körforgó” gáz kondicionálja, azaz szabályoz-
za, valahogyan úgy, ahogyan az abszorpciós
hűtőszekrényben. Heller András vállalta, s
mivel a programot Jászberényben fogják
megvalósítani, rögtön bekapcsolódtak a vállalat
gyártmányfejlesztői, nevezetesen Hodász
József és osztálya. Maga a program (tulajdon-
képpen: a megvalósítás) még meg sem indult
beszélgetéseink idején — 1976 júniusában —
s talán e sorok írásakor — 1977 augusztusá-
ban — alakítják meg a gyárban a létesítmé-
nyi főmérnökséget, s feltehető megjelenésé-
nek időpontjában — 1978 közepén — indul
majd meg az új gyártmány nullszériája az új
üzemben, míg a teljes gyártást 1979-re terve-
zik. Vagyis az első kísérleti példányoktól a
termelés indításáig számított átfutási idő több
mint két év.

S most nézzük a sémát:

— A piacon igény jelentkezik a modernebb,
olcsóbb, üzembiztosabb klímaberendezések
iránt.

— Az ipari főhatóság megbízza az Energia-
gazdálkodási Kutató Intézetet a téma tanul-
mányozására, majd pályázatot ír ki az orszá-
gosan is új gyártmány megvalósítására. A pá-
lyázatot, számos jelentkező közül, a Hűtőgép-
gyár nyeri.

— Az Energiagazdálkodási Kutató Intézet
megkeresi Heller Andrászt mint a téma nem-
zetközileg is nagytekintélyű szakemberét. A
berényi gyártmányfejlesztők is bekapcsoló-
dnak.

— A tervdokumentációk elkészülnek. Kivá-
logatják a megfelelő anyagokat és alkatrésze-
ket. Berényben elkészítik az első kísérleti pél-
dányt.

— Laboratóriumi mérések az Energiagaz-
dálkodásiban.

— A mérések eredményeinek értékelése a kutatóintézetben, a Budapesti Műszaki Egyetemen és a gyárban.

— Meghatározzák a szükséges módosításokat. Ennek megfelelően változtatnak a tervdokumentációkon.

— Az új tervek alapján a kísérleti példányt módosítják, illetve szükség esetén újat készítenek.

— A módosított példány (példányok) kipróbálása. Az eredmények rögzítése, felterjesztése.

— Az ipari főhatóság kiadja a gyárnak az utasítást a program megkezdésére.

— A gyári kísérletek kezdete. Ezek már „gyakorlatiasabbak”. E kísérleti példányok készítése közben rögzítik a gyártmányfejlesztők, hogy milyen anyagokra lesz szükség a készülékekhez; hogy tudniillik, mire kell felkészülnie a gyárnak? E kísérletek eredménye a gépépítők gyári tervdokumentációjának elkészítése.

— A gyártmányfejlesztők a vállalati vezérkar elé terjesztik a rajzokat, terveket, leírásokat. Bemutatják a kész példányokat. A műszak, a közgazdaság, a számvitel, az anyagbeszerzés vezető szakemberei sorban véleményezik az anyagot; a gyár képes-e beszerezni a szükséges alkatrészeket, nyersanyagokat, elég gazdaságos lesz-e a gyártás, jól és olcsón piacra dobható lesz-e így, és a többi.

— A gyártmányfejlesztők végrehajtják a szükséges változtatásokat, közben egyeztetnek az Energiagazdálkodással és Heller Andrásal. Az anyagot újra felterjesztik. Bemutatják a módosított példányokat. A vállalatvezetés, kellő mérlegelés után, dönt: a gyári tervdokumentáció elfogadva!

— A gyártmányfejlesztők elkészítik az anyagszükséglet pontos tervét, feltüntetik az anyagok típusát, szabványszámait, megjelölik a teljes termelés anyagigényét, annak feltehető „lélőhelyeit” bel- és külföldön.

— A vállalatvezetés ezt is megvizsgálja, esetleg részmodosításokat jelöl. A végleges jóváhagyás után két fő döntés születik: a) Kezdje el a munkát a gyártásfejlesztés! b) Alakuljon meg az operatív szerv, a létesítményi főmérnökség vagy csoport!

— A gyártmányfejlesztés főbb tevékenységei: A termeléshez szükséges munkagépek, berendezések, szerszámok, vagyis a gyártástechnika pontos meghatározása. Az anyagszükséglet és a létszámigény kiszámítása. A gyártási folyamat (technológia) megtervezése. A szükséges termelő terület kiszámítása; a raktárak, a csomagolás, a minőségellenőrzés működésének meghatározása.

— Az operatív szerv (törzskar, team) folyamatosan kapja a gyártásfejlesztők kész terveit. Ennek alapján kéri a vállalat illetékes főmérnökségeit, főosztályait és osztályait az építéshez, a termelés megszervezéséhez szükséges anyagok, gépek, berendezések folyamatos és ütemes átadására, beszerzésére.

— Már az egész mechanizmus mozgásban van. Az anyagbeszerzők „lélőhelyeket” kutatnak, s jelzik a beszerzési nehézségeket, miknek alapján a gyártmányfejlesztők, gyártásfejlesztők, gyártásszervezők, a számviteliek, közgazdászok, kereskedők újra munkába lépnek: betervezik, beszerzik, beszámítják a kényszermegoldásokat. Az építők egészen külön had: felvonulnak, ásnak, cölöpöznek, anyagokat hordanak. A vállalat legkülönbözőbb üzemei dolgoznak be a programba: a Kísérleti, a Célgép-, a Szerszám- a Forgácsoló és a többi üzem. mind-mind alkatrészeket, berendezéseket, szerszámokat készít az új csarnok felszereléséhez. De ehhez mindez külön tervdokumentáció, kísérlet, módosítás, elfogadás, anyagbeszerzés, elő- és utókalkuláció szükségeltetik. Kicsiben tízszer, hússzor ismétlődik a körfolyamat, amit itt leírok. Az Anyagosztály vitatkozik az anyagnormákon; az üzemek plusz időket (magyarul: túlórákat) kérnek, a számviteliek úgy találják, hogy „máris sokat költöttünk erre a legújabb vácakra”.

Rendszerint ez az az időpont, amikor több, addig strapabírónak tűnő szakmunkás, mérnök és vezető jelenti be, hogy „holnap reggel

íthagyom ezt a tetves fészket!” De ettől függetlenül ma még vitatkozik, talpal, telefonál, átír, és közben gondosan ügyel, hogy legalább annyi kollégát küldjön melegebb éghajlatra, ahány őt a lét egészen kezdő stádiumába kívánta vissza! És holnap reggel is, meg azután is, persze. László Károly: „Aki nekem úgy negyedévenként bejelenti, hogy elmegy, afelől nyugodt vagyok, és olyankor még több terhet rakok a nyakába. Mert az igazi elmenősök csendben vannak, és felmondásuk rendszerint derült égből lórúgás!...” Feljegyzések, beadványok, javaslatok cikáznak ide-oda a vállalat főosztályai, osztályai, főmérnökségei, üzemei között. A személyzeti, a kereskedelmi, a gazdasági igazgató békéltető megbeszéléseket szervez, „kooperációs tárgyalások” fedőnév alatt, sőt előfordul, hogy a vezérigazgatónak kell bevetnie nem mindennapi kompromisszum-létrehozó rutinját. A műszaki igazgató ilyenkor szokta kijelenteni, hogy egy új gyártás megszervezéséért két kintutetést lehet bekapni: vagy Kiváló dolgozó, vagy Kiváló infarktus. — És a jóslat eddig még mindig bevált. Mire a kész üzemben kihúzzák a szép szalagot, amit majd Gorjanc Ignác, de esetleg valami MKV, azaz Magas Külső Vendég elvág, akkorra többen kórházba vonulnak, ám jóval többen vesznek át díszes papirokat, plecsniket és szolid borítékokat az avatóbeszéd után.

Mert az új létesítmény végül is meglétesül, persze. Az épület áll, a berendezés működőképes, a létszámkeret feltöltve, a művezetők, főművezetők, a meősok, raktárosok és a többiek kijelölve — még a portás is ott ül már a helyén. S mikor az utolsó boríték is átcsuszszan az illetékes kézbe, valaki int: felzúgnak a gépek, mozdulnak a csigaszorok, indulnak a szalagok. Valami befejeződött, valami kész! — gondolja ilyenkor a laikus. De csak ő. Mert a gyáriak tudják: valami elkezdődött. Kifejezőbben: egy cirkusszal több.

És ezen a ponton nézzük meg Szalay Szabolcs magyarázatainak egy summáját:

— Olyan kipróbált, belőtt terméknél, mint például a szódavízszifon, körülbelül havonta merül fel a veszély, hogy le kell állítanunk, de legalábbis lényegesen csökkentenünk a gyártását, illetve megszüntetnünk a család egyes tagjait. Az ok mindig az anyagellátásban rejtőzik. Tizenhárom éve végeztem az egyetemet, azóta tüsténkedem a szifonok körül, de ez a probléma nem enyhül, sőt néha hevesebben pulzál: a Jászszáiban nincsenek nyersanyag-lelőhelyek, ásványkincs-feldolgozó üzemek, de ha lennének is, nem tartoznának a vállalathoz, mert népgazdaságunk a szakosított iparágak rendszerére épül, kiindulva abból a megfontolásból, hogy az egyes ágak, de a vállalatok is ne sokirányú, sokféle tevékenységet folytassanak, hanem az egész vertikum egy sziélébe dolgozzák be magukat. Mert a világ műszaki fejlődése a mind szűkebb sávra alapozó szakágak felé mutat. Ezért ma már nehezen képzelhető az olyan gyár, ahol például villamosipari cikkeket és benzinmotorokat gyártanak egymás mellett. Mi voltaképpen klímaberendezések lettünk, vagyis hűtő-, fűtő-, illetve levegőcserező termékeket gyártunk. És ebbe a több mint húszéves gyártmány, a vizet vagy tejszínt fröcskölő kis vacak nem tartozik vele. Ha termékeink mai skáláját nézem. Ha viszont azt tekintem, hogy itt a fő művelet a szifontest kiszajtolása, akkor a Sors is nekünk rendelte, hiszen itt vannak nagy teljesítményű gépeink. Ezek még a „hadikorszakból” maradtak ránk, de jól fel lehet őket használni a hűtő- és fűtőberendezések alkatrészeinek formálásánál, vágásánál. Aztán: a szifon a gyár egész kapacitásának néhány százalékát köti csak le, ám a legnagyobb szifontermelő gyár vagyunk a világon, és az úgynevezett nyugati piacon is a másodikként az előadások számával, ami az ország népgazdaságának, de főként persze a vállalatnak egyáltalán nem mindegy. Ezért tartjuk a profilt, sőt, növelni szeretnénk a termelést, de mondom: az anyagellátás hisztériái általában havonta jelentenek veszélyt. De negyedévenként bizonyosan.

A szifon nem kíván sok alapanyagot, és ép-

pen itt a baj: a népgazdaság egyetlen más ágazata számára sem tudunk jelentős tömegű rendelést adni, vagyis a tonnákban és forinttervekben gondolkodó alapanyaggyárak számára a szifon nem partner. Próbáltuk már más anyagszükségletünkhöz kapcsolni, de mindig kilógott a lóláb, a partnervállalatok észrevették, hiszen ehhez egészen más méretű és összetételű rúdalumínium kell például, mint a söröshordóhoz. Mert igen, a legtömegesebb anyagszükséglet a szifonhoz az ötvözetlen alumínium. Utána következnek a különböző keményfémekkel ötvözött, azaz szilárdított, és nem öntött, hanem melegen kiszajtol (extrudált!) alurudak, a szifon nagyobb igénybevételnek kitett részeihez, így például a nyaknál levő menethez, valamint a nyomokarhoz. Ezeket mi folyamatosan igényeljük, növekvő mennyiségben évek, évtizedek óta, a kooperáló gyár mégis időről időre úgy pillant ránk, mintha akkor pottyantunk volna a Holdról. Pedig nem véletlenül kerültünk hozzájuk kuncaftnak, hanem közös Főistenünk, a Kohó- és Gépipari Minisztérium jelölte ki a szállításra, a leghivatalosabban. A gyár illetékesei azonban legalább negyedévenként felhúzzák a szemöldöküket: „Valóban? Önöknek extrudált rúdalu kell?!... Nahát!...” Tudniillik, a negyedéves eredményösszesítésnél rendszeresen arra a megállapításra jutnak, hogy ha a szifonhoz szükséges, aránylag vékony alurúd helyett szép nagy darabokat dobhatnának ki, hamarabb leltődne a tonnaterv... Ennyit az alumínium alapanyagról, és most vegyünk elő egy másikat, még attól is kisebb tömegűt. A gumigyűrűt... Igen, amelyikre dühöngeni szoktál, hogy a patron megcsavarásakor begyűrődött a széle. már megingt!... Ugye, milyen jelentéktelen? Tömegben is. Szinte a Skodámmal el tudnám hozni a gyár havi szükségletét... Tudnám, ha adnák! De az elmúlt fél évben legalább hatszor voltam a kijelölt partnereknél, és minden elképzelhető helyen az országban. Mert akár melyik gumigyárba bemegy, mit látsz? Naponta egy vagy több vonatszerelvényre való árut állítanak elő — hát akkor majd éppen a mi ládányi gyűrűcsenkkel fognak bibelődni!...

Igen, én jártam volna el a dologban, mert az anyagbeszerzők, a gyártásvezetők már kiborultak ez ügyben, és némelyik arra „vete-medett”, hogy javaslatba tette: maszeknál rendeljük meg a szükséges mennyiséget! Mert a kisiparos boldogan szállítaná! Neki tétel! Nem hivatkozna alapanyaghiányra (mert nincs az az alapanyag, amelyiknek „előanyaga” ne lenne), munkaerő-problémákra, számszám-meghibásodásokra, energiagondokra, és az ebből eredő „kalkulációs nehézségekre”, magyarul: az árdragításra!... Csakhogy egy szocialista nagyüzem nem léphet üzleti viszonyra egy „minikapitalistával”! Pedig így megoldódna a másik nagy és nem szűnő gondunk, a szifontű is. Berényben legalább öt maszek van, amelyik egyhavi szükségletünket gyártaná, kiváló minőségben, és a hivatalos kooperációs partnerektől lényegesen olcsóbban! De ha nem megy, akkor ne erőltessük, ugye? Inkább öszüljünk meg, vonuljunk szanatóriumba, ugorjon föl a vércukrunk, és eszténként gondosan a jobb oldalunkra forduljunk, hogy el ne nyomjuk az amúgy is rendetlenkedő szívünket.

Mind ezt nagyrészt elkerülhetnénk persze, ha magunk állítanánk elő a szükséges anyagokat, félkész termékeket, alkatrészeket. És bizony több esetben meg is tesszük, minden iparfejlesztési világtendencia és minden hazai iparszervezési elv ellenére. (Erről nem szívesen beszélünk, de esetleg majd kihúzzuk.) Így létesítettünk már külön műanyag üzemet, s így merül fel újra és újra egy saját motorkompresszor-üzem felépítése. Például. Ám ez végeredményben nem kiút, mert valóban egyes-kereskedéssé tesz bennünket, hiszen egy új anyagellátó részleg felállítása új szerszámokat, új gépeket, új berendezéseket kíván — s akkor ott folytatódnak a beszerzési és kooperációs gondok. Vagyis a segédüzem ellátására

(Folytatás a 21. oldalon)

Csanády János

Régi gémeskút

Magányos kút a tó fölött,
messzire mutat a gémje,
kinyújtott ujjá az időt
fenyegetve bök rá az égre.

Az ég hol derűs, hol borús,
míg ráterül a kútra,
napfényes, égiháborús,
csak belebök az ujjá.

Valamit mutat. Nem tudom,
mi az, már elfeledtem.
Csak visszatérő álmaim
táján lebeg felettem.

Talán azt, hogy a gyerekkor
gyémántfüvén, e tájban
szép-időm legeltettem egykor,
elmúlhatatlan nyájam.

Fulladoztam

Fulladoztam a szavakban — halkan
jött és rámköszönt az ősz,
sapkának zizegő levelet küldött,
csontos ököllel a fagy ütött,
ki nem mondott szavakban fuldokoltam,
de mindig valamit sodort a szél,
egyformán éltünk a falukban,
vert az eső, fuldokolt a szél...

Laczkó Pál

Havazás, forralt bor és újszülött

Mihelyt kilépett a folyosóra, elfelejtette, hová indult. Égtek a neok, pedig nyolc már jócskán elmúlt. Az idő mozdulatlanak látszott, s mintha a késődélután tapasztott volna szürke négyzeteket az ablaktáblákra.

Az agya simának és barázdálatlanak tűnt. Idegenként és távoliként érezte magát. Valaki más volt, nem ő, aki becsukta maga mögött az ajtót, és a percegő neonsövegek alatt elindult a hosszú irodafolyosó vége felé, ahol a csigalépcső örvénye beszippantotta a perspektivikusan összetartó falsíkok egyenes vonalait.

Ha legalább hasogatott volna a feje, vagy a gyomra kellemetlenkedik a tegnapi ivás utóhatásaként, akkor talán könnyebben felismeri önmagát, s otthonosan elrendezkedik makkegészségesnek tudott testi valójában; ahogy egyébként minden reggel teszi. Talán a másnaposság fájdalommal járó kellemetlenségei nélkül tűnt olyanannak saját mozgása a hosszú szőnyegen, mintha egy — perspektíva tanulmányozására szolgáló — óriás dobozban lépkedne, s maga volna a megfigyelő szem, amely a doboz nyílásán át figyel és maga volna a mozgatott tárgy is, ami a folyosó eszmei enyészpontjában találkozó vonalrendszere között mozog.

A csigalépcsőig legfeljebb néhány köszönés tagolta az útját. Lefelé a lépcsőkön megcsapta a garázs üzemanyag- és pincészaga. Ma sza-

Nyári mesék

A faház áll sűrű csendben,
falombok függnek az egen,
elvegyül a kék a zöldben,
zöld a kékben csendesen.

Folyópart. Túl hegy dereka,
bunda rajt a rengeteg.
Vonat duhog el alatta,
sínek, talpfák rengenek.

A Dunába kőgát nyúlik,
megfodrozza a vizet.

Kő a kőhöz bár nem illik,
hátán horgász lépeget.

Ölel a táj, lépten-nyomon
hegyek, völgyek ringanak,
ott egy badacsonyi orom —
köves, kiszáradt patak.

Arra túl, már messzi ország,
az övé a fél Duna —
tükrében fürösztí arcát,
itt feltámad Ázsia.

Végtelen puszták, szabadság!
Föld keblében régi rom
idézi őseink arcát —
egy római őrtorony.

Kis lovak kocognak, esték
jöttén felvert sátorok —
kik az új hazát keresték,
arcuk tűzben fellobog.

Fellobog a tűz, a tábor.
All a faház csendesen.
Fényük rávetik a lángok
nyár-mesélő esteken.

Biztató falusi délutánok...

Biztató falusi délutánok,
várható szép esték,
mikor a nap lenyugszik,
s fekete lesz a festék —

valami markoló nyugtalanság,
ahogyan lopakszik az éj;
a biztonság még ágyba-ringat,
jön az álom, s a mély

álomban jönnek az álmok:
repülök, lábbal előre;
tárom karom, alattam meredély,
mentében zuhanok lassan —

már a Nap körül — mint a Föld,
zuhanok — már a Napban!
Minden ég,
minden ég.

badnapja lenne — ez volt az első gondolat, amely végre azonossá tette önmagával. Beleborzongott, ahogy fokról fokra alámerült a garázsból felhúzódó hidegbe. Esmélete önkéntelenül is visszatántorgott a kávéillatú iroda zsibongásába.

Tulajdonképpen érthetetlen, hogy már mindenki tudott az esetről. Ott volt ugyan mindenki, aki számít, de hát éjfél lehetett, amikor az utolsó embert is hazáig vitte a kocsit. A helyijáratokon és befelé jövet terjedt volna el ilyen hamar a hír? Valahogy szerencsének tartotta, hogy a részleteket nem vele meséltették. Nyugodtan kortyolgathatta a kávéját. Malonyai szerepében, és persze az összes többiében is, Csathó alakított. Csak egy pillanatra szakította meg, míg az osztályvezető előbújt a párnázott ajtó mögül. Egy gyors „Szerbusztok, szerbusztok” (hányra jár be ez az ember, hogy nyolckor már se lát, se hall az elfoglaltságtól?), kézrázás, majd egy demokratikus kérdés: jut-e neki ebből a főzetből. Hosszas szabódás után magához vette az utolsó gazdátlan csészét, amibe ugyan valaki már belepottyantott egy szem cukrot. Bár keserűn szerette, de nem mutatta, hogy érzékeli a makkát, ha egy szemnyi is. A szemvillanásokból látszott, hogy mindenki tud a cukorról. Mire az osztályvezető behúzza maga mögött az ajtót, már minden csoportvezető és jóformán minden előadó összegyűlt a kávé-szeánszra. Azok sem mozdultak, akik már felhőrpölték a magukét. Malonyai viszont késett, mintha időt akarna adni Csathónak, aki nem várakoztatta meg a hallgatóságot. „Hol is hagytam abba?” kérdezte. „Ott, hogy a *Nem vagy te Néronnál* még alig figyelt oda valaki.” „Ja, igen! Hát gyerekek! Ez egyszerűen fantasztikus! Abban a koszos faluban, abban a rekedt wurlitzerben micsoda repertoár volt! A végén azt hittem, hogy az utóbbi évek teljes magyar slágertermése Malonyairól íródott. Minden szám illett rá. A szemétől a természetig, mindenének kijutott. Fél óra múlva a három Volgából mindenki a kétforintosok után kotorászott a tárcájában. Képzeltetek: ott voltak az intézmény-

vezetők is. Szellemesebbnél szellemesebb fordulatok adódtak. A végén a kocsmáros alig győzött bennünket kétforintosokkal. Képzeltétek, mi volt ott! Abban a kocsmában vagy kicsodában! A falusi csórikáim ilyenek még nemigen láttak. Csak vigyorogtak, bambán, a nagyfröccsök fölül. Képzeltétek: minden harmadik-negyedik szám a *Nem vagy te császár*. Meg a *Te voltál a legszebb tévedés*.

Amint lent kinyitotta a sofőrök pihenőszobájának az ajtaját, kirobanó röhögés csapta szemközti, mint a légnomás. Szórakozott, tagolatlan elméjének úgy tűnt, Csathó fenti történetének végén itt lent csattant a nevetés.

— Megyek már, Zoltán — vált ki a bolyból az osztály sofőrje, aki nem tudta még letörölni az arcáról a nevetést.

A garázstérben Zoltán arra gondolt, már nem először, míg a már zümmögve melegedő kocsik között megkereste a magukét, hogy mi lenne, ha az a tudás, amit a volán mögött ülve, az utat figyelve a sofőrök önkéntelenül is összeszednek, valami csoda folytán benne összegeződné. Pusztán felvetette ezt az elméleti lehetőséget, de nem volt lelkiereje meggondolni a részleteket. Egyáltalán, mi az, amit megtudhatnak utasaik hivatalian bizalmas vagy kevésbé hivatalos beszélgetéseiből? Érdekl-e egyáltalán őket, ami a tarkójuk mögött elhangzik? Van-e olyan köztük, aki eleve becsukja a fülét? Vagy mind mohón fülel oldalra és hátra, és mindent tudni és ismerni vél? Mindegy. Nem kívánta a tudásukat. Csathó biztosan vállalkozna rá, hogy átvállalja a tudásuk terhéért. Ez persze csak amolyan lappangó ellenszenv Csathóval szemben, gondolta. Tegnap is milyen eréllyel védte meg a szórakozásukat. Az az igazság, hogy nem sokkal záróra előtt álltak be a kocsikkal a presszó elé. A többség még inni akart, mielőtt a városba érnek. Nem tudni, kinek az ötlete volt a wurlitzer. Tény, hogy a presszó főnöke záróra előtt kikapcsolta, de az előre bedobált érmék miatt még hátra volt néhány szám. Különb is akkor lendültek bele. A szórakozás hirtelen végeszakadtának ugyan általános méltatlankodás volt a következménye, de az átutazó megyei vendégeké nem volt hevesebb, mint a helybelieké. Egyedül Csathó lépett fel eréllyel. Zoltán nem hallotta, hogy Csathó mit mondott a főnöknek, de azt látta, hogy a nagy darab ember zárórai határozottsága hogyan csappan meg. Csathó maga dugta vissza a wurlitzer csatlakozóját a konnektorba.

A sofőr beült Zoltán mellé, s mihelyt elindultak, egyik kezével, szinte ösztönös mozdulattal, zenét keresett, míg a másikkal kimanőverezte a garázból, és szemelteni bár, de nagy ügyességgel, rebobant a reggeli forgalomba. Csak miután megfelelő zenét is talált és biztos helyük is volt a városból kifelé áramló gépjárművek között, szólt oda:

— Remélem, délre végzünk.

— Én is azt remélem. Nem mondtam le az ebédjegyemet se.

— Nálam azért többről van szó, mint nálad — vigyorodott oda a sofőr.

Mivel a másik arcán nyomát se látta az érdeklődésnek, kibökte:

— Hajnalban bevíttem az asszonyt. Ha nem lesz rest, délre megvan a fiam.

— A fiad? — értetlenkedett Zoltán.

— A fiam hát! Mit képzelsz? Mást haza se hozok! Megmondtam az asszonynak: én beleadtam apait, anyait, most rajta a sor.

— Vagy úgy — mondta kitérően Zoltán, azt remélve, hátha kitalál valamit, amit megkérdezhet a sofőrtől. — És akkor miért vagy itt? Megkönnyebbült a saját kérdésétől.

— Koptatnám tán a követ a szülőszoba előtt? Így legalább, ha majd nagy srác korában megkérdezi, mit csináltam, amikor ő született, elmondhatom neki, hogy lehajtottam ennyi meg ennyi kilométert, átszeltem a fél megyét. Ennek van értelme! Nem igaz?

Válasz helyett eszébe villant a felismerés. A sofőr — aki a vasárnapért éppúgy megkapta volna a szabadnapot, mint ő, aki szintén nem kapta meg — ugyancsak Malonyai ügybuzgalma miatt dolgozik. Malonyai minősítette halaszthatatlannak ezt az ügyet az osztályvezető előtt, akitől a kocsik függött. A gépkocsivezető a váratlan esemény miatt ma reggel még ugyan lemondhatta volna az utat, mégis inkább eljött. Ha jól meggondolja, a sofőr legalább annyira hibáztatja ezért a mai napért, mint Malonyait. Végső soron mit kezdene egy hétfői szabadnappal? Ülne abban az albérleti lyukban, és önkéntelenül is egymás neszezését figyelne a szenilis háziúrral. Akkor már inkább az országot. Jó kocsik. Sebesség. Ilyen egyszerű. Hálás is lehetne Malonyainak. Persze a buzgalmát akkor sem érti. Egy héttel a távozása előtt bármit is sürgősnek tartani?!

— Hát, annál tényleg többet ér — válaszolta megkésve, mintegy befejezve a maga gondolatait is. Biztos volt benne, hogy a teljes kiszálás a szülő asszonnyal fog eltelni. Ahogy rátelepedett ez a lehetőség, és a téma az előttük álló több óra állandó elemének ígérkezett, részleteiben is megértette, miről van szó. Az első negyedórát amúgy is minden alkalommal nehezen vészelte át a kocsiban, gyakran küzdött hányingerrel, s ez a negyedóra még nem múlt el. Pedig a gyomra a tegnap este után amúgy is nehezen viselt el bármiféle atrocitást. A műtőben lejártszódo jelenet képe — a test a testből, s kísérlője, a vér — gombócot lökött a torkába, ami attól függően, hogy előztek-e vagy akadálytalanul haladtak, kanyart szedtek-e be vagy egyenesben futottak, le-föl járt a nyelöcsővében. Szeme előtt pedig, mint a részeg rögeszmévé merevedett gondolatai, makacsul ott lebegtek a szülőszobai események részletei. Holott életében nem látott még szülést, ha-

csak a kutyájuk kölykedését nem számítja annak, mit gyerekkorában végignézett.

— Tudod, fantasztikusan együtt vagyunk az asszonnyal — harsogta lúl a zenét a sofőr. — Azzal fogadott este, hogy úgy érzi, készülődik a fiam. Láttam rajta, igazat beszél, de a dolgot nem tartottam sürgősnek. Emlékezhetsz, mikor értél haza. No, én még egy órával később, miután mindenkit hazafuvaroztam, letettem a kocsit, utána gyalog haza. Mondom az asszonynak, reggelig már tartásál ki, éjszaka nem jó bemenni a kórházba, a doktort se találni ilyenkor, akivel megbeszéljük, hogy levezeti a szülést. Gondolhatod, semmi kedvem nem volt olyan nap után még elmászni a kórházba. Különb is, igazam volt. Így van, vagy nem így van?

No, lefeküdtünk, el is aludtam rögtön, szemhunyás után. A marha fejemmel mit kezdek álmodni? Hogy rettentően sietni kell valahová, az ég tudja hová, hát adom a fröccsöt a kocsinak, ami belefér; de sóp-rünk is, mint a hétfrenc. Erre mi történik? Hallom, hogy megpattan valami. Elszakadt az ékszíjam. Amúgy istenigazából elkezdtem mondani a legszebb fohászokat, mire szölongat a feleségem, mert nem szereti, ha mocskosszájú vagyok. Erre felébredtem. És képzeld, mi a helyzet?

Nem várt ugyan feleletet, mégis nógatva a karjára ütött néma hallgatóságának, aki szórakozottságában figyelt is, meg nem is a sofőr ál-mára. Arra gondolt, hogy az utca elején, ahol letették, még tőrhetően tartotta magát, sőt úgy érezte, minden tekintetben formában van. Mire azonban a felesége mellé feküdt, csak annyi maradt az egészből, hogy még képes volt tudatosítani az asszony néma szemrehányását. Aztán a párnára ejtette a fejét és néhányszor elismételte, mint aki pontosan tudja, hogy maga is vétkes, de olyan jó lenne felmentést találni: „Leitattak, ne haragudj!... Leitattak... Tényleg” — aztán álomtalan álomba zuhant. Reggel csak a legszükségesebbet mondták egymásnak. A békülést meg sem kísérelte.

— Az ilyesmit nehéz kitalálni — felelte mégis, most is megkésve, de a sofőr a válasza után sem folytatta. Valamit felfedezett és merően előre figyelt.

— Megálljunk? Lerohadt a kocsija.

— Nézzük meg, ha már annyira integet — felelte Zoltán, mert ő is meglátta a méregzöld Zsiguli mellől hadonászó alakot.

— Ilyen napon különben se lehetek tré senkivel — lassított a sofőr.

Mikor kiderült, hogy igyekeznek vissza, mert ebédre végezni akarnak, a kocsiját sorsára hagyva, beült hozzájuk a biztosítási ügynök — mert hamar kiderült, hogy az —, csak arra kérte őket, hogy ha lenne tíz pernyi idejük, míg az egyik útbaeső ruhagyárba beugrik, hogy a pénzt a megbízottjától átvegye, nem tudna elég hálás lenni. Ezt készséggel megígérték. A sofőr pedig folytatta az éjszaka történetét.

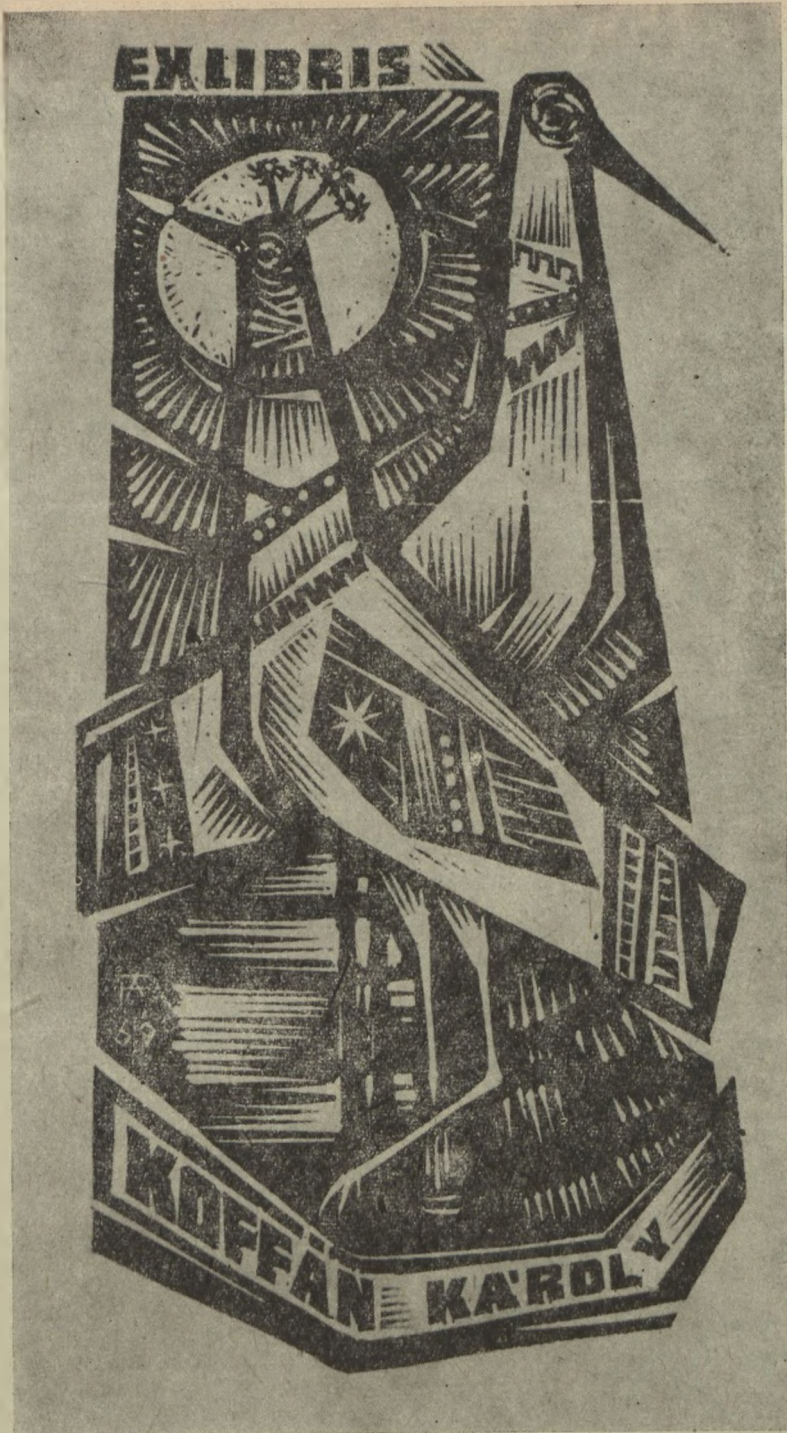
— Szóval, nem is képzeld, mire ébredtem. Tényleg a feleségem szölongatott. De miért? Mert ez a lényeges. Nem akartam hinni a fülemnek. Azt mondja, hívjam rögtön a mentőket, mert úgy érzi, megpattant benne valami, és elfolyt a magzatvíze. Érted már, miért mondom, hogy mennyire együtt vagyunk az asszonnyal?

A járáson — Malonyai nyomatókkal kérte, hogy a járás ne maradjon ki az ügyből — első dolguk volt, hogy felhívják a megyei kórházat. Még semmi eredmény nem mutatkozott a sofőr feleségénél, bár ígérték, hogy most már hamarosan. Újult izgalommal folytatták az utat. Kata a járástól, a hátsó ülésen, a biztosítási ügynök mellett foglalt helyet.

Zoltán a csupasz határt és a lombtalan akácligeteket nézte. Tudta, hogy Katával nem sokra megy. Nem teheti meg, hogy az ügy felderítését átadja neki. Saját magának kell a végére járnia mindennek. Katával legfeljebb a járás jelenlétét lehet majd bizonyítani. Az összehangolt munkát. Azt, hogy „minden szinten” áttekintették az ügyet, az ügy jelenlegi állását. „Tulajdonképpen mi a baj ezzel a lánnyal?” — kérdezte magától, mert rájött, hogy a szállongó mendemondákon kívül ő maga semmi felróható nem tapasztalt. Egy sor közös munkában működtek együtt. És mindig eredménnyel. Nem lehetne azt mondani, hogy Kata tehetségtelen. Zoltán elfintorodott, mintha más szájából hallotta volna saját megengedő megállapítását. Nem, tényleg nem tehetségtelen. Itt senki sem tehetségtelen, gondolta némi gúnnal, Malonyai se, Kata se, ez az ügynök se. És mégis... Mi lesz Malonyaival. Katával? Igyekezett nem gondolni magára. A leghetesebb mégis ez az ügynök. És persze Csathó! Mi hiányzik a többiekől? Azt, hogy és belőle mi hiányzik, nem hagyta kérdésé szilárdulni. Megtartotta hangulata megfoghatatlan alapközegének, amelyben puhán elernyedhetett.

Szerencsének tartotta, hogy a biztosítási ügynökkel plusz utasuk is van. Legalább nincs kitéve a helyzet ösztökélésének, nem terheli magát fáradtságos, tapogatózó kérdésekkel, hogy kipulatolja Kata életét, mint akkor, ha egymás mellett ülnének, beszélgetésre kényszerülve. Bár az is lehet, hogy Kata faggatódná a Malonyai távozásával kapcsolatos pletykákról. Az se lenne jobb. Úgy jó, ahogy most vannak. Ülhet elől, háborítatlanul a tágra engedett biztonsági öv fedezékében, és nézheti az utat.

Szembeáramlott vele a táj, mintha folytonosan átmosná, s — ettől-e vagy a sebességtől? — kellemes ürességet érzett, elmúlt a hányingere, és az esti ivásnak most szinte jótékony hatása jelentkezett. Kata és a biztosítási ügynök beszélgetéséből csak töredékek jutottak el hozzá: „Szajtézés”, „fonjad a szót”, „úri szabó vagyok, csak hozott anyagból...” Jó lett volna, ha a kocsik megy tovább, át a falvakon, át az

egyik járásból a másikba, ki a megyéből, valahová messzire, ki tudja, melyik pontjára a világnak. Vagy meg sem áll. Csak megy-megy... Hirtelen a középiskolás osztálykirándulások jutottak eszébe: minden alkalommal visszatérő vágya volt, hogy bárcsak ne állnának meg, futna velük az autóbusz ki tudja, meddig, talán örökké.

Ahogy ígérték, a ruhagyárnál megálltak a biztosítási ügynöknek. Zoltán utána nézett, amint akadálytalanul besétált a portán. A sofőr rákezdett az asszonyára. Zoltán most már unta. A porta felé bámult. A fülke ablakán át idősebb asszony nézte a kocsijukat, közben megállás nélkül horgolt. Kata és a sofőr élénk beszélgetésbe bonyolódott. Kata ugratta a sofőrt, akivel most kedvére elszórakozhatott bárki. Mindössze azt kellett kétségbe vonni, amit Kata is, tudniillik, ki hiszi el neki, hogy tud ő fiút is...

Zoltán egy kis idő után elővette a táskáját és kiemelte belőle az aktát. A választ váró levél rövid volt, hiányoztak belőle az udvariassági formulák. Az újbóli olvasat többé-kevésbé elfogadhatóvá tette számára is Malonyai igyekezetét. De nem is annyira az érdemi megoldást sürgető levél, hanem a melléklet érdekelte: a tulajdonképpeni panaszos levél, amit hozzájuk fénymásolatban küldtek. Az első mondatokat jóformán olvasás nélkül futotta át. Az életrajz érdekelte, amit pedig szinte már kívülről tudott. Lényegében izgatta az ügy. Legfeljebb jobb előzményeket szeretett volna hozzá. Nem olyant, mint az a tegnapi este volt. Olvasás közben, figyelme legalján, mégis az a nehézkes sejdítés úszkált, hogy a wurlitzer-tréfa valamilyen módon mégis kapcsolódik a mai napjához, de csak a végén ölt majd alakot az összefüggés, mint egy mozaikos szerkesztésű novellában.

Lenyűgözte az életrajz másfél oldalnyi lexicontömörsege. A panaszos három bővített mondatban elintézte a születését, a szülőket, testvéreket, a falusi szegénysorsot, amire megváltásként jött, hogy valamilyen módon vasasszakmát szerzett. Belefért még a háború, a hadiüzemi felmentés, a német kitelepítés megúszása is. Aztán 1945-tel szétáradt az életrajz, mint a Duna a visegrádi szoros után; több ágra szakadt, egyidejűségek léptek fel és időnként kerek, lezárt események tűntek elő. Szervezetek rövidítései — Zoltán számára olykor teljesen ismeretleneké —, ismétlődő, más-más történéshez kapcsolódó, de szinte évküthagyás nélkül sorjázó dátumok; pártok, feladatok, megbízások, eredmények követték egymást. Olykor úgy tűnt, nem is életrajz az egész, hanem másfél évtized történelem. Zoltán nem érzékelte a felsorolásból, mi az, ami személyes mindebben. Mintha vele mondaták volna fel azt a másfél évtizedet. Amikor a panaszos mindezzel végzett — nem lehetett tudni, a maga mentségére hozza-e fel mindezt, vagy érdemeiként —, szinte jól esett, ahogy a széles áradás minden előkészítés nélkül eltűnt, mintha beitta volna a föld. Váratlanul személyessé váltak a mondatok. A beadványt fogalmazó hányódásaiként volt értelmezhető néhány munkahely, majd visszatérő betegeskedések következtek és végül a kultúrötthon-igazgatói állás. A beadvány is e tárgyban kelt: a fizetést keveselte, ami a nyugdíjra várakozva még kevesebbnek tűnt a ténylegesnél.

Katától megkérdezhetett volna néhány részletet, de az ügyet most már teljesen a maga számára tartotta fenn. Befolyásoltság nélkül, érintetlenül akarta látni a helyzetet. Valamiért az is zavarta, hogy ismerte Malonyai véleményét, aki szerint a fizetésemelés szükségszerű, sőt, tudomása szerint már meg is kellett volna történnie, ha a községi vezetésben, vagy a járásnál finoman nem akadályozná valaki. Ugyanakkor — mintha tartozott volna ezzel Malonyainak — a kávéseázs Csathó-féle jelenete után szeretne volna hinni, hogy Malonyait nem a kísérőlevél kertelés nélküli hangneme izgatta fel.

A portásasszony változatlanul horgolt, már nem érdekelte a fekete Volga. A sofőrt teljesen felajzotta a női ellenkezés, és Kata kedvvel ugratta. Bő negyedóra telt el, de a biztosítási ügynök nem jelentkezett. A szürkeség nem oszlott el az égen, hanem inkább sűrűbb lett, mintha havazni készülné, ami nem is lett volna csoda, mert már túl voltak november derekán.

— Havazni fog — jegyezte meg Zoltán hangosan. Kata és a sofőr felkapták a fejüket. Ez a közlés nem illeszkedett a helyzethez. A sofőr azonban, akit egyre inkább átjárt az apaszerep, rögtön feltalálta magát, s mint mindent eddig is, ezt is beleolvastotta a maga állapotába:

— Nem baj, legalább elmondhatom majd neki, hogy 197...-ban a születésnapján esett le az első hó!

Zoltán nyugtalanította a biztosítási ügynök távolmaradása. Arra számított, hogy délre tényleg leveghet, és a délután folyamán valamilyen ürüggyel hamarabb kilóghat a városba, hazamehet és kialudhatja magát. Megpróbálta kiszámolni, mennyi időt töltöttek el a lerobant Zsiguli átvizsgálásával, mennyit a járáson a telefonnal, s mennyit itt a ruhagyár portája előtt. Tíz óra már jóval elmúlt, és még közel fél órát kellett menniük. Ha ehhez hozzászámítja a tanácson töltendő időt, az utat visszafelé, délután egy óra jön ki belőle.

És persze még nem indultak el. Maga nyomta meg türelmetlenül a kürtöt. Aztán kiszállt és már bonyolult magyarázatokat készített elő, amivel majd a portásnőt ráveszi, hogy engedje be, amikor feltűnt a biztosítási ügynök.

— Végül is, egy megyetanácsi kocsit, ha késik is, megvárnak — mondta mentegetőzész helyett.

— Nem időre megyünk — felelte ingerülten Zoltán. — De azért sietünk. És különben is! Egy megyetanácsi kocsit sem várnak jobban a községekben, mint bármiféle más kocsit. Félre vagy informálva.

A biztosítási ügynök egy pillanatra meghökken, de nem hagyta magát kizökkenteni. Láthatóan eredménnyel járt az üzemből.

— Persze, igazad van — válaszolta. — A sörösautót nyilván igazottabban várják — nevetett, majd más hangneme váltott, mintha igyekezne felzárkózni Zoltánhoz. — Ez a népség még olyanabb, mint volt. Most mutatja meg magát igazából. Tudnék nektek eseteket mesélni!

— Ehhez nem fér kétség — hűtötte le Zoltán. Maga sem értette, honnan van benne váratlanul ennyi ellenszenv ez iránt az ismeretlen iránt.

— Késtem. Rendben van. Állom a következményeit. A vendégeim vagytok! — csapott a térdére fektetett aktatáskára az ügynök. — Tudjátok, most életbiztosításokat szervezek. Csináltam mást is, de ebből magas a jutalék...

— Nem a késésről van szó — szakította félbe Zoltán. Nem tudta megállni, hogy ezt a pontosítást el ne vegesse.

— Nem értelek egészen pontosan — válaszolta az ügynök —, de engedelmekkel nem sértődöm meg. Ugyanis nem az a fajta vagyok. Ez kizáró ok lenne a szakmámban.

— Ugyan, ne kakaskodjatok! Mesélj inkább néhány esetet, ha már célozgatál rá! De nevezheszünk ám! — követelte Kata.

Az ügynök bevezetásként egészen szellemes fejtegetésbe kezdett arról az alapvető ellentmondásról, hogy valaki — aki pedig még élni akar és lehetőleg sokáig — biztosítást köt arra az esetre, ha meghal; amiből abban az esetben, ha a halál tényleg bekövetkezne, neki az égvilágon semmi haszna nem lenne. Önmagában véve ez az ellentmondás még áthidalható, és a legtöbb emberből kiszajtolható egy szerződés. Am az esedékes befizetésekkor mindig kiderül, hogy a mögötte levő és elhagyott tárgyidőszakot is minden különösebb veszély nélkül élte át a biztosított, tehát lényegében feleslegesen szabadult meg a pénztől. És lám, itt a befizetés napja és újból kidobhat egy kis summát az ablakon, ami még azzal a kellemetlenséggel is jár, hogy emlékeztetik

rá, mennyi veszély fenyegeti az életét és hogy bármikor meghalhat. Márpedig nem abban a korban élünk, hogy bárki is pénzt adjon ki azért, hogy *memento morit* szerezzon magának.

Az ügynök még nem fogyott ki a mulattató történetekből, amikor megérkeztek az úticéljukhoz. Zoltán a tanácson senkit sem talált a stencilgép kezelőjén kívül, akitől megtudta, hogy a titkárnak valami dolga akadt és nemrég ment el, de már csak ebéd után jön vissza. Az elnök pedig a járásnál van. Várniuk kell tehát, legalább egyig. Zoltán arra gondolt, hogy addig esetleg felkeresi a panaszost. Mielőtt szólhatott volna, Kata rögtön javasolta, hogy máris hajtsák be a biztositási ügynök tartozását: üljenek be a presszóba.

Jócskán elmúlt egy óra, amikor Zoltán visszajutott a tanácsra. Amint a járdára lépett, érezte, hogy az utolsó kör forralt bort ki kellett volna hagynia. Különben is sörre vágyott, az jót tett a másnaposságának, szinte mindig teljesen felfrissítette. Nem is tudta, miért engedett a rábeszélésnek. Attól tartott, meg fog látszódni rajta az ital. Legszívesebben kerülőt tett volna. Az országútra felfűzőt falu azonban nem kínált mellékutakat. A járda egyenesen a tanácsra vitte. Megállt, kigombolta a télikabátját, komótosan akart rágyújtani, hadd müljék az idő. Az első slukk után vette észre, hogy kapkodva és mo'hón sikerült.

A levegő érezhetően megenyhült, tudta, hogy havazni fog.

Idegenkedett az ilyen kiszállásoktól. Valahogy mindig illetéktelennek vélte magát. „Igen, a magabiztosság”, mormolta félhangosan és a cementlapokkal kirakott árokba dobta a csikket. Ha csak tehetne, Csathóval egyeztetne az útjait. Csathó mindenütt otthon volt. Csathó annak ellenére, hogy a „jó harmincasok” közé tartozik, az egyik legrégibb dolgozója volt az osztálynak. Ebből élt. Mindent tudott, amit tudni érdemes. És ezt mások is tudták róla. Amint azt is, hogy nem szakad meg az erőfeszítéstől. Viszont biztos pont volt változó főnökei számára: évekre visszamenően, folyamatában tudott referálni az ügyekről. S ez a tudás észrevétlenül változott át saját munkája eddigi eredményévé. „Önadminisztrálás” — szokta mondani Zoltánnak, ha már végképpen nem tudta visszafojtani nevelői hajlamait. „Önadminisztrálás, öregem! Ne légy mamlasz!” Közös útjaikban is az volt a különös, hogy Csathó minden kérés nélkül, a legtermészetesebb módon vitte a szót az ő ügyeiben is, és hamar lerendezett mindent, másik kedvenc jelmondata jegyében: „Röviden, okosan, érdekesen.”

Zoltán összeszedte magát. Hajlandó volt valamiféle jelnek tekinteni, hogy egyedül kell tárgyalnia. Előnyt látott abban is, hogy Kata se ment vele, hanem a presszóban maradt. Így a járásra általában hivatkozhat majd, s nem Katában testesül meg a közvetlen felügyeleti szerv. Katán különben is feltűnően látszana az ital. Már ott tartott, hogy „én egyszer úgy itt hagynom ezt az egészet”.

A tanácson a stencilgép ütemes kopogása fogadta, egyébként csend volt. Ettől váratlanul olyan állapotba került, mintha nem is a megyéről, hanem innen a faluból jönne ügyes-bajos dolgát rendbetenni és előtte felhajtott volna valamit, szíverősítőt.

A titkárt félig nyitott ajtó mögött találta. Háttal ült, újságot olvasott. Zoltán az ajtónak otthon sem tudott háttal ülni. Aki erre képes volt, azt érzéketlennek tartotta. Pontosan tudta, hogy a maga részéről fogyatékosainak egyik apró jeleről van szó, amiből magának erényt, másnak hiányosságot csinált.

A titkár — miután a válla fölött megnézte, kinek is viszonyozza a kölyönést — az asztalra tette a nyitott újságot, mint aki hamarost folytatni akarja az olvasást.

— Tudtam az érkezéséről. Már vártam. — Közben beszélt, szája sarkában egy gyufaszál végezte kényes egyensúlyi játékát, fogpiszkáló gyanánt. Zoltán önkéntelenül is azt figyelte, mikor ejti ki. — Igen. Igen. Tudom, nem talált itt — előzte meg Zoltánt. — Tudja, az asszony főztjéhez vagyok szokva. Főznek nekünk az óvodában, oda jár át minden tanácsi dolgozó, mert gyors is, olcsó is, nem is spórolják ki a javát, de én valahogy nem tudtam megszokni. Pedig volt rá időm. Tudja, tíz és fél évet húztam le a járásnál. A közkonyhára valahogy mégse állt rá a szám íze. Úgy, hogy mióta itthon vagyok, lassan öt éve lesz, nem győzők eleget enni ebédre. Nem mondom, nem modern felfogás, hogy pont a titkár felesége marad otthon a főzőkanál mellett. Mikor pedig minden asszony a munkához törekszik, az önálló kereset-höz. De nem tehetek róla, gyomorpárti vagyok. Rászolgáltam a tíz és fél évemmel — nem igaz? —, hogy most már tisztességes ebédet egyek. — Zoltán egyre nagyobb zavarban hallgatta. — Gondolom, valahogy eltelt az a kis idő. Szépen rendbe tettük a presszót, városi igényt is kielégít. Tudja, kell, ha azt akarjuk, hogy a fiatalok... Persze nem kis pénzbe került... Tudja, a helyi ÁFÉSZ nélkül...

Zoltán arra gondolt, hogy újságíróknak véli, azért sorolja fel a falu minden eredményét. Nem tudta, hogyan szakítsa félbe. Aztán váratlan kérdés következett:

— A Katika nem jön be? Mostanában ritkán fordul meg nálunk. Azelőtt mennyit nyúzott bennünket! Néha már azt hittem, egyéb dolga sincs a járásnak, mint hogy a szegény községeket a kultúrotthonnal meg a könyvtárral nyaggassa. Gondolom, maga is ilyen ügyben jött. Azt hiszem, még nem találkoztunk. Az igazgatóról van szó, ha szabad találgatnom.

— Igen, valóban... — könnyebbült meg Zoltán, hogy a tárgyra tértek. — A pártbizottság segítségét kérte a fizetése ügyében. S mivel kimondottan tanácsi feladatról van szó, tőlünk várnak feleletet és megoldást.

Érezte, hogy a titkár minden tekintetben ura a helyzetnek, s ha úgy akarja, minden érdemleges megoldás nélkül elválhatnak. Mégis, ha arra kerül sor, a titkár teljesen tisztán áll majd. Zoltán, a szavai megerősítéséül elővette hát a levelet, de — a diplomatafényét fedel-

nek fedezetében — a kapocccsal együtt levette a beadvány fakszimiléjét.

A titkár, anélkül, hogy a hátát elemelte volna a fotel támlájától, a levélért nyúlt, majd sokkal tovább olvasta, mint amennyit a három és fél sor igényelt. Úgy tűnt, az aláírás kibetűzésével bajlódik. Zoltán kihaszálta a helyzetet:

— Konkrét választ kell vinnem. Úgy vagyok informálva, nincs semmi akadály, hogy pozitív elintézés nyerjen az ügy. Sőt, már rég meg kellett volna oldani ezt a bérkérdést.

— Igen, igen. Bár nem pontosan úgy van, ahogy mondja. — Az újságra ejtette a levelet. — Tudja, van itt néhány olyan körülmény, ami, hogy is mondjam csak, nem teszi egyszerűvé az ügyet. Mint embert, ugye...

— Úgy tudom, ön már korábban megígérte a fizetésemelést, ami azóta sem történt meg — Zoltán maga is meglepődött az erélyességén. „Nem ittam hiába”, gondolta.

— Csak szóban. Csak szóban. Nem tudom, mennyire tájékozott a községek gazdálkodásában. Sajnos, a beralap kötött, és ezen a területen megtakarított beralappal nem rendelkezik a község. De az ígéret kötelez. És minden tölem telhető... Amit lehet, a jutalmazással, is korrigáltunk.

— De kérem, ön is jól tudja, hogy a nyugdíj előtt állóknak mit jelent a fizetésemelés. Itt nem a jutalomról van szó.

— Mint embert, ugye, megértem. Tudja, hogy van: idősödő személyről van szó, ki ne értené meg? De a jutalmat is egyedül nekem köszönheti. Annak is örülhet.

— Miért? Nem érdemelte meg?

Mielőtt a titkár válaszolhatott volna, halk kopogtatással belépett a stencilező nő, kezében az elvégzett munkával.

— No, mi van? — kérdezte a titkár. — Vagy úgy. Kész lett? Tegye az asztalomra!

A nő szó nélkül a titkár széles, régimódi íróasztalára helyezte a vastag köteget, majd hátrálva kiment. Az irodában az íróasztal volt az egyetlen nem mai bútordarab, amit még valószínűleg a háború után mentettek át a községi előjáróságról. Hatalmas lapján jól szét lehetett pakolni, s amellett számos fiókja is a javára szólt. Egyébként a szőnyegetől a kékeszürke páncélszekrényig vadonatúj volt minden, vagy legalábbis nem régi. Az biztos, hogy rendben tartották az irodát, mert az elegáns szobanövények dúsak és erőteljesek voltak.

— Látja, ilyenekkel is nekem kell törődni. A sport a mindenem. Benne vagyok az egyesület vezetőségében. Most tartunk majd a héten ülést, ahhoz készülnek a meghívók. Nos, hol is tartottam?

— Azt kérdeztem, miért nem érdemelte meg még a jutalmat se?

— Úgy látom, mégsem tud mindent. Nem kellene most neki ezen a fizetésen tengődni. Nem kényszerítette őt erre senki. Lett volna neki lehetősége.

Zoltán az életrajz bonyolult szakaszára gondolt, aztán a váratlan elapadásra, amire pusztán az évszámokból nem lelt magyarázatot, indokolva pedig nem volt.

— Tudom magam is, hogy nem mindig csinálta azt, amit most. Nagyobb feladatoknak is eleget tett.

— Nagyobb feladatoknak? Jó, nem firtatom. De kérdem magától, más nem? Én is mondhatnák magának egyet s mást a magam életéből. Beszélt már vele személyesen?

— Nem találkoztam még vele, de tervbe vettem.

— Akkor majd arra is kérdezzen rá, mi az ördög bújt bele, amikor tíz éve nem is akármit ajánlottak fel neki?! Ő meg nem vállalta.

— Nem tudom, mi történhetett tíz évvel ezelőtt. Nem is firtatom. Mert azt mégsem gondolom, hogy az akkori bármiféle esetnek köze lehetne a mostani fizetéséhez, még kevésbé a jutalmához.

— Ahogy gondolja. De ha mindenáron tudni akarja, mi a baj vele most, hát elmondom. Kötetlen munkaideje van, ugye, csakhogy ő ezt a kötetlen munkaidőt nagyon a maga szája íze szerint igazítja. Ott vannak neki az állatok, marha is, disznó is.

— Mondjon valami konkrétumot!

— Arról beszélek. A vártat nem tudja adni. Mindketten ismerjük a követelményeket. Ő már ezeket nem tudja adni.

— Valamit azért csak végez. Elég mozgékony embernek tűnik ahhoz, hogy ne tétlenkedjék.

— Csinálni éppen csinál valamit! Bajt. Van egy igazán jól működő ifjúsági klubunk. Hát azon már neki tényleg csak annyit kellene segíteni, hogy kinyitja a klubszobát. De a fiatalokkal nem tud kijönni. Taszítólag hat rájuk a magatartása.

— Mindent azért a fiataloknak se kell elhinni.

— Akkor nekem higgye el, amit most mondok. Mert már kihúzza belőlem — azzal kivette a szájából a fogpiszkálót, kettétörte és a hamutálba dobta. — Tudja, mit csinált tavasszal? A kultúrház mellett elég nagy park van. Fák, bokrok, padok. Kiesik az utcai forgalomból, világitás nincsen. Társadalmi ünnepeken szoktunk áramot kivezetni a kultúrházból. A fiatalok persze kedvelik. Érthető, nem? No, hát az igazgató, ahogy egyik nap kinyitotta a klubot, a puffok között felfedezett egy — férfiak vagyunk, kimondhatom —, egy óvszert, meg egy véres zsebkendőt. Fogta a seprűnyelet, feltűzte rá mind a két leletét. Megvárta, míg a fiatalok összegyűlik a klubban, bement hozzájuk, kezében a kidekorált seprűnyéllel és ordenáré jelenetet csinált. Mit szól hozzá? Pedig bizonyítást nyert, hogy a klub ablakai nyitva voltak, szellőzés végett, mert pincehelyiségről van szó, ezért kintről is bedobhatták. És...

Ebben a pillanatban élénk zajt hallottak a folyosóról, majd erélyes kopogást. A biztositási ügynök nyitott be, nyomában a többiekkel.

— Ópardon — mondta. Első pillantásra látszott, hogy spicces. — A kollégánk után jöttünk. Meg egy kis szívességre is kérnénk. A helyzet ugyanis az, hogy a sofőrünk felesége szül, és minden pillanatban...

Máris hívták — „igen sürgősre” — a megyeszékhelyet. Nem sokat kellett várniuk. A sofőr várakozása beteljesült: valóban fia született. Az ovációt a titkár terelte mederbe:

— Hát ehhez igazán gratulálok! Ez aztán minden hivatalos tárgyalásnál előbbre való. Erre inni kell. — Azzal a páncélszekrényhez lépett. Kiemelt belőle egy üveg bontatlan konyakot. Másik üveg is látszott, de abban felénél kevesebb volt az ital. A titkár becsukta a páncélszekrényt és gondosan elfordította a kulcsot. Katával poharakat mosatott, majd mindenkit leültetett. A vendégek a fotelokba huppantak. A titkár, mivel neki már nem jutott hely, előhozta az íróasztala mögül a karosszéket. Így, amikor az újszülöttre írtették a poharait, mindenkinél magasabban ült. Ennek ellenére Zoltán most fedezte föl, hogy a titkár kis, alacsony ember. Mokány — jutott eszébe a rég hallott, otthonról való szó. „Mokány paraszt” — intézte el magában, s váratlanul olyan elégedett lett, mintha sikerrel zárta volna le az ügyet. A titkár, amikor másodszor töltött, odaszólt Zoltánnak, hogy végül is a dolog megoldható, de könnyítse meg a helyzetét egy levéllel, mert a testületen is keresztül kell vinni az ügyet. A megyei levéllel akár a jövő hónaptól megoldható. Bár a megoldást a nyugdíjazás jelentené. Amit, tekintettel az érintett magas vérnyomására, bármikor kivitelezhető lenne.

A második konyak után Zoltánnak eszébe jutott, hogy még nem is ebédel, a reggeliről nem is beszélve.

Mint egy szilveszterező, vagy névnapot, születésnapot köszöntő csapat hagyta el a községi tanácsot. A kocsiiban, ami azóta jócskán kihült, még magasabbra csapott a jókedv.

— Most pedig mindenki az én vendégem! — jelentette be a sofőr és kiadta magának az utasítást: — Irány a halászcserdá!

— Mire jutottál? — kérdezte Kata Zoltántól, amikor a kocsi végre bemelegedett. — Ki nem állhatom még a látását se. Lúdbőrös lesz a karom a bajuszától, ha csak ránézek. Ha beszélök veled, inkább elnézek afölött az okos parasztféje fölött.

Zoltán a lányra nézett: részeg volt.

— Különös fogalmaitok vannak nektek az emberekről. Míg a tanácson voltál, nem tudtam a magam pártjára állítani Katát. Itt van ez az elnök is...

— Nem elnök, csak titkár — helyesbített a sofőr.

— Mindegy. Vegyük úgy, hogy elnök. Azt hiszitek, akárki megtette volna azt az itallal? És Kata hiába mondja, mert ez egy okos ember. Mit vártok egy elnöktől? Ha még értelmes is lenne, azt egy bizonyos szinten fölül nem lehetne elviselni.

— Kisdolgoznom kell a szövegedtől — szakította félbe Kata. — De tényleg. Álljon majd meg valami nekem is alkalmas helyen!

— Az jó lesz. Belőlem is kikívánczozik, ami fölösleges a forralt borból. Ha megengeditek, folytatom. Szóval elnök bárki lehet, aki okos. Mert az okos ember mindenhol használható. Lehet utcaseprő, buszsofőr, orvos vagy akár tanácselnök. De a butával mit kezdesz? Ha utcaseprő, a lefolyóba sepri a löcítromot, hogy az eldugul. Ha sofőr, gombáskodik az utasokkal. Ha orvos, csak a kórház elhalálozási statisztikáját tartja szem előtt. És ha elnök, akkor nem tudja kellő időben elővenni a konyakot.

A sofőr harsogva nevetett, Kata visított, Zoltán már azon volt, hogy megkérdi, nem túl ködös-e a tipológiája, és magát melyik táborba sorolja, mikor Kata ököllel verni kezdte a sofőr hátát:

— Itt! Itt! Itt jó lesz! — mutogatott egy útszéli kazal felé.

A sofőr hirtelen fékezett. Kata sikított. Mindannyian előrelelendültek. A biztonsági öv rátapadt Zoltán gyomrára. Váratlan hányinger fogta el. Kata máris nyitotta az ajtót, és sarkait kétoldalra dobálva, furcsa, nőies futással eltűnt a szalmakazal mögött. A biztosítási ügynök is kiszállt, nyújtóztatta a derekát. Zoltán leengedte magának az ablakot, hogy csituljon a hányingere. Ekkor látta meg az első sovány, szállongó pihéket.

— Hó — mondta.

— Te egész úton egy meteorológiai jelentés vagy — mondta a sofőr.

— Tényleg hó. Most indult meg — erősködött Zoltán.

Mindketten nézték maguk előtt az utat. Figyelték, ahogy az első pihék aszfaltot érnek és abban a percben el is tűnnek. Aztán a sofőr a fiáról kezdett beszélni, mintha már látta is volna. Zoltánnak váratlanul a kivérzett szülő asszony képe tolakodott a szeme elé. Kiszállt a kocsiából, hogy elűzze a kényeszerű látomást. A biztosítási ügynököt nem látta sehoh.

Később nem tudta magának megmagyarázni, mi vezette. Vízelnie kellett, de az árokparton is elvégezhetette volna. Ahelyett ő is a szalmakazal felé ment. A kazal szélárnyékos végében, egymásba csimpaszkodva, meglátta Katát és a biztosítási ügynököt. Inkább csak Kata látta. Belőle is a hosszú, fehér, kapaszkodó lábszára. A férfi, ahogy a hátát nekivetette a kazalnak, szinte eltűnt a szalmában.

Zoltán sarkonfordult, és maga sem tudta miért, futni kezdett. Az árokparton megbotlott, bukácsolt, majd elesett. Mindkét kezével egy katángkóróba kapaszkodott, hogy felhúzza magát. Amikor végre lábra állt, akkor sem eresztette el a katángokat. Később is emlékezett: csodálkozott, hogy még mindig milyen erős a száruk. Az öklendezés megőrnnyedve tartotta. Jóformán semmi sem jött belőle, csak valami tapadós, keserű nedv.

Aztán felegyenesedett. Várt valamit. Zokogásra gondolt. De csak a percege hulló havat hallgatta, amit hamarosan elnyomott a feltúrázott motor hangja.

Tamás István

Felajzott

íjam

türelme terem óvadékot
üstökös csóváján
edzett ideget
a sivatagra
a jégverésre
S íme merész nyúlárnyékból
nézek farkaszemet
farkasvak szónoklatokkal
prédikációkból felém
sziszegve repeső
pillangó igéekkel

Családfák lesorvadt
levelein csörtet
párzani sárlik
az ordas ösztön

Veres mellényben
pöffeszkednek a bábuk
a hajszálra kimunkált
marionett tornán

Zászlódíszben
koponyánkon izzad az ősz
Hűbér ing a szattyán

alattvaló gúnya
Vigyorgó vitákból
megelevenedett korbács
s véraláfutások
a deresre húzott országutak
meghajszolt kerékvágásain
s húr hurkolva kéjjel
hattyúi nyakán
a felocsúdott hangnak

Bencze József

Ha még kéthetenként

Ha még kéthetenként hazaűz a vágy,
vendég vagyok már, nem odavalósi.
De mégis megölel a mező,
elmeséli titkait a föld,
kivallat a szél, a tisztaszemű é,
felsír még bennem a kis mezei néger,
a szederszutykos, cigányképű,
tehenek előtt baktató kisfiú,
s elkoborolok, mint kisgyermekkoromban:
égre visznek fecskesuhanással áldott,
csőhözó szelek.

A Mester

— Mindennek megvannak a maga szabályai — dörmögte maga elé Bar Gerson. Bár lehet, hogy nem is dörmögött semmit, csak az ajkai mozdultak meg akaratlanul is saját határozott gondolatától. Bar Gerson világéletében szeretett elmerülni gondolataiban. A gondolatot hagyni kell, hogy végigfusson az agyon s minden ismeretlen ráncra kisimuljon. Ilyenkor már szinte olyannyira teljessé válik, akár a valóság.

Ha az ember felébe harapja a gondolatait, úgy jár, mint a szamaras asszony a kútnál — villant fel a reggeli kép Bar Gerson emlékezetében. Az ugyanis egyik korszóját, véletlenül a kút kövéhez ütvén, összetörte, s erre a másikat is a kúthoz csapta. A többi asszony persze zúgolódott e hiú szertelenkedés láttán, s kényszerítette a szamaras asszonyt, hogy takarítsa el a cserepeket. Menynyi kár és mennyi fölösleges munka! — nézett fel az égre Bar Gerson, s szinte újra látta naptól elvakult pillogásában, hogyan potyog szét hasznavehetetlen, vörös cserepekre a két szép nagy, öblös korszó.

A gondolatot végig kell gondolni, mert abból születik a pontosság. Aki hamarisan kapkod ide-oda, az ügyis kevesebb munkát végez, mint az, aki minden mozdulatát megfontolja és úgy begyakorolja, hogy az szinte már szokásává válik. Az ilyen ember, ha apró dolgokban is, de megközelíti a tökéletességet.

Bar Gerson nem szerette a hamari embereket, kelekótyáknak, tökéletleneknek tartotta őket. Az ilyen emberek csak vitáznak, okvetetlenkednek az utcákon meg a tereken, bajba sodorják magukat — sőt másokat, még ártatlanokat is. Ha a szamaras asszony végiggondolja, ami az első törött korszó láttán eszébe ötlött, a másik korszója már egészben maradhatott volna. Ha pedig — fűzte tovább szokása szerint Bar Gerson a gondolatot — már a kút felé érkezésében végiggondolja, megtervezi mozdulatait, akkor az első korszót sem üti hozzá az amúgy is látható, kiálló köhöz. Pedig volt ideje annak a kelekótya asszonynak, a számár lassan baktatott, de ő ahelyett, hogy a kútra meg a korszóra gondolt volna, melleit süttette a reggeli gyöngé napsugarakkal.

Bar Gerson türelmesen állt és várt. Neki mindig idejében szólnak, ha el kell kezdenie a dolgát. Az ő munkájára még nem került sor. Másét meg nem nagyon figyeli; semmi újat nem láthat ő már.

Kemény bőrből varrott, öblös zsebében szögek voltak: jó hegyes, kovácsolt vasszögek. Valamennyit egyenként ellenőrizte, mielőtt a bőrzsebbe rakta. Övében használatától fényes nyelvű harapfogó, jobb kezében súlyos kalapács lógott.

Ilyenkor, várakozás közben, mindig gondolkodott, hogy ne teljen fölöslegesen az idő. A szamaras asszony reggel óta nem ment ki a fejéből. No nem az a kelekótya céda zavarta, hanem a szép korszók: nagy, sima falú, öblös, szép korszók voltak. Látszott rajtuk, hogy jókezü mester csinálta. A kelekótyák nem képesek ilyen mestermunkára.

Még munka közben is úgy érezte, hogy minden valamirevaló mesterember meggyászolja az ilyen törött cserepeket, mert még a cserepeken is látszott, hogy a korszók szépek és jó korszók voltak. Az a céda szolgáló meg úgy vágta a kúthoz, mint egy rohadt almat.

Bar Gerson ügyes kezű mester volt. Mozdulatain a pontos begyakoroltság érződött. Félterdre ereszkedett munka közben. Hátranyújtott lábával szilárd támaszt keresett, hogy megtámaszkodhasson, ha nagyobbat kell sújtani a kalapáccsal. A fát is megvizsgálta, mert nem jó, ha a szög görcsbe megy, bár szükség esetén oda is be lehet verni. De az igazi mester a fa görcsét kikerüli.

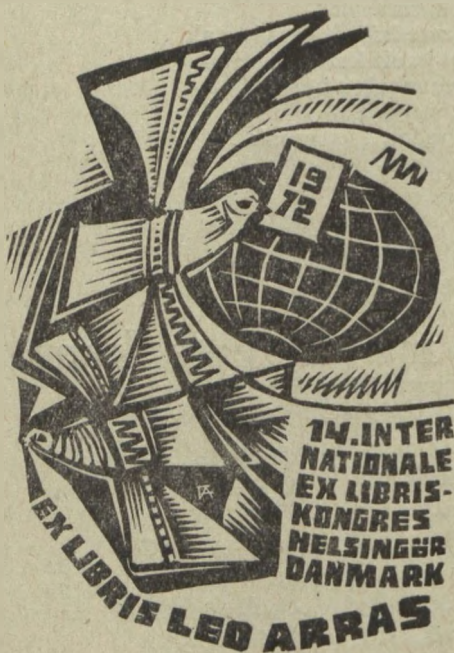
Bal kezével hátranyúlt a zsebbe és kivett egy szöget. Szinte öntudatlanul még egyszer ellenőrizte mutatóujjával a szög helyét. Ezután jött a leglényegesebb pillanat: tüzetesen megvizsgálta a keresztfához szorított férfi csuklóját, mert egyáltalán nem mindegy, hova helyezi el a szöget. Az átszögelt csuklónak meg kell tartania az elítélt testét pár napig a keresztfán. Persze volt már rá eset, hogy a felfeszített pár óra múlva leszakadt. Nevetséges ilyenkor a szélre meg a keselyűre hivatkozni. A rossz munka az oka, a kapkodó gondolkodás. Akiket ő felszögel, azok nem esnek le semmilyen szétlől vagy madártól.

Az a lényeg, hogy jó szögeket kell kiválasztani és pontosan kell azokat elhelyezni. Nem lehet a szög sem túl vékony, sem vastag; mint az egyéves gyermek mutatóujja. Így magyarázta Bar Gerson a kovácsnak is. Oda kell helyezni a tenyér tövébe, ahol a kéz másik oldalán enyhe horpadás tapintható ki. Bar Gerson munkája közben erre figyel a legjobban. Nem hallja sem a segédek szuszogását, miközben az elítéltet erőlködve a kereszthez szorítják, sem az elítélt kiáltozását vagy hörgését.

Ez a Názáteri, akin most dolgozik, s aki Isten fiának mondja magát, már a hatodik ebben a hónapban. Most, úgy látszik, ez van divatban a kelekótyák között. A keresztrefeszítések közönsége is egyre csökken, már unja a nép az eszelősöket.

De ez a Názáteri különös ember. Különös, sőt rokonszenves, annak ellenére, hogy biztosan kelekótya. Nem kiabál, nem nyög, csak a homlokát veri ki a verejtek. Odanéz Bar Gersonra, miközben az a szögeket a kezeibe kalapálja.

... Furcsa nézése volt. Még a korszókat is elfeledtette a tekintete Bar Gersonnal. Sokáig nehezen tudta elfelejteni a Názáteri nézését. Valóban rokonszenves volt. Még szerencse, hogy én feszítettem meg — gondolta Bar Gerson, amikor emlékeiben felbukkant a Názáreti tekintete —, hiszen én vagyok a legjobb nevű mester az országban.

Lelkes Miklós

Lekéstek

szívekben tétováztok ti áldozati kések
s az isteni kegyekről de csudamód lekéstek!

tüdőt pazarló kürtből szálló papírvilágok,
jövőt hirdetőik — olykor még jelenig se láttok!

bár feltörne a forrás szava, őszintén egyszer,
akárcsak szól a gyermek, aki beszélni kezd el

vagy mint halál előtt szólnak bölesen a vének,
akik egyszerre látnak szépséget, messzeséget

Sodródó

manókezekben selymes nyúlfülek
úszó időn a kakukkfű-sziget

labdák bolondja kerckgombú orr
fénylik a felhők szél-csücske alól

futnak a medvék hol-nem-volt mesék
mézet és méhet rejt a messzeség

szétzilált rétek kék világa száll
s hegyek mögé átlátó sasmadár

virágszínekben kardok élnek itt
gyöngy-villanásuk vízre égetik

uszonyos halak gögje tátog ott
azt képzelik, hogy halhatatlanok

Kelemen Gábor

A bűn jele

Megpihenhetsz, Mami: végérvényesen és
háboríthatatlanul — örökre nyugalmat lel-
tél. Nem zavar már semmi. Semmi és sen-
ki, itteni szomszédaidal békében megle-
szel majd. Csaknem egy emberöltő után,
de beérted a tiedet. Mert akiket itt hagy-
tál, nem tartoztak igazán hozzád; nem
voltak méltók a Mamihoz.

Egyedül állok tegnap hantolt sírodnál.
Siettem, nagyon siettem a szomorú hírre,
de előbb nem érhettem.

Talán jobb is.

Nem hallom az „Isten bocsássa meg, de
mindenkinek így kényelmesebb!” sóhajo-
kat, a gyász színlelt fájdalomába burkolt
megkönnyebbülést.

Sírodat nézem: sok koszorút kaptál. S
az illendőség gyantaszagú művirág-költe-
ményei közé egy szerény kis csokrot tes-
szek. A keresztre. A szürke kőkeresztre,
hogy eltakarja a hatost.

Maradhatok még? Van időm, nekem
nem kell sietnem a torra. Te meg, ugye,
végképp ráérsz. Beszélgetnék, csak az a
baj, hogy nem sok jót idézhet emlékeze-
tem.

Jószerevel, életednek csupán egyötödét
ismerem. Az utolsó, az elmúlás előtti egy-
ötödöt. Amikor már fölöslegessé váltál,
amikor már nem hajtottál kellő hasznot.
Amikor útban voltál.

A kereszted — ugye, jól tudod? — egy-
szerű, szürke színű kőből készült. Több
mint tíz évig állt a fészter alatt a sarokba
támasztva — láttad te is! —, az évtizednyi
idő alatt színe kifakult, rászáradt csirke-
piszok mocskolta be. Emlékszel? Már az
aranyozás is kikopott a vésett betűkből.
Csak a jószeműek olvashatták, hogy ez áll
rajta: „Itt nyugszik Széles Istvánné, szül.:
Oroszi Terézia 1880—196...”.

Az utolsó számjegyet csak most kellett
bevésni.

Nyolcvanöt éves voltál, amikor a keresz-
tedet megvették. Akkor azt mondták: nem
él már sokáig az öregasszony. Minek is

élne? — kérdezték mások. A faluban még
senki sem érte meg a kilencven évet, így a
gyerekek is azt gondolták, hogy rövidesen
sírhoz kell tenni a Mamit.

Hogy is kezdődött? Mikor? Talán az Apó
temetése után, ötvenötben. Amikor kivit-
ték a temetőbe, úgy határoztak — haza-
felé az úton —, hogy a meglevő pénzt
széjjelosztják. A házat eladják, annak az
árán is megosztóznak. Te meg, Mami, el-
laksz náluk. Igaz, téged nem kérdeztek, de
mit is tehetél volna? Rájuk hagyod, mert
a gyerekeknek így jó.

Először Mihály fiadhoz kerültél. Nem
sokáig éltetek együtt. Mihály Pesten dol-
gozott, rövidesen ottragadt, vitte magával
a családját is.

Neked maradni kellett, lányod — Mari-
néni — fogadott magához. Ő is egyedül
élt. Férje korán elhalt, egyetlen fiát pedig
munkaeszköze, a traktor tette a sírhoz. Ti
ketten, két öregasszony, jól megvoltatok
egymással. Életkorotok együttesen elérte a
százötven évet, közös jövedelmek pedig

a hatszáz forintot. Igénytelenek voltak, az anyagiak miatt sohasem panaszkodtak.

S te lassan közeledtél a kilencven felé. De még elég jól bírtad magad! Ugye, hogy jól? Csak a szemeddel volt baj. Nagy nehezen hagyta magad rábeszélni, beleegyezettél az operációba. Kórházba mentél, életedben először.

A szódásüvegalj vastagságú szemüveget nehezen szokta meg, de jobban látta. Együtt örültünk.

Bottal jártál, de sohasem maradtál nyugton. Hajtott az évtizedek alatt megszokott munka, állandóan tettél-vettél a ház körül. Libát őriztél, füvet szedtél az állatoknak, sőt, gallyat hoztál az erdőről. Keveset pihentél, ezért mindenki csodált. Ha meg gondoltad magad — meg a szükség úgy hozta —, elmentél a másfél kilométerre levő téesszérűre. Abroszodba szalmát raktál, és vitted haza. Jóság alá, meg gyújtósnak.

Emlékszel, milyen kérdéssel is feleltél, ha valaki — akárcsak tréfából is — szóvá tette?

— Az én főemet elvette a tszcs, ezt a kis szalmát csak elvihetem cserébe!

Igy mondtad: cserébe!

Sokszor jártam ebben az időben hozzád. Kisiskolás dédunokád leült melléd, és sokáig beszélgettünk. Fáradhatatlanul meséltél, s látszott rajtad, hogy jólesik a beszéd.

A névnapodat pedig sosem mulasztottam. Abban csak az volt a rossz, hogy mindig sírtál. Eleredtek a könnyeid, arcodat a szakácskádba vagy a szoknyád aljába törölted. Egyszer, az egyik utolsó találkozásunkkor így biztattalak:

— Meglátja, öregszülém, a századik születésnapján még köszönteni fogom.

Megrettentél akkor, nagyon megrettentél. Keresztet vetettél és reszkető ajkakkal mondtad: — Jaj, istenem! Csaba, kisfiam, ne kívánj nekem ilyen rosszat! Minek élnek addig? Isten büntetése lenne.

Nem értettem. Akkor még fel nem foghattam. Csak gyanítottam, hogy hiszed: bűnt követsz el, ha tovább élsz, mint az emberek általában.

S te dolgoztál tovább. A gallyat, amit az erdőről hoztál, a térdeden tördelted el. — Nehéz a balta — így mondtad.

Ekkor már nagyon rosszul néztél ki. Csupa csont és bőr voltál, hajlott hátaddal — ne vedd zokon! — a mesék rút öregasszonyára emlékeztetted. Régi, kopott szoknyád, tucatnyi nyár forróságától kifakult kendőd is sután állt rajtad.

Csendes életedbe aztán ismét beleszakadt a baj. Lányod és gyámolítód — Mari néni — ágynak esett, egyik fele teljesen megbénult. Szomszédok, ismerősök, távoli rokonok látták el őt is mindazzal, amire szüksége volt. Te, Mami, kilencvenéves voltál már ekkor, s ez az esemény újabb stációt jelentett kálváriádon. Menned kellett. De hová? Ki tartson?

A körülötted zajló vitából te már nem sokat értettél. Zokszó nélkül vetted tudomásul azt is, hogy ezentúl egyik unokánál, Jancsinál fogsz lakni. Szép, új házban éltek. Ezt a fészket azzal a húszezer forinttal alapozták meg, amit társad és párod, Apó halálakor örökölték. Az osztokodásnál.

Hogy éltél, mit csináltál; ettől kezdve már csak hallomásból tudom. Ott hagytam, ott kellett hagyni a falut. Évente kétszer ha haza jutottam, s ilyenkor a kiporciózott percekből rád is kevés jutott.

Mondják, ekkor már nem dolgoztál annyit. Gyakran látták a lépcsőn üldögélni. Késő este, sötétedés után is. Többször és többen meg is kérdezték: — Mami, miért nem megy be a melegre? Megfázik — tették hozzá féltőn. Kissé összebb húztad magadon a lyukas berlinerkendőt és azt motyogtad: — Nincsenek itthon Jancsiék. — Ekkor értették meg, hogy miért ülsz olyan gyakran a lépcsőn. Egy odavetett, rongyos kabátra kuporodva. Sohasem hagytak egyedül a lakásban, ha elmentek valahová — ami gyakran megesett —, akkor kizártak.

De híre kelt másnak is. Nem sok idő telt el addig a napig, amikor Jancsi családjának szemefénye, a tizenkét éves kislány azt mondta: — Anyu, a Maminak szaga van. — Pár nap múlva pakolnod kellett. A húszezer forintért alig néhány hétig tartottak. Öreg, szüette ágyadat — csak ez maradt már, ami a tiéd — átvittek másik fiadhoz, Jancsi apjához. Szóval, oda költöztél. Költöztél? Költöztettek. Menyed — aki maga is öregasszony volt már — nem örült neked. Állandóan zsörtölődött, sokszor kiabált is. Ha nagyon mérges volt és elöntötte az epe, akkor meg is kérdezte: — Meddig akar még élni? Mindannyiunkon túl akar tenni? Maga

akar eltemetni minket? — A záporozó kérdések értelmét te már föl sem fogtad. Csak hallgattál. Lassan abbahagyta a söprögetést is, már nem csináltál semmit. Enni alig ettél, szinte csak csipegettél az ételből. Igaz, sok baj nem volt veled. Magad öltöztél, mosakodtál. De ekkor már kilencvenéves nyár volt mögötted. Elfáradtál.

Az udvar végében folyik a patak. Miért nem vigyáztál jobban erre a lusta kis erecskére? Miért nem ügyeltél jobban korlát nélküli hídjára? Hosszú szünet után ismét kezdedbe vettél a cirokseprőt, kibotorkáltál a hídra, hogy letakarítsd. A szemed, a rossz szemed az oka, hogy elvétetted a lépést és lezuhantál a két és fél méteres mélységbe. Mondják: nem sikoltottál, nem jajgattál. Némán, mozdulatlanul feküdtél a néhány centiméteres vízben. A köveken.

— Nem sok remény van hozzá — vélekedtek az emberek. Az orvos azt mondta, hogy törés nincs, de te félrebeszélteél és nem ismertél meg senkit. A holnapira sira-tóasszonyok már látták közeli programjukat, amint a kíváncsiságtól hajtva bebetoppantak szobádba.

Odakünn közben szorgos munka folyt, ezt persze te nem tudhattad. Sietve lemosták a tíz esztendeje porosodó keresztet, megtisztították a tyúkpiszoktól.

Készenlétbe helyezték.

És te néhány nap múlva — mintha csak daczból tennéd, bosszantani akarnád az embereket — felkeltél az ágyból. Kiballagtál a kapuhoz. Kezedet a szódásüveg aljára emlékeztető szemüveg fölé ernyőzted, benéztél a világba. A világba, ami oly' sietve szeretett volna már megszabadulni tőled.

A menyed dühöngött, nem is próbált uralkodni magán. Kiállt ő is a kapuba és ott üvöltötte vérben forgó szemmel, a szomszédok és járókelők előtt: — Ez a vénasszony boszorkány, ennek nem árt semmi. Nem is fog megdöglöni soha!

A kifakadásra, a szitkokra te már rá se hederítettél. Nem sokat beszéltél és — bocsásd meg a nyílt szót! — az elméd sem volt hibátlan. Éltél hangtalanul a családban, mint az árnyék.

De most végleg elfáradt a szíved. Ide tették a kettős sír fenntartott részébe, Apó mellé. Hamarjában — talán a félelemtől, hogy meggondolod magad — fejed fölé állították a keresztet. Rajta olvasható a szöveg: „Itt nyugszik Széles Istvánné, szül. Oroszi Terézia 1880—1978”.

Hibás az írás, a sebtiben utánpingált aranyozás..., Mami! Keresztül húztad a számításokat, tovább merészeltél élni, mint ami kiszabott véreidőtől.

A szürke köre odabütykölt hetes alól kilóg a hatos. Igaz, most virág, szerény kis csokrom takarja. A bűn áruló jelét azonban csak ideig-óráig leplezi.

Mert nem te vétkeztél, Mami, hosszú életeddel.

újabb üzemot létesíthetnénk, és megint újabbat, meg ismét újabbat, és ennek nem lenne vége, míg az ország iparának teljes keresztmetszetét be nem telepítenék a gyárba... De világos, hogy ekkor jönnének a külgazdasági gondok — szóval ez végtelen lánc, és a Hűtőgyár nem akar felkerülni a járszalagjára; s ami részletekben eddig mégis megalkudtunk, az igencsak mind visszalépés a korszerű iparfejlesztéstől. A maitól és a holnapitól. Mert tegnap, szóval néhány évtizede még a világ legelső, már akkor is legmodernebb vállalatkolosszusa, a Ford Művek is teljes autarchiára tört. A nagy Henry I. és fia, Henry II. egymás után építette a hengerműveket, aztán a melegsajtolókat, aztán a hidegsajtolókat, aztán a kohókat; de utána vas- és szénbányákat nyitottak vagy vásároltak, s hozzá saját vasutakat építettek, külön mozdony- és kocsiiparkot létesítettek. S így tett akkor a többi nagyvállalat is, mígnem rájöttek, hogy ez kész ráfizetés, mert van egy csomó segédüzemük, amit ők teljesen nem tudnak kihasználni, s nem is értenek hozzá kellőképpen, hiszen csak muszájból foglalkoznak vele. És körülbelül negyven, harminc, de talán csak húsz éve kezdődött el igazában az ipar szakosodása...

Hát igen, elkezdődött nálunk is. Elvben. Jogszabályokban. Szervezési és telepítési ut-

sításokban. A gyakorlatban sokkal kisebb mértékben; csak ezt az ország vállalatai boldogok lennének bevallani. és én sem megyek bele a taglatatába. Nem az én asztalom. Hagyjuk inkább az anyagbeszerzés, a külső együttműködés idült zavarait, s kerüljünk belül a gyárkapun.

Jöjünk be, és tegyük föl, hogy az alurudak, bárhogy is, de már itt vannak. kellő mennyiségben, nagyságban, vastagságban és összetételben. A manipulálás az első állomás: a nagy teljesítményű nyomógépek darabolják, zömítik, hidegen folytatják, azaz húzzák. Ekkor a leendő szifontestek még valahogy úgy néznek ki, mint valamely ágyútöltényhüvelyek. Ennél a munkacsoportnál szinte soha sincs probléma. A régi német gépek megbízhatóak, s ha valamelyik mégis elromlik, mindig van tartalék. Vagy tartalék présgép, vagy tartalék alkatrész. Ezután következik a nyak behúzása, majd a szifontestek alakjának kidolgozása. Ezeket a műveleteket már direkt erre a célra vásárolt, úgynevezett céggépeken csináljuk. A gépeket Nyugatról szereztük be, egy sokkal fejlettebb technikai környezetből ragadván ki őket, és itt kezdődik a hiba: présgépeink több évtizedesek, ezek a manipulátorok pedig pár évesek. A két technika nem jön össze. Amit ráhagy a présgép, azt nem tűri a manipulátor: leáll, újraindul, deformál, deformálódik — azaz szeszélyeskedik, mint fiatal menyecske az öregecske férj mellett... Min-

denki ideges. Fehér István, az üzemvezető, közelükbe sem megy a gépeknek, csak mesziről szidja őket! Anyagtorlódás. Reklamáció a szifonszerelde felől. Igazolás, írásban. Visszaigazolás. De ez csak papír, ebből nem lesz szifon: a szerelők követelik az alkatrészeket

Követelik az utóbbi időben, mióta a vállalat berendezkedett a saját szifonfejgyártásra: újabb pofon a modern szakosodásnak!... Am a legmodernebb megoldású automata ontja a fejeket. Igen, hanem a sorjázó, fúró, peremező és menetvágó gépeink, amik a fejeket „szerelés alá” hozzák, azok régiek. Megint egy új folt a régi nadrágon: az avított szövet szakad, az új folt fityeg. Ki kellene cserélni az egész öltönyt. Nincs rá pénz. Nosza, helyezzünk egy újabb foltot az új és a régi szövet közé! Vesszünk egy automata fejkikészítő gépet. Egyik oldalán beteszed a fröccsöntött nyers darabot, másik oldalán kipotyan a szerelhető szifonfej!... Álomnak is szép! Helyesebben: csak álomnak szép, mert a gyakorlatban hónapok óta van bent a gyárban, de a szifonosok még nem is látták. A Kísérleti üzemből horgonyozták le... Minek? Kísérleteznek vele!... Igen, a csodaautomatával! Mert nem pontosan ilyen szifontestek kikészítésére gyártották, nem pontosan a mi műanyagjaink vegyi összetételére, és nem ilyen vegyes technikai környezetbe: egy gazdag világ bőkezű konstrukciója a mi félszegény iparunkban. De erre csak akkor jövünk rá, mikor meghozzuk... Újabb hátránysorozat — s közben megindul a körfolyamat visszafelé: Ki rendelte?! Ki mondta, hogy rendeljük?! Ki mondta a rendelést mondónak, hogy ez jó lesz?! Ki járt kint!?!... Mellesleg: miért az járt kint már megint?! Hány napig volt kint!?! Mennyi napidíjat markolt föl devizában, és mennyi jutalmat itthon, forintban!?!... Apropos! Telefon: — Öregem, nem hoztál egy Levy Strauss-t? ... Nem? — Kagyló le: — A fene a pofád! Persze, hogy valamelyik nacsalyniknak hoztál, aki kiküldött! — Cigaretta, ki a folyosóra: — Gyerekek, ki tolja előre ezt a léhütőt, ezt az ócska kontárt?! Mi?!... Nebbeszélj! — Be a vécébe: — Hát nem engem tol, hogy az örökös ragya verje ki ott, ahol a legkevésbé látják! Eddig azt hittem, én vagyok az üdvöskéje!... — Felelős persze nincs, ne is reméld! Levelek, igazoló jelentések, visszaigazolások, egyeztető tárgyalások. Amint ilyenkor mondani szoktuk: működik a mechanizmus...

Közben jön a művezető a Kísérletiből: az automata működik. Mi?! Nem igaz!... Gyártmányfejlesztő, gyártástervező, technológus, technikus, termelési főmérnökség, normatechnológia, számvitel, kereskedő, gyáregységvezető, üzemvezető, meg akit még akarsz, le a Kísérletibe. És valóban. Az automata dolgozik, halkán, elegánsan, csak néha köp egyet jobbra-balra. A munkások már a zuhanyozóban vannak: negyedik hete túlóráztak a gépnél. A művezető a kalickájában ül. A népes had előkotorja: mi ez a köpködés?! Az öreg megmagyarazza: nem találtak megfelelő szilárdságú és vastagságú nyomócsövet a hűtőfolyadék számára. Se égen, se földön, az egész országban. „Miért nem rendelték meg?” „Megrendeltük.” „Visszaigazolták?” „Hat hete.” A kérdező lecsihad. És általában mindenki megnyugszik: a gép ugyan nem kifogástalan, de a papírok rendben vannak, azaz: jól szuperál a mechanizmus... Folytassam?

Nem, köszönöm!

... Elbúcsúztunk aznapra, és mentem a Szifonfej-szereldebe... Szerelde?... Előkelő szó. A csarnok hátsó traktusának egy sarkából választották le valaha. Pici helyiség. Nyáron rosszul szellőzik a magas ablakok miatt, télen rosszul fűthető a nyílászárók miatt. Öreg falak. Koptott, töredezett betonpadló, rajta öreg asztalok, két hosszú sorba állítva, körülötte lányok, asszonyok. Belépek, köszönök. Rámpillantanak, mosolyognak, emlékezetükben kutatnak, hogy ki is lehetek, de közben a kezük nem áll meg, egy pillanatra sem: szerelik a szifonfejeket. Egy műszakban valami húszan, két műszakban nem egészen ötvenen — az ember el sem hinné, hogy ez az ötven ember a világ

legnagyobb szifonygártó cégének a lelke: tíz ujjuk automatikus mozgásától, vegetatív idegrendszerük állóképességétől, agyuk állandó és sűrű visszacsatolásától függ, hogy a nyomókar központosan áll-e majd, vagy hogy a rossz tű, a hibás gumigyűrű nem kerül be a fejbe, hanem eldobják egy villámgyors mozdulattal... Hogy szóval a Kedves Vevő Nemesmedvestől Kötégyánig, de Odera-Frankfurttól Vlagyivosztokig, sőt Fokvárostól Yokohamáig meg legyen elégedve, és ne szidja a kezét!

Napi 1200–1400 gumigyűrű és tű, ugyanannyi belső hüvely, felső zárógomb, nyomókar és nyomókar-biztosítógomb a norma. Nem egy személynek. Háromnak vagy négynek; attól függ, hogy milyen fejet szerelnek — vagy hogy mennyire selejtes az anyag. Igen, az utóbbi is: hiába biztos a szem a kiválasztásban, az ujj a tapintásban, a csukló a pöccintő mozdulatban; napi 4–500 hibás alkatrész eldobása már tetemes idővesztés. Még itt is, pedig nem szalagszerűen dolgoznak, hanem csoportban. És ez az egyik ok, amiért a Szifonszerelde még a szomszéd üzemekben is előkelő munkahelynek számít. A másik, hogy ülnek! „Á, a szifonos lányok!” — hallottam, mikor még sohasem jártam ott. — „Csak ülnek a sejhajukon, még könyökölhetnek is (!), és tapogatják az apró alkatrészeket! Semmi csengő, semmi nagyszalag, nincs harmadik meg negyedik fokozat!... Ők diktálják maguknak az iramot!” — Hát most itt vagyok, ezen a kivételesen prima munkahelyen. A sarokba húzódok. Bejön a művezető. Bemutatkozom. Elnézést kérek, hogy csak úgy betörttem. Elnézést kér, hogy csak úgy utánam jött. Mimika, téblábolás, apró nevetések: TABLÓ, azaz: történik valami a sarokban! Mégsem áll le a kezük, nem néznek meg bennünket. A kíváncsibb természetűek odasuhintanak ugyan egy pillantást, de szerintem például azok sem tudják kivenni az arcvonásainkat, vagy azt, hogy milyen inget vettünk fel reggel. Nem, mert közben a „belső szemük” egyre a szifonfejet figyeli, ahogy az varázslatos gyorsasággal és mégis valami nyugodt bizottsággal pattog-forog, alkatrészekkel töltekezik a kezük között, az ujjhegyek zongorázó mozdulataira.

Ők diktálják maguknak az iramot?... Bejön egy félméletlen fiatalember. Mellén, karján izzadság vágott kacskaringós ösvényeket a műszak közben rátelepedett olajos porba. De hogy ő mégis valaki, nem pedig „sormelós”, „szalagkuli”, „gumi-ember”, satöbbi. satöbbi (ez egészen újkeletű szavak összegyűjtése is megérne egy misét), azt fekete, kétoldalt felpöndörített karimájú kalapja jelzi hosszú, gesztenyeszín fűrtjein. A művezető arca mozdulatlan, csak a szeme forog felém. A fiú megérti, széttárja a kezét, s kifordul, laza, megeresztett vállakkal. Megismertem: anyagszállító tárgoncás. De a műszak is megismertem, nyilván, s tudja, mi hírt hozott... Mint mikor az egészen modern előadókteremben lassan veszlek ki az áramot a lámpákból, úgy tompulnak le az asszonyok és lányok mozdulatai. Pedig nem akarják, ez látnivaló: rebbe-nő tekintetek felénk, ingerült pillantások az ablakokra, ajtókra, falakra; erőltetett gyorsasággal kapnak a belsőgyűrű után, az kipattan az ujjbegyek közül, csendül a betonon. A művezető izog-mozog, egyet lép a kijárat felé, de hogy én nem mozdulok, marad. Egy asszony felnéz a plafonra, aztán bele az ölébe; megint a plafonra, megint az ölébe. Hallom, amint ropognak a nyakcsigolyái. A művezető ekkor kétségbeesett lépésre szánja magát. Rápillant az órájára, majd nagyot kanyarint a levegőbe: „Á, hát már eü-szünet, lányok! Ki lehet menni, pipilni”. És vidám képet vág hozzám.

A munka zsongító zaja egyetlen másodperc alatt szűnik meg. Puff! Puff-puff-puff! — koppannak tompán a szifonfejek az asztalokkon. A fiatalabbak mindjárt felállnak. Nyújtóznak. Ropognak az ízületek, pattognak a gerincek. Egy kislány kikászálódik a fal melletti sorból, indul kifelé. Megismerem helyes miniszoknyáját. De most nem billeg olyan ritmikusán, mint a múltkor a gyár fűtcáján... Az idősebbek először ültükben lépegetnek egy

párat. Próbálgatják az elzsibbadt inakat. Talán az idegen előtt nem akarnak bicegve megindulni, talán egyébként is ez az ő megszokott munkahelyi tornájuk. Néhányan felnyúlnak a polcra, leveszik a nylonba csavart tűórait, s töprengeni kezdenek... Észreveszem magam: fölösleges vagyok. Dolgozni akkor is lehet, ha idegenként tátom itt a számat — de enni! A hármasszintű: a munkahely légköre, az otthont idéző étel és az intenzív idegműködést kívánó emésztés sehogyan sem áll össze, ha tovább is itt bávaskodok... Megindulok, köszönök. Kórusban válaszolnak, hangosan, szívesen. A művezető boldogan utánam. Hogy megrövidítem a búcsúzást, azt találok mondani:

— Meddig tarthat az anyagihiány?

Csaknem leesik az álla. A szája kétszer is megmozdul, de nem tud mit szólni. S ettől elszégyellem magam: milyen alapon jövőm ilyen nyegle és vallató mondattal?! Különben a világ legtermészetesebb kérdése lenne, de a néhány perc alatt kialakult helyzetben legalábbis tapintatlanság. Mert az nyilvánvaló, hogy az öreg szégyelli az imént beállt munkadefektet. De miért? Hiszen (ezt később tudom meg) tapasztalt, rutinos róka a szakmában! S ha valaki, ő igazán nem tehet az anyagihiányról.

Ezen töprenkedek, miközben zavarodott gyorsasággal elbúcsúzom.

Nagybátyám esete jut eszembe, aki az első világháború végefelé hadifogságba került, s mert látzint, meg szokni akart, a franciák valami várbörtön szerű épületben őrizték. Ahol millió volt a poloska. Egyszer panaszt is tetek a főporkolátnak, hatan magyarok, egy csellából. A nagybajszú fegyőr rájuk nézett: „Otthon nem voltak rá kényesek? Irtsák ki!” És hangjából, tekintetéből olyan koncentrált megvetés áradt, hogy még felháborodni sem bírtak, s képtelenek voltak elmondani, hogy itthon véletlenül sem ismerték ezt az állatfajt, s hogy az irtásával már minden elképzelhető módon próbálkoztak, de hasztalan, mert a poloskák természetesen nem bent laktak velük a szalmában, hanem a sok évszázados falakban, az ajtó- és ablaktokokban, s azokat nem verhetik szét, mert akkor a szókés gyanújába esnének... Nem tudták ezt elmondani, semmit sem tudtak szólni, úgy beléjük bicsaklott a sértés. Később lázadás tört ki a börtön másik szárnyán, de ők erről semmit sem tudtak, csak arra neszezték, mikor kivágódik az ajtó, és fényes tiszt urak meg civilek jelennek meg, kérdezgetve őket a bánásmód, az elhelyezés felől. Természetesen eszük ágában sem volt elmondani a való helyzetet, mert a vizsgáló urak mennek, ők viszont maradnak. Pedig a végefelé az egyik civil még azt is megkérdezte: „Poloskák vannak?” „Nincsenek!” — válaszoltak kórusban... „Miért tagadták le?” — csudálkoztam apró gyermekként. Az öreg még egyszer megtapogatta a kapanyelet, hogy jó fogás esik-e rajta, majd letette a kétnyelvű vonókést, és a dőznija után nyúlt: „Szégyelljük magunkat a főporkoláb előtt; mert az is ott állt. Resteltük, hogy mink magyarok olyan gyávák vagyunk, még a poloska-állattal se bírnuk!”

Az öreg művezető is így szégyellte az imént? Körülbelül. Csakhogy az ő fejében még egy másik gondolat is dolgozott. Az elmúlt évtizedek alatt számtalanszor volt már anyagihiány, ilyen fennakadás, olyan fennakadás a praxisában. S ha éppen olyankor jött valami külső látogató, aki tudatlan idealizmussal várta, hogy most némi bepillantást nyer a DÉSZ, azaz a Dicsőségesen Épülő Szocializmus, meg a THM, értsd: Törhetetlenül Harcoló Munkásosztály életébe, akkor el kellett viselni annak megrovó, lesújtó pillantásait. És esetleg még valamely gyors és fenyegető kioktatást is kapott, amit némán tűrt. Mert hiába kezdene magyarázkodni: objektív akadály?... Külső nehézségek?... A kooperáció szűk keresztmetszete?... — A kifejezéseink már az ötvenes években rossz az akusztikájuk az „Úr színe előtt”. Sőt:

Mikor a negyvenes évek legvégén a Ganz Hajóba kerültem, a Gépműhelyben egyszer nem akadt munka a brigád számára... Egy-

szer? Sokszor, de most ezt az egyet idézem: a csoportvezető azt mondta, sorjázzuk le a motorház hatalmas csavarjait és anyáit, aztán próbáljuk ki, hogy pászolnak-e a menetek, s ha kell, olajozzuk be. A brigád régi tagjai kifejezetlenül arccal fogadták a közlést, s menten szétszéledtek. Ki a kantineba, ki a vécébe, öltözőbe, mások meg a szomszéd üzembe, megkérdeni a havert, hogy ő mit tippelne a vasárnapi Vörös Meteor—Vörös Lobogó mérkőzésre? (A Lottó, ez a másik üdvös tömegintézmény akkor nálunk éppen szünetelt.) Én azonban, friss és buzgó újonc lévén, aki ráadásul be akarja bizonyítani, hogy szabotálni léte sem egészen hasznavehetetlen — hatalmasan nekiláttam a csavaroknak. Fél óra múlva odajött egy idősebb szak, és mintegy véletlenül megállt a padom mellett: „Átképzős úr! Az álláspénz egy forint negyvenkét fillér!” „De én nem állok.” „De ön most áll, átképzős úr (a képzett kollégák mindig külön kéjjel használták hivatalos titulusunkat), mert az esztergályosok sztrájkolnak az új norma miatt, s ki tudja, mikor indulnak újra.” „Hát ez fölösleges munka?” Látván megrendülésem, valamelyest megnyihült irányomban: „A legteljesebb mértékig, apukám! És ha te most pár óra alatt végigtapogatsz az egészet, akkor mit csinál a banda délután, meg holnap vagy holnapután, mikor erre jön valami bos?” (Akkor még az angol eredetű megjelölést használták a főnökre.) „A bosok nem tudják, hogy nincs munkánk?” „A bosok azt nem tudják, hogy mikor esz ide a fene még magasabb serifeket.” „Miért? Azok már nem tudják?” „De igen, kispofám, azok tudják a legjobban, mert ők tárgyalnak az esztergályosokkal, meg az ávosokkal, akik ma reggelre megszállták a gyárat — de újban nincs az a bos, aki lézengő munkát akarna látni!” — Később megtudtam, hogy a főnökök ilyen szokása egészen újkeletű. Mert azelőtt, ha a gyár nem tudott munkát adni a dolgozóknak, azok valóban állhattak vagy ültek, aludhattak, sőt, hazamehettek — de akkor persze nem kapták az álláspénzt.

Vagyis, a szifonszerelde művezetőjében ez a berögződés is dolgozott. Hogy tudniillik, a munkás saját hibáján kívül áll ugyan, de ezt nem szabad kimutatnia, mert nem valljuk be neki! A munkás ezt persze tudja, de úgy kell tennie, mintha nem tudná! És ha a művezetők, künjukban, már nem képesek kényszerfoglalatosságot kijelölni nekik, akkor ők maguk keresnek kényszertevékenységet — künjukban! Hogy a letolást elkerüljék. Ennek az általános gyakorlatnak nem kicsi a rohasztó hatása, de most nem ide akarok kilyukadni, hanem:

A munkás nem látja át a mechanizmust, csak azt tapasztalja, hogy a folyamatos termelést többféle ok szakítja meg, többfelől. De mert ezek eredő ok összefüggései ismeretlenek vagy elérhetetlenek számára, úgy fogadja, ahogyan szülei tekintették a jégverést, az aszályt, a villámcsapást: nem tudtak ellene tenni semmit. A vezetők „kényszerviselkedését” viszont valahogy úgy tekintik, mint úkapjuk tekintette a kerületi kapitány magatartását, amikor az valamely felsőbb rendelkezés értelmétlenségét a leghivatásosabb hivatalos szöveggel igyekezett lefedezni. S a Jászberényi Hűtőgépgyár működésére persze nem is az anyagihiányból vagy egyéb objektív okból eredő leállások a jellemzőek, hiszen akkor talán mégsem lehetne az ország egyik legvirágzóbb, legsikeresebb vállalata — a jelenség vizsgálata azonban, hitem szerint, módot adott annak bemutatására, hogy a gyár működése mint külső, objektív valóság jelenik meg az egyes ember előtt. Olyan tőle független tényezőként, amire ő számottevően nem tud hatni, minek mechanizmusát képtelen megváltoztatni. És meggyőződésem éppen ezért, hogy az ember termelői, alkotói magatartását többé nem a munkás—munka kapcsolat felől lehet megközelíteni korunkban, hanem a modern nagyipari szervezetek és a huszadik századi ember közötti ténylegesen meglévő szálak fölfejtésével.

Kunszabó Ferenc

A palóckutatás elvi és módszertani problémáiról

Az Alföldtől északra eső hegyvidék magyar lakosságának néprajzi, nyelvészeti és történeti vizsgálata Szeder Fábián emlékeztető dolgozatának megjelenésével indult el és azóta — változó intenzitással — a mai napig folyik. E százhatvan esztendő kutatástörténetében négy szakasz különíthető el. A Tudományos Gyűjtemény felhívását követő időszak egyrészt felfedezi a palócságot mint néprajzi és néprajzi csoportot, másrészt történetüket kutatva, rábukkan a középkor polovec nevű népére és a kettőt genetikai kapcsolatba hozza egymással. E korszak kutatásának fő irányát éppen a polovecek etnikai meghatározása és más, egykorú népekkel — mint az úzokkal, a kunokkal — való azonosítása vagy rokonítása képezte. Pintér Sándor palóc tanulmányainak megjelenése 1880-ban megnyitja az anyagi és szellemi kultúra, a dialektológia és a társadalom ismertetésének azt a sorozatát, ami lényegében a palócokról kialakított tudományos képnek ma is fő vonásait alkotja. A két világháború között más tudományokhoz hasonlóan a néprajz is rendszerezési ismereteit, összegezi eredményeit, így kísérletet tesz arra is, hogy a magyar nyelvterületet tájak és kultúrák tagoltsága révén ossza fel. Ez áttekintés természetesen a palócokra is kiterjedt és meghatározta azokat a kulturális, társadalmi jellemzőket, amelyek a palócokat a többi magyartól elválasztják, elkülönítik. A szintézis nem volt mentes a vitáktól és azzal a következtetéssel járt, hogy a kutatók alapvető kérdésekre nem tudnak választ adni a kultúra egészének struktúráját, vagy földrajzi, történeti összefüggéseit illetően. Ez a felismerés vezette a palóc kutatás negyedik korszakának megindítását, amikor 1967-ben egy egri tanácskozás összegezte az addigi ismereteket és felvetette a bennük rejlő lényegesebb kérdéseket. Így indult meg a legújabb kutatási program azzal a céllal, hogy helyhez és időhöz megbízhatóan köthető adatokkal írja körül a palócok anyagi, szellemi kultúráját és társadalmát.

A következőkben a palócok kutatásának újabb eredményeiről kívánok beszélni, azokról, amelyek 1968 óta jelentek meg és amelyek szorosabb vagy lazább szálakkal már az új programhoz kapcsolódnak. Az eredményeket és a belőlük eredő vagy tőlük független feladatokat három tézis elötérbe állításával mutatom be és ezek kardinális kérdések, amelyek szabatos megválaszolásával a palócokat 160 éve vizsgáló kutatás a mai napig is adós. Ezek a témák: 1. a Palócföld fogalma, kiterjedésének határai; 2. a palócok története; 3. a palócság csoportjellege és a csoport-meghatározás egyik módja, lehetősége.

1. A Palócföld mint fogalom a palócok lakta földrajzi területet fedti, de a palóc népnév tartalmának nincs egyértelmű meghatározása. A palóc név jelentéstartalmának megközelítésére ez ideig három tudományos nézőpontot ismerünk.

A Palócföld kiterjedésének első megfogalmazását Horváth Péternek, majd Pápay Sámuelnek köszönhetjük, akik a Nógrád, Gömör, Borsod és Heves megyék határainak találkozási pontja körül helyezték el azt a tájat, ahol palócok laknak. Szeder Fábián, akinek kutatásai révén konkrétabb ismeretei voltak a népi kultúráról, nyelvről és társadalomról, úgy vélte, hogy szülőföldje, Hont megye is a palócok lakta területekhez tartozik, s ezzel a Palócföld kiterjedését egy újabb tájjal bővítette. E vélemények alapján a néprajz, a „szóejtés”, a *palóc dialektus* képezte, mint az összes népi jellemző közül a legszembevetőbb, aminek felismerése még nem is tudományos tevékenység. Nem lehet kétséges, hogy az emberi kapcsolatokat folyamatában a palócokat ma is kiejtésükről ismerjük fel. Természetes ezért, hogy az információk és az ismeretek gyarapodásával a palóc nyelvjárás területe idők folyamán mindinkább kiterjedt az előttünk ismert határokig. Annak a kérdésnek eldöntésére, hogy a palóc vagy palócos dialektust mekkora területen használják, a néprajz-kutatás az illetékes és a

magyar nyelvátlasz megjelenése óta erre a korábbinál kedvezőbbek a lehetőségek. Imre Samu összefoglalása 1971-ben a magyar nyelvjárás között északi (palóc) nyelvjárásokról ír, melyek közös jellemzője az *a* és az *á* fonéma sajátos kiejtése. Ez és egyéb vonások alapján öt palóc nyelvjárástípus különíthető el, amelyek nagyjából a korábbi variánsok között a legnagyobb palócok lakta területet fedik. A centrális fekvésű közép-palóc dialektus elterjedési köre Pápay Sámuel Palócföldjének felel meg. Ha egyetértünk a Palócföld fenti tartalmi megjelölésével, úgy a nyelvészeti eredmények nyomán a palóc nyelvjárás, illetve nyelvjárások használatának területe azonos a Palócfölddel.

A palócok lakta terület megjelölésének egy másik útját a *regionális néprajzi kutatások* eredményei képezik. Ezek a dolgozatok a kultúra egy-egy kisebb elemét veszik vizsgálat alá és ennek elterjedésével rajzolják meg a Palócföld határait. Paládi Kovács Attila a specifikusan palóc vonásnak tekintendő vászon hátтарыsznya használatát azon a területen tudta nyomon követni, amelyet Pintér Sándor palócnak minősített, vagyis a Pápay Sámuel Palócföldjének bővített változatán. A Szolnok megyei Múzeumi Szervezet munkatársai — elsősorban Szabó László — tudománytörténeti előzmények után a Jászságban a palóc immigráció ténnyéből kiindulva, ennek a népi kultúrában visszamaradt emlékeit mutatták ki. Így tehát a Palócföld egy külső övezete bontakozik ki, ami egybevégy a déli palócnak nevezett nyelvjárás kategóriával. Diószegi Vilmos a néphit egyetlen apró eleme, az égitestet evő mítikus-lény vizsgálata révén palócokat talált nemcsak az előbb említett területen, hanem ettől jóval délebbre is, az Alföld számos pontján, ahova a XVIII–XIX. sz. északról jött telepesei eljutottak. A néprajzi módszer alkalmazásával a palócok lakta terület tehát így terebélyesedik, nem is szólva a Dunántúlról, ahova 1946 körül a szlovákiai magyarság palóc tájszólást beszélő csoportjait telepítették le.

A Palócföld meghatározásának fenti tartalma tehát — vagyis „az a hely, ahol palócul beszélnek”, vagy „ahol a népi kultúra eddig palócnak elismert elemei napjainkig fentmaradtak” — ilyen távoli és illogikus következtetésekre vezet.

A téma megközelítésének harmadik módja, a *történelmi kutatás* és a népi vélemény, a népi köztudat azonban további lehetőségeket tár fel. A szűkebb értelemben vett palóc területek népességtörténetének feldolgozása terén az utóbbi években jelentős előrehaladás történt. Az 1973-ban megjelent Nógrád megye monográfiájában Belitzky János mint a „palóc vármegye”, a „Palócföld” történésze úgy látja, hogy a palócok a megye keleti peremén őslakosok voltak, vagyis egy tömegben éltek és innen nyugatra szóróványaik lehettek. Az 1976-ban megjelent Gömör megyei történeti monográfiában Ila Bálint okleveles adatokra és a népi köztudatra támaszkodva a megye egy részét a *Palócok földjének*, illetve *Palócságnak* nevezi.

Mínthogy a történeti kutatástól egyelőre a kérdésben nem várható jelentősebb eredmény, a *népi szóhasználat* gyakorlatát kell megvizsgálnunk. Amint láttuk, Szeder Fábián Csáb falut és környékét, Nagyhont megyét (mint a táj szülőtte) palócföldnek tartotta; Mocsáry Antal 1826-ban Nógrád megye keleti részét; Jerney János emellett még egyes, innen nyugatra eső falvakat is — és elsőnek a nagylóci csoportot; Mikszáth Kálmán szülőföldjét, a Kürtös patak mellékét; Horváth Péter 1801-ben a bélapátfalvi medencét és így tovább. A Palócföld mint földrajzi és néprajzi, településtörténeti fogalom úgy látszik, eleinte több kisebb-nagyobb terület megjelölésére szolgált, amelyek földrajzilag nem függtek össze egymással, s csak később tágtul a fogalom 150 községre, amit többen követtek, így utóljára Malonyay Dezső. Így vált az eredetileg kisebb tájegységeket megjelölő földrajzi vagy népi tájnév egy, ezek területét jóval túllépő nagytáj nevévé, amit egyetlen tényező, a nagyjából azonos nyelvjárás használata fog össze.

A Palócföld fogalmának első szabatos meghatározása Filep Antal munkája, aki ezt tartalom nélküli, fiktív tájfogalomnak tartja, mert „a magyar népi műveltség... valamennyi jelensége és eleme... a feltételezetten palócnak tekintett jellegzetességektől füg-

getlenül, összefüggő elterjedésterületet alkot, és egybeesik a Palócföld nagytáji keretével”, ezért a Palócföld (Felső-Magyarország magyarsága) helyett a Felföld megjelölést javasolja. Ez az indoklás, mint látjuk, néprajzi igényű, de nincs összhangban az újabb néprajzi kutatás ide csatlakozó eredményeivel. A Palócföld tényleg fiktív fogalom, egy akkora terület összefoglaló neve, amelybe beletartozik számos kisebb földrajzi, de bátran mondhatjuk, néprajzi terület vagy csoport. A Felföld mint földrajztudományi szakszó az Alfölddel ellentétben hegyvidéket jelent, amit az új etimológiai szótár szerint nemcsak Észak-Magyarországra, hanem a Dunántúl egyes részeire is alkalmaztak. Felföldön egyébként Heves megyében semmiesetre sem a mátrai tájat, hanem a mai Szlovákia területét értették és értik. A Felföld ennél fogva nem helyettesítheti a Palócföld megjelölést; már csak azért sem, mert benne van a köztudatban és nem is helytelenül, amellet annál kisebb tájra vonatkozik.

A téma felvetéséből azonban bizonyos feladatok is adódnak. Először az, hogy tovább kell keresnünk azokat a kistáji és egyúttal néprajzi egységeket, amelyek a Palócföld alkotó elemei. E földrajzi, néprajzi és néprajzi fogalom kialakulásában eddigi ismereteink szerint több tájnév és táj megjelölése vett részt: Mátra alja, Medves alja, Karancs alja, Gortva völgye, Erdőhát, Kürtös patak melléke, a Belpátfalvi medence, a nagylóci (hollókői) falucsoport, az Ipoly mente és mások. Ezeket túl még számos kistájat ismerünk és kutatásaink során ezekkel a néprajzi egységekkel számolnunk kell.

2. Dolgozatom második részében a palócok történetével kapcsolatos újabb eredményeket kívánom ismertetni. Az 1967-ben Egerben tartott tanácskozáson Györffy György foglalta össze a korábbi eredményeket azzal a bevezető megjegyzéssel, hogy ez a településtörténeti kutatás legnehezebb kérdései közé tartozik, mert a palóc megnevezés tartalma bizonytalan, de főként amiatt, hogy a terület településtörténete a X–XIII. századokban alig ismert. Azóta azonban a kutatás ezen a téren is — mint már említettem — újabb eredményeket ért el.

Tudatában vagyok annak, hogy a Palócföld népvándorláskori és Árpád-kori településtörténete a XVI. és XVIII. század népmozgalmi miatt nem adhat sokat a palócok jelenkori megismeréséhez, de ki kell rá térnem, mert irodalmunk ezzel a problematikával aránytalanul többször foglalkozott, mint a kultúra és a társadalom megismerésével. Az avaroktól, a karaboktól vagy a kunoktól való leszármazás kérdése ma is foglalkoztatja az embereket, mint ahogy az értelem fejlődésével, a műveltségi szint emelkedésével a magánembert is érdekli származása, elődeinek személye.

Belitzky János rekonstruálni tudja Nógrád megye középkori településtörténetét, de a palócságra, mint „elkülönült népcsoportra” nem talált adatokat. Talált azonban egy, a palócokkal azonosítható katonáskodó réteget, a Gömör öröket, akiknek egy részét később északabbra rendelték és akiket tizlándzsás csoport néven ismerünk. Ezek visszamaradt elemeit tartja a mai palócok elődeinek, akik szörványokban éltek, majd beolvadtak a területen élő jobbágyságba és nemességbe, ezért felderítésük nehézségekbe ütközik.

Ila Bálint elmélete szerint a Gömör megyei Gortva patak völgyének „palóc” lakossága a XI. században a Trencsén megyei Bolondóc vár jobbágysági és várnépe volt. Megállapítja, hogy a terület helynevei eredetileg mind magyarok, részben a török nyelvből átvett szavakkal. A palócok eredetének kérdésében nem foglal állást, mert ehhez ismernie kellene a Nógrád és Heves megyei palóc csomópontokat is. Különösen fontosnak tartja a Mátra alja településtörténetét, minthogy véleménye szerint a Gortva völgy lakosságának köznépi rétege innen települt be. Felvetődik a kérdés, hogy ezek elődei nem voltak-e a bolondóci várjobbágyságok.

A jogtörténet középkori adataira épül Kovács Béla elmélete, mely szerint a palóc népnév helyét az oklevelekben felbukkanó latrí, praedo, latrunculus foglalta el, ami királyi testőrséget, katonáskodó embereket jelöl.

Az utóbbi tíz év során közzétett kutatási eredmények tehát nem oldották meg a palóc eredet kérdését, de feltárt adataik révén az Árpád-kori településtörténet két területen is megírták. További feladatnak kell tekinteni a harmadik és nézetem szerint kulcsfontosságú terület, a Mátra alja feldolgozását, aminek középkori településtörténetéről szinte alig van adat. Az okleveles források felhasználása mellett azonban más tudományok részvétele is szükséges. A régészet hozzájárulása ma még nem számottevő, az említett korszakból használható leletanyag még nem került elő. További eredmények várhatók az összehasonlító névkutatástól,

minthogy a török nyelvből származó földrajzi nevek száma egyre gyarapodik. Ennek egyik előfeltétele a korunkban használt földrajzi nevek feldolgozása.

3. Harmadik tézisem a palócság csoportjellege és módszerünk ennek meghatározására. Ez a kérdés nyilvánvalóan összefügg az előbbi kettővel, ezért e hármas célkitűzés jegyében indult el tíz évvel ezelőtt egy kutatási program a palócokkal kapcsolatos, függőben levő kérdések megválaszolására. A munka a Kulturális Minisztérium és az érdekeltek megyék támogatásával folyik.

Irodalmunk a palócságot korábban néprajzi csoportként kezelte. Újabban került használatba az etnosz, az etnikai csoport megjelölés, amit egyesek a palócokra is alkalmaztak. Munkánkkal szorosban összefügg annak tisztázása, hogy a palócság néprajzi vagy etnikai, esetleg etnokulturális csoportnak tekinthető-e. A különféle jellegű néprajzi csoportok vizsgálatának elvi, módszertani irodalma az utóbbi években annyit tárgyalt ezt a kérdést, hogy én Sirokogoroff és Bromlej nyomán csak a lényegesebb meghatározó kritériumok és palóc megfelelői felsorolására tudok vállalkozni.

A néprajzi egység legfontosabb jellemzője a közös nyelv, ami esetünkben a nyelvjárással helyettesíthető. A palóc dialektus öt változatban él ugyan, de valamennyi megkülönbözteti használatát a csoporton kívül élőktől. Elmondható, hogy a palóc nyelvjárás minden néprajzi egység dialektusa közül a legtávolabb áll az irodalmi nyelvtől. A közös eredet és ennek tudata, az etnikus öntudat a palócok esetében negatív, de nem eléggé kutatott a magatartás pozitív formája, amikor egyes kisebb tájak népe palócnak vallja magát. A közös kultúra kritériuma csak kisebb tájakra bizonyítható és ezek a tájak még kisebbek, mint az öt nyelvjárás típus. A dialektushoz hasonlóan nincs tehát egységes palóc kultúra, csak amíg ezt a nyelvészek konkrét adatokra építve meg tudják állapítani, addig a néprajz még távol áll ettől, csak a feltételezésig juthat el.

Az eddig elmondottakból az következik, hogy a palócság nem tekinthető sem etnosznak, sem etnikai, sem etnokulturális csoportnak, mert nincs csoportöntudata és nincs bizonyíthatóan köztörténelme. Az adatok elégtelensége miatt csak feltételezzük, hogy nemcsak a nagytáji keretek között, hanem a leszűkített térségekben sem találunk homogén kultúrát. Ismeretes, hogy sokszor a Palócföld egymással szomszédos falvai is jelentősen különböznek egymástól.

Ezeket a kérdéseket a folyamatban levő kutatásoknak kell majd megválaszolni, koncentrálna a figyelmet a palóc néprajzi csoport centrális területére, amelyet a programban három megye húsz települése képvisel.

A tervezett palóc monográfia hat tematikus fejezetre oszlik, amit egy bevezetés és összefoglalás egészít majd ki. A kötet egy földrajzilag leszűkített tájat dolgoz fel, nevezetesen azt a tájat, amit Pintér Sándor palócnak minősített. Ennek a tájnak a keretei között helyet, vagyis kutatópontot kapnak mindazok a jelentős földrajzi-néprajzi egységek, amelyek részt vettek a Palócföld fogalmának kialakításában és amelyek országunk határain belül fekszenek. Ezt a vidéket minden kutató Palócföldnek — vagy helyesebben lakosságát palócnak — tekintette.

A kutatás kérdőívek és gyűjtési útmutatók segítségével folyik. A munka első fázisában összeállítottuk azokat a kulturális jellemzőket, amelyeket a néprajzi irodalom palóc sajátosságnak ismert fel. Ezeket akkora területen kérdeztettük végig, ami országhatárainkon belül a palócok lakta tájakon is túlterjedt, vagyis a kutatást a határzónákra is kiterjesztettük. Eddig több mint hatszáz településen töltöttük ki a *Felderítő kérdőíveket*, és adataik összehasonlítási lehetőséget biztosítanak majd a centrális területen készülő monográfia feldolgozóinak számára. Ugyancsak összehasonlító anyagot adnak azok a kisebb falumonográfiák is (Jászdózsa, Visonta, Mátraderecske), amelyek időközben megjelennek. A monográfia társszerzői szükség szerint kérdőíveket állítottak össze fejezetük tárgykörében, de mások saját készítésű útmutatóval gyűjtenek. Eddig 18 kérdőív és három kötet, illetve füzet jelent meg, amelyek módszertani segítséget adtak főleg az önkéntes, társadalmi gyűjtők számára.

A kutatás azzal a fő célkitűzéssel indult, hogy választ adjon egy néprajzi csoport jellemzőinek és egyáltalán a csoport létének vagy nem létének kérdéseire. Minthogy a falu mai műveltségi viszonyai ennek megállapítására már nem alkalmasak, századunk első két évtizedének faluját állítottuk vizsgálatunk középpontjába.

Ez a bázis alkalmas arra, hogy egyes témák történeti előzményeire is visszatekintsünk, de arra is, hogy a gazdaság és társadalom átalakulásával összefüggő változásokat is felmérhessük.

Bakó Ferenc

VIII. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat*

Egy város arculatát, város-mivoltát nem csupán épületeinek, közintézményeinek, üzleteinek száma és külső megjelenése; útjainak, tereinek állapota, szolgáltatásainak színvonala adja. Ahhoz, hogy jól érezhessük magunkat egy város falai között — az emberhez méltó élet anyagi, tárgyi feltételei mellett —, valami más is kell. Valami más, ami megadja a városok atmoszféráját, szellemiségét. A városok kulturálságára, kulturális, szellemi, művészeti légkörére gondolok. Arra a közege, amely egyfelől intézményesen is jó feltételeket teremtve inspirálja a kulturális, művészeti alkotó tevékenységet és amely másfelől be is fogadja és a mindennapi élet nélkülözhetetlen elemének tekinti a kultúrát, a művészetet.

Erről szólván jó érzéssel mondhatjuk el, hogy a magyar városok túlnyomó többsége — köztük olyanok is, amelyek történelmüket immár évszázadokban mérik —, éppen az utóbbi évtizedekben vált, válik ilyen településsé. Mondjuk ki: a szocialista építőmunka történelmi folyamata nem csak gazdasági, közigazgatási, hanem kulturális értelemben is felemelte városainkat, amelyek egyre inkább a kulturális, művészeti életnek is fontos kisugárzó centrumaivá válnak.

Az építőmunka és a kultúra kiteljesedésének szoros, egymást feltételező kapcsolatát jól példázza Salgótarján is. A tegnap még „földszintes” település újjászületett gyáraival, üzemeivel, lakóházaival, és egy jól átgondolt, szerencsésen kibontakozott környezetformáló program révén vizuális megjelenésben, kulturális értelemben is. Ezt a társadalmi mozgásoktól meghatározott folyamatot jótékonyan előrelendítette az itt élő emberek ügyszeretete, jó értelemben vett lokálpatriotizmusa. A megye és a város párt- és állami vezetői, az itt alkotó művészek, a kultúra sorsáért felelős emberek jól érezték azt a kötelezettségüket, hogy az anyagi gyarapodás mellett a kulturális gazdagodásért is áldozatos munkát kell végezniük. Jó tudnunk azt is, hogy munkájuk azért lehetett eredményes, mert a megye és a város lakóinak megértésével, támogatásával találkozott. A kulturális, művészeti alkotómunkára különösen érvényes az az igazság, hogy az csak akkor nyeri el értelmét, ha mindazok, akiknek javára és tevékeny közreműködésével végzik, be is fogadják; ha ez a munka fogékony közön-

ségre talál. Meggyőződésünk, hogy ebben a városban ez történik.

Erről tanúskodik, egyebek között, a felszabadulásunk évfordulóján most nyolcadik alkalommal megrendezett Tavasz Tárlat is.

Vitathatatlan tény, hogy egy-egy képzőművészeti kiállítás rangját, helyi vagy országos jelentőségét a bemutatott művek színvonalával lehet a legbiztonságosabban mérni. Ám az is nyilvánvaló, hogy az ilyen rendezvények sikerének a közönségfogadtatás is mércéje. Nos, az eddigi tárlatok tapasztalatai azt mutatják, hogy ennek a hagyományos kiállítássorozatnak jó közönsége van. Olyan látogatókra számíthat, akik becsülik és szeretik a művészi értéket.

A Tavasz Tárlat -- talán éppen azért, mert létrejöttéért a szűkebb haza határain is túltekintő, jó értelemben vett lokálpatriotizmus lépett működésbe — művészeti életünknek széles körben várt és számon tartott eseménye lett. Ezeken az évről évre visszatérő kiállításokon nem csak az Észak-Magyarországon élő alkotók műveit láthatjuk, hanem az ország más vidékein, más városaiban dolgozó művészek munkáit is. Bizonyos, hogy az északi országrész képzőművészeti panorámáját tágasabb összefüggésekbe helyező rendezői-szervezői nagyvonalúság eredménye is, hogy a Tavasz Tárlaton rendre új művekkel találkozunk; szinte iratlan szabály, hogy itt minden művész legfrissebb alkotásával jelentkezik. Képző- és iparművészetünk belső fejlődési tendenciáinak, s egyúttal a mai társadalmi igényeknek a megértése fejeződik ki a válogatás tágaságában, nevezetesen abban, hogy ezen a tárlaton együtt szerepel képző- és iparművészetünk — irányzatainak, törekvéseinek termékeny sokféleségében. Azaz, nem a szakmai különbségtétel, hanem a művészeti kultúra e területének egészéért érzett felelősség jellemzi a válogatás elveit. Ugyanakkor megnyilvánul benne az a mindinkább terjedő közművelődési szemlélet is, amely a művészi értékek megkedveltetésében fokozottan számít maguknak az alkotóknak a részvételére. Óriási segítség ez a közönségnek, mert ezáltal a kultúra, a művészet egészen belül azonos jelentőségű értékeket láthat együtt, és így teljesebbé válhat a vizuális esztétikai értékekhez fűződő kapcsolata.

A Tavasz Tárlat anyaga éppen az elmondottakból következően — amennyire ez egyetlen kiállítástól elvárható —

hűen tükrözi mai képző- és iparművészetünk helyzetét. Egyebek között azt a fejlődést, amely legtöbb ágazatában bekövetkezett. De a sok szempontból változott, bonyolultabb valósággal folytatott művészi küzdelmet is; azokat a törekvéseket, amelyek az új valóságanyag minél hitelesebb művészi ábrázolásához szükséges új formanyelv, kifejezési eszközök kimunkálására irányulnak.

Azt gondoljuk, nem lehet közömbös az alkotók számára, hogy ezt a küzdelmet a megformálható anyaggal való birkózást társadalmunk egyre növekvő figyelemmel kíséri. Azt is mondhatnánk, hogy társadalmunk fejlődésének olyan időszakába érkezett el, amikor a jó három évtizede kibontakozott lenini kulturális forradalom eredményeként is, az esztétikai kultúra mindinkább áthatja hétköznapjainkat, amikor egyebek közt például a rádió és a televízió jóvoltából valamennyiünk számára megsokasodtak a művészettel való találkozás alkalmai. Ennek a nagyon örvendetes folyamatnak legfrissebb jelensége, hogy a művészet iránt általánosan növekvő érdeklődésen belül kitüntetett figyelem irányul a vizuális kultúra olyan alkotásaira, mint a képzőművészeti közösségi alkotások, a szűkebb és tágabb környezetünket megszépítő, színesítő sok más esztétikai produktum.

Ebből a kötődésből pedig az is következik, hogy mind szélesebb körben tudatosul nálunk: a művészi alkotó munka nem csupán a művészet immanens fejlődése szempontjából elbírálandó tevékenység, hanem jelentősége a legszélesebb társadalmi összefüggésben értékelhető igazán. Kötelezettségek adódnak ebből a befogadói és az alkotói oldal számára egyaránt. Tegyük hozzá: jó kötelezettségek. Olyan kötelezettségek, amelyek nem korlátozzák az alkotói, a kísérletezési szabadságot, sőt: a szocialista társadalom szolgáltatásában végzett művészi munka éppen ezek által teljesedhet ki. Világnézet és tehetség dolga, ki mennyire képes a művészi válaszadásra; hogy egy-egy alkotó tevékenysége mennyire progresszív; hogy a megszületett művek hogyan töltik be szerepüket a szocialista művészet gazdagításában.

Társadalmi fejlődésünk, a szocialista életmód kiteljesedése azt igényli, egyszerűsre is teszi, hogy a műalkotások egyre nagyobb hatóerővel legyenek jelen népünk életében. Az értékes művészet csak így válhat közkinccsé, így tolthati be társadalomformáló hivatását.

Rátkai Ferenc

*A kiállításon elhangzott megnyitó beszéd rövidített változata.

Egy ország a csillagon

Zavarbaejtő könyv. Mindenekelőtt természetesen a tartalma miatt, de nem kevésbé stílusa és terjedelme miatt is. A téma: a környezetvédelem ma már nem ismeretlen, sőt! korunk egyik „slágertémájává” lépett elő. Amikor „slágert” mondunk egyszerre kívánjuk jelezni a szomorú-szorongató aktualitását is és (a korunkra? az emberi nemre?) oly jellemző abszurditását is. Jócsik Lajos nem kevesebbet bizonygat csaknem 400 oldalon keresztül, mint azt, hogy az emberi élet, s egyáltalán az élet veszélybe került a földön. Már megírta ezt egyszer egy ennél sokkal jobb, drámáiban, tömörebben fogalmazott könyvben: az 1971-ben megjelent *Az öngyilkos civilizációban*. Ami akkor, abban a kötetben a görög tragédiák feszültségével, katharizálással hatott, az ebben a kötetben sokszor — talán éppen az ismétlések miatt? — nagy fegyelmet igényel az olvasótól, ha végig akarja olvasni. Nem haszontalan talán éppen ezért — már a recenzió elején — felhívni a figyelmet egy sajátos paradoxonra. Az a veszély fenyeget ugyanis, hogy minél többet olvasunk, hallunk a környezetvédelemről, annál nagyobb az esély, hogy magukat a figyelmeztetéseket is afféle ártalomként fogjuk fogadni. A veszélytudatunk ugyanis nem attól erősödik, hogy sokszor mondják, hanem ahogyan mondják. S ez nem csupán akadémikuskodás. A témát is fenyegeti a devalváció, infláció. A szintén 1971-ben (magyarul) megjelent *Biológiai pokolgép* (Gordon Rattay Taylor tollából) pl. valósággal sokkolt az olvasót, mert az emberi megismerés: a tudomány *jóhiszeműségében* rendítette meg a hitet. Taylor módszere a tényközlés volt, de az ismereteket jól poentírozva és látszólagosan hűvös nyugalommal adta elő. Jócsik Lajos módszere viszont didaktikus, csaknem szájbarágós, s ezzel, ha nem is csökkenti a felsorolt tények hitelét, de igen sokat árt az olvasmányosságának. Márpedig, ha egy könyvet letehetnek az első tíz oldal után, az aligha fog hatni is. A recenzius zavarban van, s legszívesebben a sikerültebb: 1971-es változatról beszélne, ha tehetné...

Jócsik Lajos a kötet első felében lényegében alapfogalmakat definiál meglehetősen komótosan és bőbeszédűen. Életünk tere ez a bolygó, amit ő következetesen (s ki tudja, miért?) „csillagnak” nevez. Nincs izgalmasabb téma magánál a létezésnél. Nem véletlen, hogy az emberiséget szinte eszmélete pillanatától ez foglalkoztatta a legjobban. Ez a vallások, filozófiák alapkérdése: mi az élet, s ha már emberről van szó: mi az élet célja, értelme? Ám, amíg ez a kérdés évezredekken keresztül mindig az egyén, az én kérdése volt, az éppen századunkban drámaian új és kollektív dimenziót és csengést kapott. Ma ugyanis már nem úgy tesszük fel a kérdést, hogy mi az értelme, mert elhalványul a létezhet-e, megmaradhat-e az élet a Földön fenyegető kérdése mellett. Visszapillantva ismert történelmünkre, azt láthatjuk, hogy az ember mindenkor öngyilkos hajlamú volt, háborúkban pusztította egymást: önmagát. Mondhatjuk, hogy szinte attól a pillanattól kezdve, mióta ki tudta küzdeni

önmagát a természettől, valamelyest úrrá tudott lenni a természetben. A háborút: az önpusztítást azonban ugyanolyan „csapásnak” tekintették eleink, mint a természetét: a villámot, az árvizeket, az éhínséget, vagy a pestist. A homo sapiens nem volt ura sorsának mindaddig, míg nem ismerte a természetet, a lét és saját természete törvényszerűségeit. Ennek az „ártatlanságnak” azonban a XIX. század óta vége. A tudományok, a technika fejlődése eladdig elképzelhetetlen ritmusban felgyorsult: nem csupán megismerte az ember a természet titkait, de gögösen meg is akarja változtatni azt. Egy pillanatra úgy tűnt tehát, hogy a szerep felcserélődött, s már nem a természettel küzd az ember, de az szorult inkább gyámolításra. Első látásra azt gondolhatnánk, hogy erre éppen a természettudósok döbbsenek rá először, s ők is figyelmeztették először az emberiséget. Nem így van. Jócsik Lajos is több helyen hivatkozik Marxra és Engelsre, akik az ember és a természet, az ember és saját történelme viszonyát teljesen új módon, dialektikusan írták le. Ma már tehát tudjuk — illetve nem tehetünk úgy, mintha nem tudnánk! —, hogy a természetben és a társadalomban, történelemben szigorú törvényszerűségek érvényesülnek, amelyek ellen nem lehet büntetlenül vétetni. A legizgalmasabb oldalak éppen azok, amelyekben leírja Jócsik, hogy miért pusztultak, váltak sivattaggá, rommá pl. az ókorban virágzó civilizációk, kultúrák. Mert *megsértették a természet törvényeit*.

Tóth Árpádnak lenne tehát igaza, aki csak az ember után reméli a csendet, a természet harmóniáját? Valóban „öngyilkos állat” az ember, amely (aki) bemocskolja és tönkreteszti a Földet? Több jel is mutat erre. Sajátos paradoxonja ez a fejlődésnek, de talán még nem reménytelenül feloldható. Mert — mint már utaltunk rá —, ma már sok mindent tudunk ennek a fejlődésnek a törvényszerűségeiről. Végül is az ember okozta kárt maga a homo sapiens ismeri fel és igyekszik korrigálni. Mindenekelőtt kezdünk kiábrándulni, ki- jőzanodni a civilizációból; pontosabban kezdjük annak látni, ami: lehetőségnek, amely áldást is, pusztulást is hozhat. Amikor mai értelemben vett civilizációról beszélünk, akkor tudva-tudatlan Európára és Amerikára gondolunk, mint ahol létrejött magának a fejlődésnek a kényszere is és az a technikai, tudományos bázis, apparátus, amely ma már az egész bolygónk arculatát meghatározza. Kétségtelen az is, hogy ennek a fejlődésnek a mozgató (egyik) rugója a más földrészeknél nagyobb népsűrűség volt. Minél nagyobb az ellátandó népesség, annál racionálisabban kell megszervezni a szükségletek kielégítését, egyre nagyobb tömegek szakadnak ki magából a természeti környezetből. Évszázadokon keresztül úgy véltük, hogy a fejlődés célja, s egyáltalán maga a fejlődés: a városiasodás, a mesterséges, ember által teremtett környezet. A civilizáció fogalma is ettől kapta pozitív tartalmát. Civilizált: az a korszerű, teremtett, a csinált, s az elmaradott, a „primitív” az, ami még érintetlen, ti.: az ember által nem érintett, nem bolygatott. Századunk azonban drámaian „állítja talpára” ezt a kérdést. Mindenekelőtt a népesedés robbanása. A városiasodás ugyanis ma már nem cél, hanem kényszer. Az, mert a felduzzadt népességnek már nem tud munkát adni a falu; másrészt a nagy tömegek igényeit valóban

csak racionális termeléssel lehet kielégíteni. Radikálisan be kell avatkozni a természetbe, nagyobb termelékenységre ösztönözni, hogy az éhínség megalázó kínját, rémület leküzdhessük. S itt jön az újabb paradoxon! Miközben a tudomány és a technika valóban képessé vált arra, hogy ezeket az újabb feladatokat megoldja, veszélybe sodorta magának a létnek az alapját, terét, forrását: a természeti környezetet. Talán nem szükséges felsorolni ezeket a veszélyeket: a levegő, a víz szennyezéseit, erdők pusztítását, a technika eluralkodását, a városok elszívatosodását stb., stb. Jócsik könyvében többszázszor előforduló kifejezés (amit nem győz újra ismételni és magyarázni) az ökoszisztéma; a természet önmagát megújító, újra termelő-teremtő körforgása. Ebbe avatkozott be durván az ember, akkor, amikor csupán javainak kimeríthetetlen forrását látta benne, s nem tisztelte eléggé a törvényeit. A könyv száraz didakticizmusa ott oldódik, telitődik szociográfiai érdekességgel, feszültséggel, amikor Jócsik az emberi szennyről, illetve annak a természetbe való visszajuttatásáról ír. A természetben nincs szemét, mert minden hulladék átalakul, újra életre kel. Az ember viszont szemetet (is) termel, tehát pocskol. A kérdés racionális megközelítése nyilvánvalóan az, hogy minden anyagot valaminő alapanyagoknak tekintünk, tehát úgy tervezzük technológiákat, városokat, hogy a melléktermékeket, hulladékokat is — a természethez hasonlóan — újra felhasználjuk. Mi hiányzott, hiányzik ehhez? Úgy tűnik, hogy a ráció és a fegyelem. Ráció, amely minden mozzanatában, hatásában végig gondol egy folyamatot (termelést, urbanizációt-infrastrukturát stb.); s fegyelem, amely mértéket ismer: nem pocskol, nem okoz tudva vagy tudatlan kárt az ember életében: a természetben, a Földön. Ne feledjük el, hogy ebben az összefüggésben nincsenek „kis” dolgok, mert: ma már sokan vagyunk a Földön, a szomszédot 10 cm-es fal választja el csupán. Tehát mozdulni se, létezni se tud a társadalom nélkül, amely ellátja munkával, lakással, művelődési lehetőséggel stb., stb.; amely igényt is tart a közművelődésre és állampolgári, emberi fegyelmére. Hogyan állunk mi, magyarok ezzel a kérdéssel? A kép nem mindig hízelgő Jócsik példái szerint. „Ha meg akarod tudni, hogy tiszta-e a háziasszony, nézd meg a W. C.-t!” — tartja egy mondan. Jócsik példái bohózatoknak lennének mondhatók, ha nem tapasztalnánk nap mint nap. A tisztaság, a higiénia az egyéné is, a társadalomé is: a nevelés és fegyelem kérdése. Jócsik nyomatókkal figyelmeztet többször is (Marx és Engels nyomán), hogy az ember és a természet harmóniáját csak egy igazságos: emberközpontú társadalom óvhatja meg, illetve állíthatja vissza. Ez nagyfokú tudatosságot és célszerűséget feltételez, amely valóban okul a történelem említett példáiból, tragédiáiból, s megtervezi, a természet és társadalom felismert törvényszerűségei alapján komponálja meg az életet. A folyók, a levegő szennyezettsége ott kezdődik a bokrok alá rekkentett árnyékszékéknél, a KÖZÉRTEK előtt elfogyasztott söröknél, a szétszórt, elhajtott szemétnél: a fegyelmetlenségénél, neveletlenségénél; annál a közönynél, antiszociális gondolkodásmódnál, amely kivágja a park, az erdő fáit, mert „nem az enyém”. Már a XX. század és a Galilei Kör szociológusai, szociográfusai figyelmeztettek a magyar urbanizáció, civilizáció: az

rovilágban keresi és mutatja fel az országos tendenciákat. Igaz, takarékosan bánik az adatokkal — jószerével nem is közöl statisztikai tényeket —, de azért kárpótolja az olvasót a viszonylatok, belső mozgások mindig szubjektív érdekltségű és hevületű leírásával. A „szubjektív” jelző azonban ez esetben nem elfogultat jelent: pontosabban nem azt a fajta elfogultságot, amely gátolná az objektív elemzésben, feltárásban! Püspökladányról — múltjáról és jelenéről — az sem tudna élesebb bírálatot mondani, aki „kívülről” bírálná. Csák Gyula Püspökladányért, az ezeréves sanyarúságba belerokkant, belecsökött paraszttért haragszik, amely, s aki akkor se él a lehetőségeivel, amikor azokat már megteremtette a történelem.

Apropó! történelem! Csák Gyula is „utánajárt”, kutatta Püspök-Ladány történetét, s „nem találta”. Am, ha jól olvassuk ezeket a kicsit „szégyenkező”, szemérmes és keserű oldalakat, akkor felleljük benne az Alföldtörténetét — azét az Alföldét, amelyen mindig átgázoltak, amelyet hol a tatar, hol a török, majd a „vasas német” tarolt le, fosztott ki, amely minden háborúfordulatot megsínyelt, de kapni, nyerni nem szokott senkitől. Egyik költőnk megfogalmazása szerint az a legnagyobb csoda, hogy a magyarság — s különösen az Alföldön — egyáltalán létezik ennyi dűlás, a szó szoros értelmében végpusztulás után. Hogyan? Úgy, hogy lapult, menekült, kihasználva a terep (mocsarak, folyók árterei, nádasok stb.) nyomorúságos lehetőségeit, s amikor lélegzetnyi időt hagyott a történelem, akkor magát fogta a faekébe, újra tapasztotta sarkunyhoit, templomot épített: élni akart, ahogy lehet. Ez, az élni akarás letiporhatatlan, elfojthatatlan volt benne, de — úgy tűnik — ki is merítette minden energiáját, arra már nem futotta (s egy bizonyos rétegnél ma sem futja), hogy másként éljen.

Így, ebből a történelmi aspektusból kell néznünk például a sokat vitatott tanyákat is: a legkezdetlegesebb emberi települést és gazdasági egységet is. Megtapadni, tíz körömmel ragadni a földbe, elvenni a természettől azt a keveset, ami az életbenmaradáshoz kell. Szívóssá, vasszorgalmúvá és igénytelenné nevelte ez a parasztot. Olyan erények ezek, amelyeknek a pusztulásán joggal bánkódik Csák Gyula, mert megtartó erények voltak, ugyanakkor joggal dühös is, mert ez (ti. az igénytelenség) a továbblépés legnagyobb akadály. A veszély ugyanis — noha nem kell eltúlozni sem — nagyon reális. Mert mit sem ér az igények (különben jogos és kívánatos) növekedése, ha közben éppen a munkamórával, a paraszti társadalom megtartó eresztékéi lazulnak meg. Csák nem rébuszokban beszél: megnevezi azt az évtizedet — az ötvenes éveket —, amikor az átgondolatlan és rosszul végrehajtott „téesszervezés” a parasztokat csaknem elidegenítette a földtől és munkától. (Lényegében azt bizonyítja ez, amit Galgóczi Erzsébet egyik remek írásában: egy nagy társadalmi kísérletet hajtottunk végre, amelyet még elméletében sem gondoltunk át alaposan, minden részletében.) Az átmenet a kisparaszti, kisárutermelői létből a nagyüzemi gazdálkodásba ugyanis messzememenően nem csupán mennyiségi! Az alapvetően helyes célnál éppen a végrehajtójával, alanyával és tárgyával: a paraszttal nem számoltunk eléggé. Azzal a paraszttal, amelynek a viszonya a földdel személyes volt.

A könyv legszebb oldalai azok, amelyek Csák a nagyapjáról és a tanyai életről ír. Nem hazudik illt oda, ahol csak küzdelem és robot volt, de elégtételt szolgáltat ennek az osztálynak, rétegnak, életformának, amely évszázadokon át alapvető volt az Alföldön. Ezek az emberek valóban konzervatívok, még ma is idegenkednek minden újtól, de az ellenkezőjén kellene csodálkoznunk, hiszen évszázadokon keresztül éppen ez: a megőrzés, rejtőzködés, begubózás őrizte meg őket, ez vált ösztönné, vérükké. Az életformaváltozás nem követi spontán a körülmények változását. Ma már tudjuk, hogy Marx álma: az elmélet behatolása a tudatba csak hosszas, szívós és türelmes munkával érhető el. Am Püspökladány még ebben sem szerencsés. Soha nem „termelődött ki”, s ha igen, akkor is gyorsan odahagyta az az értelmiség, amely ösztönzést, a létevel, munkálkodásával példát adott volna. Csupán egy (bevandorló) református lelkész és két derék, áldozatosan munkálkodó és intelligens tanító tud megnevezni Csák, akik az ő útját, eszmékedését is egyengették. Am az ő példájuk kevés volt ahhoz, hogy a nagyközség konzervatív, nehezen mozduló, közönybe, apátiába merevedő és az 1945 utáni pezsdülés után ismét visszazuhanó, társadalmat áthassák, megmozgassák. A téesszek talpraállása és gyarapodása részben megoldotta ugyan — az alapvető — a lét gondjait, az iparosodás lecsapolt valamit Püspökladány ma is meglevő több ezres! munkafeleslegéből, ám ezek a változások még — már — nem elegendőek. Az urbanizáció, az infrastruktúra kiépítése ma már nem csupán világtendencia, de létszükséglet is, mert enélkül stagnálás áll be, „elszökik” boldogabb vidékekre a lakosság. Ezt kivédeni az ipar a feltétel, ami Püspökladányban nincs és csak igen nehezen, lassan, felemásan lesz, ha lesz.

A vidék — igaz, ma már csak viszonylagos — lemaradása így ismét „újratermelődhet”, mint ahogy erre Erdei Ferenc is figyelmeztetett a *Város és vidéke* című könyvében. Ez pedig ismét történelmi igazságtalanság — figyelmeztet Csák Gyula —, hiszen éppen ezt az osztályt, vidéket sújtja, amely mindig is a legnagyobb áldozatot hozta, a legtöbbet szenvedett. A ma (még) kínáló megoldás, amellyel Püspökladány (és más elmaradott vidék) élhet: az ingázás és az elvándorlás. Mindkettő antihumánus és félmegoldás. Mert gondoljuk csak meg: az ingázóknak milyen a családi élete, milyen kulturális igénye lehet? (Tudjuk, hogy nincs, s ha lenne is, hol, mikor elégíthetné ki?) Az elvándorlás „jó megoldásnak” tűnik, de Püspökladánynak, a vidéknek visszafejlődést jelent, hisz a csökkenő lakosság még kevesebbet „kap”, tud kiharcolni magának! Elvégre egy 16 ezer lelkes községet nem lehet Gyűrű sorsára szánni. Nem is szánják, de a tervek, szándékok ellentmondásosak, a cselekvés iszonyúan lassú! A „kinti” is, amely „ad” Püspökladánynak (pl. ipart, iskolát), de a „benti” is, amely energiákat akkumulál, amely kiharcolja, megteremti a lehetőségeket.

Így aztán nem csoda, hogy Csák Gyula kissé szkeptikusan fejezi be a könyvét, amely karcsúsága ellenére is fel tudott idézni, be tudott mutatni egy világot, társadalmunk nem is olyan kis szeletét. Éppen a tudat minőségének alakulásával szemben szkeptikus, márpedig enélkül: az igények, vágyak, lehetőségek minősége,

infrastruktúrájának elmaradottságára. Azóta óriási erőfeszítéseket tettünk: ivóvíz- és szennyvízcsatornákat kellett építenünk még a fővárosban is, nem is szólva vidékről. A környezet szemünk előtt és gyökeresen átalakul. Ez feltétlenül visszahat a tudatunkra is. Félő azonban, hogy nem mindig pozitívan. Új lakónegyedeink kőszivatagai, csúnya, jellegtelen és élettelen lakóházai, a közösségi élet fórumainak hiánya, illetve csak vontatott megteremtése a lakónegyedekben elidegenítően is hatnak. Az emberek „környezetéhsége” — ahogy Jócsik mondja — egyre nő: ki a szabadba! de ezt az igényt csak fogyatékosan, átgondolatlanul, gyatrán tudjuk kielégíteni. Miközben megdöbbenünk pl. a Balaton, a Duna stb. szennyezettségén, tehetetlenül nézzük, hogy a „lélekszennyezése”: a magánérdek mennyire zabolátlan. Parcellák, közművesítetlen, gicces kalyibák lepik el a vízpartokat, domboldalakat, s akinek ilyen nincs, az uzsoraárát fizethet a zöldért, a vízért: a felüdülésért. Az ökoszisztéma: a természet közös kincse az emberiségnek. Hogy meg tudjuk óvni, hogy mindenki — az utódaink — számára is élvezhető élettér maradjon, ahhoz elsősorban magát az embert kell tudatossá tenni, felelősségtudatára, szociális lény voltára döbenteni és nevelni. Ez talán a könyv legnagyobb — noha indirekt — mondanója. (*Szépirodalmi, 1977.*)

Csák Gyula

A szikföld sóhaja

Sok vita volt már eddig is a *Magyarország felfedezése* sorozatról, s ez a vita még most — Csák Gyula könyve apropóján — is tart. Tény, hogy a sorozat még messze van attól, hogy — akár mozaikosan is — kirajzolja az ország képét. Partikulárisnak tűnik, esetlegesnek, nem eléggé átfogónak. Csák Gyula könyve még mintha tovább szűkítené a kört, amikor egyetlen nagyközségről szól. A kötetnek mégis helye van a sorozatban, mert egy magyar szociográfiai hagyományt (Erdei Ferenc, Féja Géza, Nagy Lajos: Kiskunhalom, Illyés: Puszták népe stb.) folytat, amikor egy viszonylag szűk, lehatárolt földrajzi egységben, mik-

ezek kielégítésének, megteremtésének a módja jelentenél valójában az újat, amit szocializmusnak nevezünk.

Nem tudjuk, mit kívánjunk Püspökladánynak, a „Ladányoknak”. Csák Gyulát, akik szót emelnek értük? (Vajon hogyan fogadják ott ezt a könyvet, milyen változásokat indukál?) Vagy azt, hogy a protestálás fölöslegessé váljon, anélkül is „menjenek a dolgok”? Csák Gyula nem minden „szabált” tartott be, ami a szociográfiáról „írva vagyon”. Írhatott volna másról is, többet is, sokoldalúbban is. De gondoljuk meg, hogy aki először szól, az mindent ki szeretne mondani, s a mindentkimondás görcsében talán éppen az sikkad el, ami másnak fontosnak tűnik. De hiszen áll még Ladány, s ez a könyv. Hiszük, nem az utolsó szava Csák Gyulának ebben a „pörben”! (Szépirodalmi, 1977.)

Horpácsi Sándor

Valentyin Raszputyin

Élj és emlékezz!

Áttetsző szerkezetű, egyetlen alapkonfliktusra épülő regény-drámát írt Raszputyin. Hősei: Andrej Guszkov, a katonaszökevény, Nasztyona, Guszkov felesége, végül Atamánovka, orosz falu az Angara partján. A cselekmény időpontja: 1945, a második világháború utolsó hónapjai. Guszkov a háború vége előtt megszökik a frontról, Nasztyona „kollaborál” vele, de szövetségük erőtlennek bizonyul saját lelkiismeretük s a közvélemény növekvő hatalmával szemben.

Az első lapokat olvasva gyanakodni kezd: Raszputyin erkölcsi példázatot fog bemutatni arról, hogyan teljesedik be a közösség ítélete az individualista lázadón, miért kell elbuknia annak, aki hazája védelme helyett egyéni boldogságáért kockáztatja az életét. De már az első fejezetek meggyőznek, Raszputyin nem redukálja ilyen egyszerű sémára egyén és közösség viszonyát. Hőse vétségét nem a partikularitás öncélú lázadásaként fogja fel, s nem is az individuuum tiltakozását látja benne a kollektív érdekek ellen (nem próbál tehát absztrakt katonaszökevény-modell konstruálni), hanem — akként és annak, ami: — reménytelen, mert lehetetlen kísérletnek egy kollektíven sérült világrend egyéni helyreállítására. Ez a nagy látószögű, történetfilozófiai nézőpont teszi csak lehetővé, hogy a vétkes indítékait és hőseinek egymáshoz való viszonyát minden erkölcsi és politikai előítélet nélkül, bonyolult ellentmondásosságukban ragadja meg, s hogy felmutathassa a szubjektív-etikai értéktudat s az objektív történelmi érték küzdelmének tragikus mozzanatait.

Guszkov számára a fronton maradás nem egyszerűen az életveszélyt jelenti, ami elől pusztán életöszöne (gyávasága) készítené szökésre. A véletlen halál nemcsak a jövőjétől fosztaná meg, de meghamisítaná múltját is, mert — most döbben rá — nem úgy élt, ahogyan élhetett volna, a feleségét sem becsülte meg értéke szerint. Hogy jóvátegye mulasztását, hogy legalább Nasz-

tyona emlékezetében ne az maradjon, aki volt, hanem aki lehetett volna, ahhoz egyszer még találkozniuk kell. „... azt gondoltam, eljövök, meglátom Nasztyonát, megkérlelem, amiért kettétörtem az életét, amiért ok nélkül bántottam, gyötörtem (...) Azt gondoltam, eljövök, odaállok Nasztyona elé, meggyónok neki, hogy ne szörnyetegnek emlékezzen rám, meglessem lopva apám, anyám, és aztán — fejest a hóba... Eljöttem, gondoltam csak egy kicsit, csak a búcsúig, csak a bocsánatig.” — Mi is volt hát Guszkov vétké valójában? Katonaszökevény volt? Igen, de olyan katonaszökevény, aki a háborúban szerzett érdemeiért már a hősöknek kijáró kitüntetést is elnyerhette volna. Évekig harcolt a fronton életveszélyben, megsebesült, felgyógyult, újra a frontra került s egységével részt vett egy olyan közelharcban, ahol szinte a testükkel kellett feltartóztatni a német páncélosok előretörését. S csak miután itt újra súlyosan megsebesült, majd a kórházból megint egyenesen a harctérre kellett volna visszamennie — az ezerszer elkerült biztos halálból ismét a biztos halálba —, csak akkor kezdett kacérkodni a gondolattal: meg kellene menekülnie. S ha bűn is ez, „miért kell azonos elbírálás alá venni engem másokkal, a kárhozottakkal, akik bűnnel kezdték és bűnnel is végeztek? Miért részesülnek egyforma büntetésben? (...) Hiszen nem holmi Vlaszov-katonája vagyok én, hogy az enyéim ellen fordultam volna, én a halál elől vonultam vissza. Ezt nem veszik figyelembe?” — Valóban: nagyobb lenne-e a bűne, ha már a sorozás elől megszökik? Vagy ha politikai megfontolások motiválnák elhatározását? A törvény előtt talán latba esnének ezek a szempontok is. A törvény a bűn indítékát és terjedelmét is mérlegre teszi. De Andrej Guszkovnak nem kell törvény elé kerülnie ahhoz, hogy bűnhődjön: bármilyen bíróság mentené is fel, az emberek ítélete alól sohasem nyerhetne feloldozást. Tudja, hogy „szégyen élni, ha helyében más jobban élt volna.” Hogy abban a közösségben, amelyiknek a megsemmisülés vagy a végső győzelem alternatíváját kellett választania, önmagát semmisíti meg, aki nem harcolja végig a harcot. S ilyen helyzetben a „menet közben” szerzett érdem — kegyetlen paradoxon! — csak a vétek súlyát növeli, hisz minél később áll félre valaki, annál több áldozat, szenvedés, kockázat értelmét tagadja meg. S ezért lesz bűnhődése, hogy minél

jobban sikerül megszerveznie védeltségét, komfortos magányát, annál végzetesebben számolja fel a közösségbe való visszajutás, a vezeklés, az újrakezdés lehetőségét.

Egy magát társadalmon és törvényen kívül helyező ember személyiségjegyeinek lassú elhalványulása, eltorzulása, igényeinek a fizikai életbenmaradásra való korlátozása, egyáltalán egy emberi lény természeti jelenséggé történő redukálása — bizonyára önmagában is regénytéma lehetne a nouveau román útjait követő író számára. Raszputyint alig érdekli hőse történetének ez az oldala. (Egy jelképes mozzanatot, a farkasüvöltést utánzó Guszkov „akklimatizálódását” erdei rejtekhelyéhez, eleendőnek tart arra, hogy jelezze az elembertelenedés kezdeti fázisát.) Ő inkább arra figyel, hogy a társadalomra hogyan hat az egyén önfelszámolása, mennyire és hogyan sérül meg a közösségnek az a pontja, ahonnan egy „lázadó individuum” kitépi magát. Ebből az írói kérdésfeltevésekből következik, hogy Andrej Guszkov nem maradhat a regény központi figurája. A mű szerkezetének centrumába szükségképpen az az ember kerül, akihez Guszkov a legtöbb szállal kötődik, s akit szeretne megőrizni magának közvetítőként önmaga és a közösség között. Az *Élj és emlékezz!* igazi főhőse ezért lesz Guszkov felesége, Nasztyona. (Puskintól, s az orosz irodalom múlt századi „felesleges emberétől” húzódó vonulatot épít itt tovább Raszputyin, amikor az otthon maradó nő szenvedésén méri a „kívül” sérülő és cselekvő férfi tetteinek vétkéinek súlyát.)

Ha Guszkov vétké egyáltalán menthető, akkor csak azért, mert volt etikus motivációja. Nasztyonától akart bocsánatot nyerni elrontott életükért. S ha van vétkében jóvátehető, az ugyanez: azzal, hogy hazszökött, Nasztyonát bűnrészessé avatta. S az asszonynak nincs más választása. Mert „nem bírja el Andrej ezt a bűnt (...) ezt jóvá nem teszi, ezt el nem mossa az idő. Sok lesz ez öneki. Hát mit tegyen? Hagyja el? Köpje le? Holott lehet, hogy ő maga is részes abban, hogy a férje itt van — ártatlanul, de részes. Nem ómiatta vágyódott-e haza ennyire? Nem attól tartott-e leginkább, hogy őt elkerüli, hogy vele lehessen?” — Mi is hát Nasztyona tragédiája? Ártatlan áldozat lesz, amikor majd a folyóba veti magát születendő gyermekével, nehogy üldözői férje nyomára jussanak? Noha tudatosan vállalta a bűntárs szerepét Guszkov rejtegetésével, valójában mégsem vétkes. Hiszen a „bűn” már befejezett és megváltozhatatlan tény volt, még mielőtt bűnrészességet vállalt volna. Raszputyin az asszony minden lépéséről, minden mozdulatáról el tudja hitetni — s ebben a rendkívül finom lélekrajzban bontakozik ki igazán írói tehetsége —, hogy adott pillanatban nem cselekedhet másképpen. Az emberség parancsát követve jut el a feloldhatatlan konfliktusig. Évekig tartó meddség után végre gyermeke lehet, s amíg ezt senki nem tudja rajta kívül, csak addig ura a sorsának. „Ha lemond róla: nem történik semmi. Rajta áll minden. Ha lesz — az rossz, s ha nem lesz, az is rossz. De nem akart lemondani róla, nem; szörnyűnek, félelmetesnek érezte, hogy ekkora terhet vegyen magára; megtagadja a tulajdon könyörgéseit és reményeit; azt szerette volna, hogy többé semmi se függjön tőle, s hogy azon, ami van, ne lehessen változtatni semmiképp.” Ha pedig már eldöntötte, hogy szülni fog, hogyan fog megállni a világ előtt? Ha bevall-

ja, hogy Guszkovtól lett terhes — bármi történések is emiatt férjével — a „foltot semmivel le ne mossák”, „hogy katonaszökevény az apja (...). Vagyis szégyenre születik az a gyerek, amit viselhet egy életen át.” Ha pedig letagadja Andrejt, mire fogják tartani őt, aki nem tudta kivárni a háború végét, hogy megtudhassa, életben maradt-e az ura? — Nasztyona érzi: „sokáig nem mehet ez így. Valahogy dönteniük kell, valamire fordulni kell”. — De mielőtt megerősödne a kezdeti lelkeben lappangó szándék, hogy tisztázzák ügyüket a világ előtt, egyik, férjéhez vezető titkos útján rajtakapják az emberek.

A regény cselekményének ezen a pontján válik nyilvánvalóvá, hogy a Guszkov-házaspár tragédiájában mindvégig a háttérben mozgó falu, a közösség volt az egyik főszereplő. S mint ahogy sem Andrej, sem Nasztyona ügyében nem mond ki Raszputyin egyértelmű erkölcsi ítéletet, a falura sem ruházta a „megtartó közösség” sematikusan pozitív szerepkörét. Hisz Nasztyona tragédiája éppen az, hogy leleplezik, mielőtt kiállna ő maga, azaz közössége akaratlanul is megfosztja az önfeloldás lehetőségétől. Nem a „társadalom” győz tehát a vele szembe forduló egyén fölött. Épp ellenkezőleg: a közösség drasztikusan avatkozik abba a katartikus folyamatba, melynek során az egyén igazán közösségivé fejlődhetne. Nasztyona — gyermekét is magával pusztító — öngyilkossága tragikus kicsengésűvé teszi a regényt, s a tragikusságot manapság gyakran hozzák összefüggésbe a szkeptikus-pesszimisztikus világlátással. Raszputyin műve értékes bírálata ennek a felfogásnak. Az az együttérzés, amellyel Nasztyona alakját megformálta, s tragikus sorsán végigkísérte, az ártatlanul vétkező ember erkölcsi erejébe vetett feltétlen bizalmat jelenti, s egyúttal azt a meggyőződést is, hogy ez az erkölcsi erő csak a közösséghez tartozás tudatából fakadhat. Következésképp az a közösség, amelyik nem számít az egyén morális képességére, s kényszerhelyzeteket teremt, hogy törvényeihez idomítsa az embert — ez is része az optimista mondanivalónak: — tehetetlenné válik a „lázado individuummal” szemben.

Harsány Éva korrekt munkájának köszönhető, hogy magyar nyelven olvashatjuk Valentyin Raszputyin regényét.

Kulin Ferenc

KOMJÁTHY JENŐ SZÜLETÉSÉNEK 120. ÉVFORDULÓJÁRA*

„Nem messiás-e minden új szülött, / Fénylő csillag, mely feltűnt a családnak...” — írta Madách Imre Az ember tragédiája VIII. színében. A szállóigévé lett megállapítás, tréfás formában, talán száz-húsz esztendeje Szécsényben is elhangzott, amikor az idősebb testvérek keresztszülei, Madách Imre és Szontágh Pál jókívánságaikkal felkeresték az apát, barátjukat, Komjáthy Anzelmet. Aligha gondolhatták volna azonban, hogy valóban a messianizmus vállalása lesz a felnövekvő Komjáthy Jenő életprogramja, egy olyan időszakban, amely nem kíván többé költő-próféták szavaira figyelni: a kiegészítést követő fenczjózsefi évtizedekben.

Komjáthy Jenő nem érte meg ennek az ellentmondásos fél évszázadnak igazán lát-

ványos hónapjait: a milleniumot, amikor a legkáprázatosabban vonult fel — az ünnepek pompájában és az építkezések nagyszerűségében tárgyasulva — a fényes Hungária, hogy megpróbálja eltakarítani a másik Magyarországot, a földnélkülieket, az Amerikába kitántorgók, a választójogukért harcolók, a függetlenségi eszméhez hűségesek szegénységét és tiltakozását. Madách Imre még egyetemes hittel hirdethette, az elbukó koreszmék érvényességi körén túl, a küzdés értelmét, a magyar nemzetté válás folyamatának a legfontosabb szellemi üzenetét. Fia, Madách Aladár, amikor a sztregovai kastélyban vendégül látta barátait, közöttük Komjáthyt, már csupán a misztikába hajló filozófia birodalmában kereste a választ a felismert, meglátott problémákra, rossz emberi közérzetének kérdőjeleire. Micsoda változás egyetlen nemzedék alatt! Nemcsak az „egyetemes emberi” megfogalmazása tűnt el az újonnan felnövekvők látóteréből, hanem a „nemzet is elaprózódott milleniumi falura, népszínműre, Szabolcska Mihályokora”. Mert mit is várhatott volna a költő attól az irodalomtól, amelyben az 51 éves Jókai volt kénytelen a fiatalok élére állni a Petőfi Társaság alapításakor, ahol Vajda Jánosnak nem jutott tér és érdem a magyar kritikai életben, minthogy — Komjáthy Jenő szavával — „az ósdi kultusza képezi annak fő jellemvonását”.

A beszűkült látóhatárú magyar földön a feszítő mondanivaló, tettvágy, küzdeni akarás és a béklyózó valóság között az ellentét csak időlegesen oldható fel a XIX. század végén. Komjáthy Jenő a lélek, az alkotó szellem kivetítésével védekezett:

Rossz a világ? Légy jó tehát magad!
Üres a lét? Adj tartalmat neki!
Az ember szolgál mind? Légy te szabad!
Hidd sorsodat bátor versenyre ki!

Harcos, vívódásos belső fejlődést választott ezzel, amelyhez az életrajz adatai nem magyarázatul, hanem távoli háttérül szolgálnak csupán. Hiszen a szépség vágyott kultusza mögött nem olvasmányélmény vagy egy-egy műalkotás lenyűgöző hatása áll, mint ahogyan az ének és ragyogónak formált természeti képek mögött is hiába keressük a nógrádi vidék vagy a Szenicet övező táj topográfiai hitelességű részleteit. Belső lélekforradalma első feladata gyanánt Komjáthy Jenőnek meg kellett vívnia harcát az örökölt, ám egyre jobban kiüresedő fogalmak rendszerével. Mi maradt a testvériség hajdan forradalmas tanából? Hol található a sokszor hívott, kérelt, elperelt Isten? Kiknek nyújthatja kezét az új költő-messiás?

E nehéz kérdésekre áthevített, őszinte választ adhatott és adott Komjáthy Jenő költői tehetsége. Petőfi Sándortól Ady Endréig nem érezte át magyar poéta, talán az egy Vajda János kivételével, ennyire a változtatás szükségességét. Ezért lehetett demokratája és tűzhozója egy mindjobban arisztokratikus, illúzióit vesztett, kihunyóban levő kornak. Igen, a testvériség-eszmét meg kell őrizni, mint ahogyan szent és elorozhatatlan joga az írástudónak, hogy az eszmék tisztaságáig emelje és megmentse az ember létének más ismérveit is: a szenvedély, az álom, a régít rombolás és az újat teremtés jussát s az istenülés romantikus lehetőségét is, amikor a megtisztult szívben lakik az Isten, aki aligha egyéb, mint a küzdésvágyát tettekben megvalósító ember nyugodt lelkiismerete.

Ady Endréig nem kiáltott fel költő nagyobb keserűséggel:

Miféle ország ez? Milyen sötét! (...)
És kik lakói vajjon? Tudja ég!
Valami emberforma ivadék,
Gonosz, alantas, rút, ravaszdi nép.

Mintha Madách eszkimó színének látomására hangzana a véglegesség ráütő szava. A fonákjáról szemlélt világ — a versek egymásutánját pergetve — egyetlen fenyegető képpé egyesül. Komjáthy Jenő lírai versei megkésétt, széttöredezett darabjai a romantika emberiségkölteményeinek; a vihar előtti csönd azonban már előre mutat, a lélek, a költészet, forradalma felől a XX. század nagy társadalmi revolúcióinak irányába.

Hogy miért kellett mégis Ady fellépéséig várjunk a magyar költészet új korszakára? Komjáthy Jenő és nálánál többet emlegetett kortársai, Vajda János, Reviczky Gyula nem rendelkeztek — minden tisztánlátásuk, gondolat- és érzelemgazdagságuk dacára — a formateremtésnek azzal a természetes, fejedelmi gesztusával, amely csak a legnagyobbak osztályrésze. A XIX. század közepének általuk is túlhaladottnak érzett költői készlettára élt tovább verseikben, olyan korszerű tudattartalmak gyarlóbb eszközeül, amelyre az eleve képtelen, alkalmatlan volt. Látnunk kell azonban a kérdés másik oldalát is. Ahogyan a reformkor gazdag gondolati poézisa nélkül hiába keresnének Az ember tragédiáját a magyar irodalom folyamatában, úgy Ady Endre zsenialitásában is benne lüktet Komjáthy Jenő nemzedékének szellemi öröksége.

Életében elismerés sohasem érte, biztonságérzet csak a költői felizzás perceiben és a magánéleti boldogság óráiban övezhette. Méltán írta tehát önjellemző szimbólumként:

Ki fény vagyok, homályban életem,
Világ elől elrejtézem;
Nagy, ismeretlen messzeségben
Magányosan lobogtam én.

Nem is saját nemzedéke nyújtott neki elégtételt, hanem az utána jövők, akik ebben a tiszta lobogásban meglátták az újat akarás tüzeit, akik a régiesen perdülő sorok mögött is felfedezték saját gondolataik előképét. A Nyugat első nemzedéke, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula alapított Komjáthy Jenő Társaságot. A XX. századba lépett magyar szellemi élet e megkésétt kéznyújtásának képzőművészeti darabjai a kiállításon is láthatók. A gödöllői művészcsoporthoz tartozott Nagy Sándor rajzai Komjáthy Jenő verseihez itt sorjáznak a falakon. Ugyanarról a művészről van szó, aki az első igazi, nagy Ady-kötetet, az *Új verseket* illusztrálta és aki társaival együtt egy-egy művét ajánlotta fel arra a célra, hogy Komjáthy Jenő verseinek második kiadása megjelenhessen és ingyen juthasson az olvasók kezébe.

Napjaink embere pedig szívesen emel le könyvespolcáról olyan kötetet, amelyből a megharcoltság egyéni, összetéveszthetetlen ábrázolását olvashatja ki, hétköznapi számára. Ez a jövőbeni aranyfedezete, hogy Komjáthy Jenő néhány verse, az életmű legjava minden idők magyar versgyűjteményeiben szerepelni fog.

Kerényi Ferenc

* Elhangzott a szécsényi Helytörténeti Múzeum Komjáthy Jenő-émlékiállításának megnyitóján.

„Ipari kristályok”

A salgótarjáni József Attila megyei Művelődési Központban ez év februárjában tekinthetjük meg *Bohus Zoltán* és *Lugossy Mária* kiállítását.

Mi teszi ezt a bemutatót különösen érdekessé éppen itt, Magyarország egyik leg-egységesebben megtervezett, modern városközpontjában? A város jellegének — terének, parkjainak, modern épületeinek — és a műtárgyaknak egymásra hímélése. Ezt az összhangot érzi a látogató, ha kitekint a kiállítóhelyiséget a végtelenbe nyitó üvegfalon az épület előtti térre vagy távolabbra, a várost körbefogó dombokra, és eljátszadozik azzal, hogy gondolatban egyik-másik művet leemel posztamentéről, odaállítja a kiállítóterem előtti területre vagy az új lakások közé, oda, ahol az épületegyüttesek az erdővel találkoznak... Az alkotások nem is belső térbe készültek: a környezetkialakítás szép példái, a komplex környezettervezésbe könnyen bekapcsolható művek. Parkokba, terekre, épülethomlokzatokra valók, az utcákra, oda, ahol minél többen és többet találkozhatunk velük.

A mai magyar szobrászat középnemzedékének egyik legjelentősebb vonulatát képezik a konstruktívizmusból kiinduló, a környezetátalakítással kísérletező művészek. *Farkas Ádám* szobrai szépen illusztrálják ezt a programot. A fiatalabb *Gulyás Gyula* pedig szikár formáihoz a koncept művészetből merít ösztönzést. Mások, például *Haraszty István*, esetében a konstruktivista formajegyek kompozícióinak gép-szerűségében lehetők fel.

Bohus és Lugossy a szerkezet és az anyag összhangját, egyszerűségét, tisztaságát és racionalizmusát hirdetik. A gondolatok századunk húszas éveinek konstruktivista kiáltványaiban, *Naum Gabo*, *Tatlin*, *Moholy-Nagy* írásaiban és műveiben fogalmazódtak meg először. A kiállításon látható plasztikák komplexitásukban, alkalmazott művészeti jellegükben különböznek nagy példaképeiktől.

Lugossy Mária *Horizont* (1978) című alkotása talán a legszebben fejezi ki ezt az életbe, a terekre, utcákra kivonuló művészetet. Az anyag (az acél) jellegéből következő tisztaság és erő, a maradandó szépség, a geometrikus formák kimért, de soha nem unalmas ritmusa jellemzi elsősorban Lugossy munkásságát — korábban készült *Szaturmuszának* (1975) formaalakításában kicsit még az ötvös is szól hozzánk. Meg kell említenünk éremsorozatát is: rend és egyetemesség, a szervesen világ végtelen kiterjedése jelenik meg ezeken a tenyérnyi, szigorúan megszerkesztett plexi és fém érméken.

A kiállítóteremben az érmék kapcsolják össze a két szobrász különböző, mégis szervesen összetartozó művészetét. Bohus Zoltán itt is a csomópontok keresése és kijelölése, az összeillesztett fémlapok kapcsolása foglalkoztatja. A csavarokkal rögzített, matt ragyogású fémkonstrukciók az ipari vasszerkezetek szikár szépségét idézik, az erő s a szilárdság képzetét keltik. E geometrikus térplasztikák — *Ipari kristályok* (1977) — a kiállításnak talán legszebb darabjai. Igazi helyüket többszörös nagyításban a szabadban találnák meg. A parkok füves területein, vagy a fák között, ahol a szerves anyagok és természeti for-

lennel, ahol a természet megújulása és elmulása kiemelné az állandóság és a szilárdság e jelképeit. (Elvesztenék viszont hatásukat a lakótelepek szürke betonrengetegében.)

Nagyobb figyelmet érdemel a *Térspirál* (1978) című üveglasztika. E kisméretű alkotás Bohus művészetének sokrétűségét éppen úgy bizonyítja, mint szakértelmét és anyagszeretétét.

Bohus és Lugossy azon szobrászok közé tartoznak, akik nagyon tisztelik a matériát. Sokszor tudatosan a háttérben maradva emelik ki a különböző anyagok — a tükörfényesre polírozott rozsdamentes acél, a tompafényű nyersacél, a plexi és az üveg — egyszerű, ugyanakkor csodálatosan sokrétű szépségét. Az anyag jellegéből következő, hozzá leginkább illő, legelőnyösebb formák kialakítása a művész szakértelmét és képzelőerejét egyaránt dicséri.

Kresz Mária:

Palóc ködmönök

Néprajzról, népművészetről, szellemi és tárgyi kulturális örökségünkről egyre többet hallani, látni, olvashatni. S igen örvedetes az aktív részvételre, alkotó munkára serkentő lehetőségek, útmutatások gyarapodó száma, a Röpülj páva-vetélkedőtől a községi vagy szakköri szinten megrendezett pályázatokig, vetélkedőig szélesedő szereplési alkalom, az alkotás lehetőségének bővülő skálája, hiszen e nagy új népművészeti mozgalom eredményei gazdagok és figyelemre méltóak.

Az erények mellett azonban beszélni kell a hibákról is — itt és most például azokról a textíliákról, amelyeket ugyan nagy türelemmel, szakértelemmel, de kellő tájékozódás, előkészítés nélkül készítenek ott-hon az ügyes kezű asszonyok, lányok. Nem véletlen példám erre az 1976 végén a Nőtanács, Nők Lapja, és a Hazafias Népfront által kiírt országos kézimunka-pályázatra beküldött Nógrád megyei anyag, amelyben a régi, ösztönös arányérzékkel, igénytel készített kézimunkákon az ország más területeiről származó, de elsősorban kalocsai motívumok voltak, és csak nagyon kevés a nyugati palócság területén előforduló hímzésvilágot felhasználó pályamunka.

S hogy miért mehökkentő ez? Egy emberöltővel ezelőtt még minden faluban díszítették a szakácskákat, asztalterítőket, ingvállakat, kendőket; egy-egy gyűjtőút alkalmával tucatjával kerülnek elő negyven, ötven évvel ezelőtt készült egyszerű, majdnem igénytelen csodák. Manapság viszont a kézimunka-pályázat megyei kiállításán és gyűjtőutakon készült színes diaanyagot látva a homokterenyei asszonyok elmondják, hogy kedvvel használnák fel a régi palóc mintákat is, de sajnos ezekről nincsen olyan kiadvány, mintafüzet, amelynek segítségével dolgozhatnának. Ez, és még sok egyéb példa is bizonyíthatná, hogy a könyvekben, folyóiratokban, mintakönyvekben megjelenő útmutatásoknak, konkrét felhasználásra utaló tanácsoknak igen nagy hatásuk, hitelük van. Így lett or-

hiszen az alkotó mindig kicsit mérnök és kétkezi munkás is egyszerre. Ez a mindentudó, bensőséges kapcsolat hozza létre a kiállító művészetét meghatározó, tiszta formájú konstrukciókat.

Pontosság és harmónia, a megszerkesztettség biztonsága, az erővonalak ritmusa, szilárdság és megmunkálhatóság; korunk jellegének — így például az új építészetnek és ipari formatervezésnek is — fő jellemzői. Bohus és Lugossy művészete közvetlenül kapcsolható hozzájuk. Műveik ezért hatnak a látogatóra, aki általuk érti meg igazán napjaink művészetének mondanivalóját: a tiszta formák célszerűségét, az anyag szépségét. Ezért kapcsolódnak életünkhöz Lugossy és Bohus alkotásai, ezért környezetalkotók, ezért mutatnak túl a múzeumi tárgyakon.

Lóska Lajos

szágos divattá például a kalocsai hímzés, elsősorban csábító szín- és formavilága, de nem utolsósorban gyakori publikálása miatt.

A legfajóbb pont, hogy néprajzi szempontból éppen a palócság szellemi és anyagi kultúrája a legmélyebben kutatót, feltárt és publikált terület — a múlt század derekától napjainkig néprajztudósok tucatjai kutatták, gyűjtötték a palóctáji népszerűség szellemi és tárgyi javait, értékeit —, tény viszont, hogy e nagy szellemi érték az újraalkotó felhasználók részére nehezen hozzáférhető. A kiadványok jelentős része tudományos szinten megírt tanulmány, amely csak szakfolyóiratokban, szakkönyvtárakban található, és központilag összefogó, tájékoztató munka hiánya miatt azok a kisszámú néprajzi és egyéb (a munkát könnyítő, a célt értelmessé és hasznossá tevő) kiadványok sem jutnak, juthatnak el a felhasználókhoz. A tárgyi anyag pedig ugyanakkor a múzeumok zárt gyűjteményeit gyarapítja — amihez hozzáférni per se nem jelent leküzdhetetlen akadályt.

A nemrégiben megjelent *Palóc ködmönök* című kiadvány éppen a fentiek miatt állít példát gondjaink feloldására.

A könyv szerzője, dr. Kresz Mária, a Magyar Néprajzi Múzeum muzeológusa, egyike azon néprajztudósoknak, akik hosszú idő óta vissza-visszatérnek Nógrádba. Dr. Kresz Mária a negyvenes évek derekán gyalog bejárta a Cserhát és Mátra aprófalvait — évtizedekkel ezelőtti gyűjtőútjának jelentős eredménye a *Palóc ködmönök* című munkája.

A sokat ígérő színes borítólapon tizenöt palóc cucaj, ködmön eredeti méretű mintarajzát fedi, tartalmazva a rajzokhoz tartozó legszükségesebb adatokat is (nagyon lényeges!) az eredeti színezést jelző színek is, aminek segítségével bárki az eredeti színeknek megfelelően tudja felhasználni a hímzsmintákat, melyek ábrázolás nélkül, drukkolás segítségével közvetlenül áttehetőek a hímzővaszra.

Dr. Kresz Mária munkája akár nyitódarabja is lehetne egy palóc mintagyűjteménynek.

Antal András

